

Держава та регіони

Серія: Публічне управління
і адміністрування
2022 р., № 3 (77)

Науково-виробничий журнал виходить щоквартально

Голова редакційної ради: О. В. Покатаєва,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук,
професор

Редакційна рада:

Кіктенко О. В., доктор наук з державного управління, доцент
Руденко О. М., доктор наук з державного управління, доцент

Головний редактор:

Покатаєв П. С., доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор

Редакційна колегія:

Горник В. Г., доктор наук з державного управління, доцент
Заблоцький В. В., доктор наук з державного управління, професор
Колтун В. С., доктор наук з державного управління, доцент
Латинін М. А., доктор наук з державного управління, професор
Лозинська Т. М., доктор наук з державного управління, професор
Рингач Н. О., доктор наук з державного управління,
старший науковий співробітник
Хожило І. І., доктор наук з державного управління, доцент
Роман Грмо, Assoc.prof., PaedDr. Ing., PhD., MBA

Відповідальний редактор: С. В. Белькова

Редактори: А. О. Бессараб, В. Ю. Петрова

Технічний редактор: Ю. В. Волошина

Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

Журнал включено
до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б») з публічного управління
(спеціальність: 281. Публічне управління та
адміністрування) відповідно до Наказу МОН
України від 29.06.2021 № 735 (Додаток 4)

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща)

Засновник:

Класичний приватний університет

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації:

КВ № 24855-14795 ПР від 17.05.2021 р.

Видавництво та друк –

Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
28.09.2022 р., протокол № 2

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні посилання на журнал
"ДЕРЖАВА та РЕГІОНИ. ПУБЛІЧНЕ
УПРАВЛІННЯ І АДМІНІСТРУВАННЯ" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефони/факс: (0612) 220-58-42, 63-99-73.

Здано до набору 12.09.2022.

Підписано до друку 29.09.2022.

Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 1122/458.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

О. В. Лесик, О. Л. Тодорова, І. С. Куспляк

БРЕНДИНГ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
ЯК ФАКТОР ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....6

А. О. Нагуляк

РОЛЬ ГРОМАД У РОЗВИТКУ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ:
ІСТОРИКО-УРБАНІСТИЧНИЙ ВИМІР.....13

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВЛІННЯ

М. А. Аніщенко

ФУНКЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....18

С. Н. Ганущин

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ У МЕЖАХ
ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО Й ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПІДХОДІВ
У СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ.....27

В. В. Дабіжа

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСАЛТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ:
ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....33

С. О. Ісаєва

ДЕФІНІТИВНИЙ ВИМІР СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....39

В. В. Камінська

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ:
ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....45

О. С. Ольшанська

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОГО ВИМІРУ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....52

І. Р. Попадинець

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ КРИТЕРІЇВ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ
НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ.....58

Б. М. Цимбал

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ
ОСОБИСТОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....62

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

І. М. Дорош, О. І. Дорош

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ
ДЛЯ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ67

О. І. Компанець

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО РЕЗЕРВУ ДЛЯ ПІДБОРУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ....73

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

І. П. Динник

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ МІСТОМ В МЕЖАХ
КОНЦЕПЦІЇ SMART CITY.....79

А. А. Олешко, К. М. Павлюк

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СФЕРИ УПРАВЛІННЯ КОМУНАЛЬНИМ
МАЙНОМ МІСТА.....84

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

В. Г. Маргасова

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ВИМІР МОНИТОРИНГУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
В КОНТЕКСТІ СИСТЕМОГО ПІДХОДУ.....89

Ю. В. Шпак, Л. В. Сергієнко

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В КРАНАХ ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ:
АФРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД95

В. В. Ігнатенко

СИСТЕМА ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ
ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ.....100

В. М. Щербак

ТРАНСРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ:
ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....105

Т. Л. Шестаковська, В. О. Колівошко

МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....110

А. А. Телендій

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЦІЛІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....116

С. Т. Селютін, А. Ю. Стах

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ
ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ.....121

Н. М. Корчак

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ В УКРАЇНІ.....127

І. М. Смирнов

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ.....133

М. О. Лілеєв

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРОЕКТИ БУДІВНИЦТВА
ДОРІГ І АВТОСТРАД.....139

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Lesyk O. V., Todorova O. L., Kuspliak I. S.

BRANDING OF RURAL AND URBAN AREAS AS A FACTOR OF POST-WAR
RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT OF UKRAINE.....6

Nahuliak A. O.

THE ROLE OF COMMUNITIES IN THE DEVELOPMENT OF SPATIAL PLANNING:
THE HISTORICAL AND URBAN DIMENSION.....13

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Anishchenko M. A.

FUNCTIONS OF PUBLIC ORGANIZATIONS REGARDING THE IMPLEMENTATION
OF STATE ANTI-CORRUPTION POLICY IN THE FIELD OF HEALTH.....18

Hanushchyn S. N.

THE RELATIONSHIP OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION WITHIN
THE APPLICATION OF THE CIVILIZATION AND TRANSFORMATION APPROACHES
IN SOCIAL RELATIONS IN UKRAINE.....27

Dabizha V. V.

POLITICAL CONSULTING AS AN INSTRUMENT OF MODERN PUBLIC DIPLOMACY:
INTERPRETATION OF NATURE AND ISSUES OF RESPONSIBILITY.....33

Isaeva S. O.

DEFINITIVE DIMENSION OF STRATEGIC PLANNING OF THE DEVELOPMENT
OF THE SOCIAL SPHERE.....39

Kaminska V. V.

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE IMPLEMENTATION OF STATE POLICY
IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN UKRAINE: PROSPECTS
FOR IMPROVEMENT.....45

Olshanska O. S.

PECULIARITIES OF THE PUBLIC-MANAGEMENT DIMENSION
OF STATE REGULATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES52

Popadynets I. R.

FORMATION OF BASIC CRITERIA FOR STUDYING THE QUALITY
OF PROVISION OF STATE SERVICES.....58

Tsymbol B. M.

GENDER ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT
OF PERSONAL SECURITY: GENERAL THEORETICAL ANALYSIS62

PUBLIC SERVICE

Dorosh I. M., Dorosh O. I.

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF TRAINING PROGRAMS
FOR PUBLIC SERVANTS IN THE CONTEXT OF THE COMPETENCY APPROACH.....67

Companets O. I.

FORMATION OF PERSONNEL RESERVE FOR THE SELECTION
OF CIVIL SERVANTS.....73

LOCAL SELF-GOVERNMENT

Dynnyk I. P.

ORGANIZATION OF MODERN CITY MANAGEMENT WITHIN THE SMART CITY CONCEPT.....	79
--	----

Oleshko A. A., Pavliuk K. M.

DIGITAL TRANSFORMATION OF MUNICIPAL PROPERTY MANAGEMENT	84
---	----

CURRENT ISSUES IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Marhasova V. H.

TERRITORIAL DIMENSION OF ENVIRONMENTAL SAFETY MONITORING IN THE CONTEXT OF A SYSTEM APPROACH.....	89
--	----

Shpak Yu. V., Sergiienko L. V.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE LAND MARKET IN DEVELOPING COUNTRIES: THE AFRICAN EXPERIENCE	95
---	----

Ignatenko V.

THE SYSTEM OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR MECHANISMS OF STATE SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR.....	100
--	-----

Shcherbak V.

TRANSREGIONAL COOPERATION AS AN OBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION: FEATURES AND FACTORS OF MODERNIZATION IN MODERN CONDITIONS.....	105
---	-----

Shestakovska T., Pronko A.

MODEL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SOCIAL INFRASTRUCTURE OF UKRAINE.....	110
---	-----

Telendii A. A.

CONCEPT, ESSENCE, AND OBJECTIVES OF STRATEGIC PLANNING FOR REGIONAL DEVELOPMENT: A THEORETICAL ANALYSIS.....	116
---	-----

Selyutin S. T., Stakh A. Yu.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS A MECHANISM OF INTERACTION BETWEEN THE STATE AND BUSINESS.....	121
--	-----

Korchak N. M.

ETHICAL ASPECTS OF GAMING AND LOTTERY REGULATION IN UKRAINE.....	127
--	-----

Smyrnov I. M.

FEATURES OF THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF WAR.....	133
--	-----

Lileiev M. O.

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF PUBLIC POLICY ON ROAD AND FREEWAY CONSTRUCTION PROJECTS.....	139
---	-----

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 338:48

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.1>

О. В. Лесик

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та регіоналістики,
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-1542-284X>

О. Л. Тодорова

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та регіоналістики,
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0001-8065-9080>

І. С. Куспляк

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та регіоналістики,
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-1494-5008>

БРЕНДИНГ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЯК ФАКТОР ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті визначено, що важливим і соціально орієнтованим джерелом стабільного розвитку територій та окремих населених пунктів, а також дієвим інструментом їх позиціонування є брендинг. Основними передумовами територіального брендингу стають розроблення чіткої стратегії брендування, формулювання місії брендування, які дозволяють території чітко заявити про себе у зовнішньому середовищі та встановити цільові аудиторії, в комунікації з якими вона зацікавлена.

Метою статті полягає в окресленні векторів удосконалення практичного застосування брендингу сільських та міських територій як інструменту забезпечення сталого розвитку, що опиратиметься на аналіз наукових джерел та українського та зарубіжного досвіду.

В статті розглянуто сутнісно-термінологічне поняття терміну «брендування території», визначено основні складові та обов'язкові аспекти, розкрито основні етапи процесу брендування територій. Зосереджено увагу, що максимізація економічної активності та зацікавленості міжнародного бізнесу до впровадження новітніх технологій, освоєння виробничо-ресурсного потенціалу територій значною мірою залежать від їх позитивного іміджу. Тому нині саме брендинг є тим дієвим інструментарієм та підґрунтям для визначення перспектив розвитку інвестиційного потенціалу регіонів та сприяє розв'язанню їх соціально-економічних проблем.

Досліджено практичні аспекти інтегрування брендингового підходу в стратегування та реалізацію заходів розвитку територій в Україні, визначено основні позитивні результати та основні проблеми територіального брендингу. Авторами підкреслено, що сучасний стан країни, її територій, що опинилися у стані воєнних дій формують низку викликів для подаль-

шої життєдіяльності та економічного розвитку країни. Наголошено, що від початку воєнних дій назва країни стала популярним брендом «Україна», заклала позитивний імідж, який може стати ґрунтом для подальшого повоєнного розвитку, зокрема за рахунок міжнародної підтримки. Розвинуто думку, що саме подальше чітке брендування та позиціонування бренду, підтримка позитивного іміджу, як окремих територій, так і країни цілому, можуть стати важливим фактором відбудови України, сформовано практичні рекомендації.

Ключові слова: брендинг, територіальний бренд, брендинг територіальної громади, брендинг міст та сіл, позиціонування територій, маркетинг територій.

Постановка проблеми. Важливим і соціально орієнтованим джерелом стабільного розвитку територій та окремих населених пунктів, а також дієвим інструментом їх позиціонування є брендування. Основними передумовами територіального брендування стають розроблення чіткої стратегії брендування, формулювання місії брендування, які дозволяють території чітко заявити про себе у зовнішньому середовищі та встановити цільові аудиторії, в комунікації з якими вона зацікавлена. Очевидно, стабільний розвиток територій залежить не тільки від економікогеографічного розташування, наявного виробничо-технічного потенціалу, а ще й від таких факторів, як наявність чіткої стратегії регіонів, місцевого колориту, народної творчості, самоідентифікацій місцевих мешканців тощо.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Закордонна і вітчизняна наукова література містить низку праць про брендування території, його види, поточне становище, значення, проблеми та тенденції розвитку. Однак, це досить новий вид діяльності, з приводу якого немає однозначних трактувань та досліджень. Брендування території по суті свій багатогранне і динамічне, тому ряд його аспектів і досі залишається недостатньо дослідженим або потребує адаптації до сучасних умов. Кожен науковець акцентує увагу на різних гранях даної теми, тому брендування території, як інструмент підвищення її інвестиційної привабливості, потребує деталізації і лише починає піддаватися глибокому вивченню.

Метою дослідження є окреслення векторів удосконалення практичного застосування брендингу сільських та міських територій як інструменту забезпечення сталого розвитку, що опиратиметься на аналіз наукових джерел та українського та зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток застосування брендингу територій характеризується активною діяльністю територіальних громад, високою конкуренцією на вітчизняній та іноземній арені, трансформацією поглядів та уподобань звичайних жителів. Для

забезпечення якісного брендування території в таких умовах слід застосовувати відповідний підхід до даного процесу. Брендування є необхідним для формування унікального образу території, зародження у суспільній свідомості відповідної асоціації та симпатії до конкретної території; дає змогу сформувати та підтримати існуючий імідж.

Важливим для розуміння сутнісного ядра дослідження важливим є аналіз змістовного наповнення поняття «брендування територій» та еволюції підходів до нього. Перші практичні проекти маркетингового просування територій у світі виникли задовго до того, як вперше було вжито термін «брендування території». Тоді можна було вести мову про формування протобрендування, що застосовувалося на території європейських курортних туристичних центрів. Вже з середини XVIII століття застосовували брендингові технології задля збільшення чисельності туристів та укріплення ринкової конкурентоздатної позиції. Наприкінці того ж століття в США з'явилися популярними місцеві кампанії з реклами міст, які здійснювалися місцевими активістами за підтримки місцевих товаровиробників та землевласників задля активізування імміграційних та інвестиційних процесів. В середині XX століття містами інших континентів також була розпочата активна фаза конкурентного протистояння між собою і просуванням територій почало набуватися наукових та управлінських рис. По суті, мова про практичне здійснення діяльності, тоді як вживання відповідного терміну не здійснювалося. Лише у середині 1990-х років ідея усвідомленого і системного просування територій була оформлена у вигляді гіпотетичної концепції Ф. Котлером, в якій обґрунтована доцільність використання маркетингових заходів задля багатостороннього просування територій. А перші об'єкти комплексного регіонального брендингу масово почали виникати в другій половині XX століття.

Вперше ж поняття «брендування території» було використано провідним світовим фахівцем

у галузі брендингу Саймоном Ахнольтом, яким було розроблено комплексний, диференційований підхід до брендування територій та концепцію конкурентної ідентичності, що включала шість складових нинішнього брендування, зокрема: туризм, експорт, політику, бізнес та інвестиції, культуру, людей [1, 2]. Найвідомішими зарубіжними дослідженнями в галузі теорії територіального брендування стали роботи Ф. Котлера, К. Асплунда, Д. Хайдера та І. Рейна, адже у них вперше було обґрунтовано маркетинговий підхід до території і розглянуто проблематику специфіки сучасного брендування за глобалізаційних умов.

На даний час наявна велика кількість варіантів визначення терміну «брендування території». Так, Каваратзісом М. доводиться, що брендування території, «є багатовимірним конструктором, сформованим із функціональних, емоційних та матеріальних складових, якими в сукупності утворюється унікальний комплект асоціацій з місцем у суспільній свідомості, однак, це не тільки виявлення унікальності території на базі позитивних асоціаційовань – це їх формування» [6, р. 53].

Відтак, брендуванням території доцільно вважати цілеспрямований процес розвитку та удосконалення ідентичності та іміджу території, яким передбачається формування та керівництво брендом, і, насамперед, розроблення, позиціонування та репозиціонування, відновлення, розширення і укріплення завдяки комплексному використанню стратегій маркетингу та менеджменту та головних складових брендингу – логотипу, девізу, символіки, метою яких є формування духу і сутності території.

Розглянуте сутнісно-термінологічне поняття терміну «брендування території», має включати три обов'язкові аспекти:

- існуючий у свідомості різних груп реальних і потенційних споживачів комплекс сприйняття, образів, асоціацій, очікувань стосовно території, яка представляє собою раціональну та/або емоційну цінність, що формується в процесі взаємин між брендом і його споживачами;

- платформа для конструктивного діалогу і взаємодії між представниками адміністрації та ділових кіл з різними цільовими групами;

- найважливіший інструмент реалізації стратегії розвитку території, що дозволяє забезпечити залучення основних цільових аудиторій у процес впровадження цільових програм.

Таким чином, брендування території доцільно розглядати як багатофакторну систему,

структуру якої утворюють економічна, соціально-політична і культурно-ідеологічна складові. Визначення першої складової полягає в розумінні економічної ролі території, його спеціалізації, тенденцій розвитку і кінцевої мети розвитку. Формування другої складової є складним процесом співробітництва з центральною владою, спрямованим на створення на території інфраструктури, яка забезпечить сприятливий інвестиційний і туристичний клімат. Третя, культурно-ідеологічна складова реалізується через уособлення неповторності кожної території [5].

Брендування території невід'ємне від процесів підвищення його конкурентоспроможності, оскільки бренд за своєю природою є демонстрацією конкурентних переваг і, відповідно, більшої вартості. Чим більше територія здатна залучити зовнішні ресурси, трансформувати їх та створити продукт, тим ефективніше її життєдіяльність.

Повномасштабне вирішення завдання формування й управління брендом території – неодмінна складова формування конкурентоспроможного суспільства, зорієнтованого на забезпечення високих показників добробуту громадян, створення комфортного та безпечного середовища життєдіяльності людини у кожному регіоні української держави.

На нашу думку, брендинг територій – це цілеспрямована, здійснювана на регулярній основі діяльність органів публічної влади щодо формування позитивного іміджу, репутації і просування інтересів держави, громади зі створення кращих умов для життя, відпочинку, творчості, роботи і бізнесу.

Виходячи з аналізу категоріального апарату, ми можемо стверджувати, що територіальні бренди – це сучасна зброя для конкурентної боротьби між регіонами, містами за ресурси (матеріальні, людські, інформаційні), одночасно він є найважливішим фактором конкурентних переваг і доходів території, цінним активом економіки. Також, брендинг територій можна вважати стратегією максимізації конкурентоздатності міст, областей, регіонів, географічних зон і держав, задля завоювання зовнішніх ринків, залучення інвесторів, туристів, нових мешканців та кваліфікованих мігрантів.

Брендинг території повинен бути направлений на подолання дефіциту матеріальних і нематеріальних ресурсів території, в його основі лежить ідея донесення до широких громадських мас усвідомлення неповторності

території. Тому доцільність включення стратегії територіального бренда в систему планування стратегічного розвитку території є беззаперечним. Стратегія брендування території повинна бути спрямована на досягнення наступних основних цілей: підтримка просування товарів (у тому числі товарів на експорт), які виробляються на певній території; залучення інвестицій; підтримка туризму, тобто перетворення регіону на привабливу для відвідування територію; залучення кваліфікованої робочої сили.

Процес формування бренду є доволі тривалим та трудомістким. Відповідно на початкових етапах розроблення бренду слід сформулювати уявлення щодо суті та змісту брендування, з урахуванням таких факторів: географічного положення та геополітичного значення території, природно-ресурсного та туристично-рекреаційного потенціалу, національно – культурних особливостей. В підґрунтя концепції варто покласти головну ідею, цінність та дизайн бренду. Головним та найбільш важливим складником концепції брендування території є його ідея, яка має бути закладена у назві, девізі, лозунгу.

Розроблення й запровадження інструментарію стратегії формування позитивної інвестиційної та туристичної привабливості міста здійснюються за кілька етапів. Доцільно дати коротку характеристику етапам стратегії брендування території з метою максимізації її інвестиційної привабливості.

Перший етап. Діагностування ситуації та формування задач брендування. Аби розробити стратегію розвитку території слід насамперед визначити фактори впливу на формування бренду та формування іміджу території. З цією метою доцільно здійснювати діагностування ситуації і детальне вивчення кожної галузі, яка прямо або опосередковано впливатиме на формування іміджу території та результативність брендування.

Другий етап. Формулювання сутності бренду. Світовою практикою брендування територій створене підґрунтя для виділення ряду передумов для проведення результативного брендування. Аби сформувати бренд (імідж) території застосовуються унікальні можливості задоволення тих чи інших запитів його споживачів, специфічні товари, вироблені виключно на даній території, особливості території, незвичайні історичні цінності, пам'ятники, факти, події, іноді навіть вигадані (легенди), спеціально створені яскраві культурні події тощо. Завдя-

ки цьому бренд стає вищим проявом емоційних споживчих переваг, асоціацій [16].

Третій етап. Стратегічне планування просування бренду. Складається стратегічний план брендування території, що являється особливо вагомим етапом у ситуації брендування великих територій, адже із зростанням розмірів територіальної одиниці зростає вірогідність нерезультативності стратегічних ідей. Територіальним стратегічним плануванням передбачається самостійне визначення місцевою владою задач і головних напрямів сталого соціально-економічного розвитку в динамічній конкурентній сфері. Процес стратегічного планування являється інструментом, завдяки якому обґрунтовуються управлінські рішення в області територіального брендування. Його найвагоміша задача – реалізування нововведень та організаційних трансформацій, необхідних для життєдіяльності території.

Четвертий етап. Реалізування стратегічного плану. Даним етапом передбачається розроблення низки тактичних та оперативних планів, програм, завдяки яким можна буде втілити стратегічні задачі в життя. До реалізування стратегічного плану брендингу території активно залучається місцева влада. Для прикладу, аби підвищити імідж міста в якості туристичного центру керівництвом міста може бути прийнято програму розвитку туристичної галузі міста на 2018-2020 рр., яка б у якості напрямку діяльності визначала утворення результативного іміджу та туристичного бренду міста.

П'ятий етап. Оцінювання результативності сформованого бренду. Оцінювання результативності брендування території має базуватися безпосередньо на його задачах. Реалізування задач брендування позитивно впливає як на саму територію, так і на державу в загальному. У відповідності до задач брендування І.О.Петь [19] було запропоновано оцінювання його результативності по трьох видових характеристиках: соціальній, комунікативній та економічній, причому соціальна ефективність має оцінюватися насамперед, адже саме від неї залежить привабливість території.

Ще одною складовою концепції брендування території є її дизайн, який має на меті формування привабливі та яскравих асоціацій з територією завдяки поєднанню візуальної, аудіальної та символічної атрибутики, що відображається у логотипі, символічних знаках, лозунгах, кольорах, фольклорі тощо. Розробляючи дизайн варто слідувати щоб складові брендування були

взаємопов'язаними, повноцінними, неповторними, відповідними головній ідеї.

Наступним етапом територіального брендування є здійснення заходів з інформаційного просування концепції бренду серед цільової аудиторії, до якої відносяться державні органи влади, жителі, студенти, туристи, підприємці та інвестори, задля формування позитивного сприймання бренду в громадській свідомості. Цим етапом передбачається не тільки співпраця із інформаційними каналами, а насамперед облаштування та збагачення території знаковими брендинговими елементами, якими б підкреслювалася його неповторність. Для прикладу, вагомими в культурній та історичній площині архітектурні об'єкти стали візитками багатьох міст, зокрема, Ейфелева вежа в Парижі, Статуя Свободи та Емпайр-стейт-білдинг в Нью-Йорку, Статуя Ісуса Христа в Ріо-де-Жанейро, Києво-Печерська Лавра та Софійський Собор в Києві, Оперний театр в Сіднеї, Burj Al Arab – єдиний у світі семизірковий готель та штучно створений пальмовий острів в Дубаях ОАЕ, тощо.

Також за іншими підходами виокремлюють такі етапи територіального брендування:

1. Діагностика ситуації та формування цілей брендингу (необхідно виявити фактори, які впливають на формування бренду та створення іміджу туристичної галузі регіону).

2. Формулювання сутності бренду (унікальні можливості задоволення тих чи інших запитів його споживачів, специфічні товари, вироблені виключно на конкретній території, особливості території, незвичайні історичні цінності, пам'ятники, факти, події, іноді навіть вигадані (легенди), спеціально створені яскраві культурні події тощо).

3. Стратегічний план і просування бренду (самостійне визначення місцевою владою цілей і основних напрямків сталого соціально-економічного розвитку в динамічному конкурентному середовищі).

4. Реалізація стратегічного плану (розробка низки тактичних й оперативних планів, програм, які допоможуть втілити стратегічні завдання в життя).

5. Оцінка ефективності сформованого бренду (реалізація цілей брендингу).

Підґрунтям для укріплення успішного брендування слугує інфраструктура території. На початковому етапі розроблення бренду міста, якісна інфраструктура дає змогу широко обирати брендингові концепції. Однак, відсутня належна інфраструктура не є причиною відмовлятися від бренду, адже ціллю багатьох брендингових кампаній є її модернізація [14].

Слід додати, що розроблений бренд буде результативним тільки в тому разі, коли будуть здійснюватися постійні та систематичні заходи з його популяризування та просування. Вагоме значення у позиціонуванні територій належить маркетинговим комунікаціям, зокрема здійсненню виставково-ярмаркових, культурно-розважальних та рекламних заходів.

Відповідно до особливостей проведення брендингу території, слід розрізняти брендування міста та брендування сільських територій.

Брендування міста передбачає процес поетапного обґрунтованого прийняття рішень щодо просування його бренду. Стратегічний підхід до формування бренду міста повинен бути спрямований на його адаптацію до змін зовнішнього середовища. Запорука успіху міста – розробка такої стратегії, основні заходи якої оптимально відповідають зовнішнім умовам. Водночас стратегія брендингу – складова регіональної соціально-економічної стратегії, яка у свою чергу пов'язана зі стратегією держави в цілому. Тобто, брендування міста передбачає «просування» самого міста як бренду з огляду на історичну значущість чи індустріальний розвиток, фактично, опираючись на найбільш привабливий аспект.

Бренд сільських територій – практика використання при створенні, просуванні та захисті бізнесу під певною торговельною маркою, де в основі покладено певні унікальні характеристики, пов'язані з конкретним сільським населенням пунктом, а саме: історичних, культурних, конфесійних, природно-рекреаційних характеристик. Брендінг сільських територій слід віднести до т. з. «індивідуальних брендів», що повинно враховуватися при їхній побудові [15]. Брендінг сільської території передбачає створення конкретного товару чи послуги, що в свідомості людей будуть пов'язані саме з певною територією.

Інтегрування брендингового підходу в стратегування та практичну реалізацію заходів розвитку територій в Україні не лише застосовується, а і має певні результати. Так, українські міста та територіальні громади активно розробляють та впроваджують маркетингові стратегії та бренди, які допомагають громадам не лише ідентифікувати свою унікальну ідентичність, а й ефективно її демонструвати. Як стратегії, так і бренди відобразили сприйняття територій самими мешканцями, адже створено їх лише в умовах активного діалогу з представниками органів місцевого самоврядування та громади.

У кожній громаді вони сприяли формуванню цілісного іміджу території, активізації інвестиційних процесів, підвищенню конкурентоспроможності місцевого бізнесу й покращенню рівня життя мешканців [18]. Зазвичай істотні результати маркетингу та брендингу територій можна помітити через 3–5 років після початку впровадження. Разом з тим, міста та громади, вже серед перших успіхів демонстрували впізнаваність та динаміку в залученні інвестицій.

Так, на прикладі Вінницької міської громади, можемо відстежити, що після прийняття у 2018 році «Маркетингової стратегії міста Вінниці – 2020», вже протягом 2018-2020 р.р. було зафіксовано значне покращення інвестиційного іміджу міста. Про це свідчить реалізація на території міста масштабних інвестиційних проєктів, в тому числі із залученням іноземних інвестицій, що дали можливість створити близько 1500 робочих місць. По-друге, помітно пожвавився місцевий бізнес та сформувався бренд «Зроблено у Вінниці». По-третє, спостерігається значне збільшення туристичних потоків. У травні 2019 року було представлено новий дизайн бренду міста Вінниці. Історичний герб трансформувалася в сучасний логотип – зображення спростили до лаконічних геометричних форм. Також для міста розроблено спеціальну систему шрифтів Vinnytsia City, яка покликана об'єднати багату історію Вінниці з постійним прагненням до інновацій.

Новий слоган міста «Вінниця – місто ідей» задав рамку сприйняття Вінниці як міста, «... де комфорт і затишок створюють унікальну атмосферу для народження нових ідей. Великих і малих, творчих і бізнесових, справ усього життя та планів на вікенд. Нове життя можна почати не з понеділка, а з подорожі до Вінниці. Тут з'являється бажання жити та працювати з новою силою, прагнення змінюватися й експериментувати, ризикувати, подорожувати з минулого в майбутнє та злітати вгору, міцно тримаючись за свої нові ідеї» [11].

Разом з тим, враховуючи сучасний стан країни в цілому, результати брендування територій досить різноманітні і робота, хоч і проводилася, але не була настільки послідовною і системною, щоб скласти у єдину рамку представлення бренду України. По-перше, на етапі формування суті бренд стратегії України було не достатньо враховано бачення та позиції ключових стейкхолдерів, що зумовило неточність відображення або її неповноту у сутності брен-

ду. Зазначене створювало негативний вплив на сприйняття бренду та його подальше транслювання самим представниками країни.

Друга частина проблеми з брендингом території всієї країни полягала у відсутності системного, спланованого та чіткого позиціонування розробленого бренду.

Нині, в умовах війни, надзвичайна мужність українського народу, його витримка та щирість демонструють світові велику кількість особливостей та характеристик України. По суті, формується імідж країни, сама назва країни перетворилася на гучний бренд. У роликах все частіше зустрічається нова складова бренду «Україна нескорена». З позицій просування бренду та формування іміджу, увага у медіа-просторі до подій створила реальне підґрунтя для активного просування та позиціонування бренду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зростаюча конкуренція змушує території використовувати усе новіші інструменти брендингу, збільшувати витрати на просування бренду території. Наприклад, адміністрація Берліна витрачає щороку на брендинг міста 5 млн євро. Бренд як нематеріальний актив створює маркетинговий потенціал території та її додаткову цінність в очах споживачів, що, по-перше, дозволяє проінформувати потенційних споживачів про переваги території і, по-друге, робить її більш привабливою у порівнянні з територіями-конкурентами.

Усе зазначене є значним поштовхом для подальшого розвитку, адже конче важливо по завершенню війни відродити економіку та створити сприятливий інвестиційний клімат. Саме подальше чітке брендування та позиціонування бренду, підтримка позитивного іміджу, як окремих територій, так і країни в цілому, можуть стати важливим фактором відбудови України. Для цього конче важливим є:

- формування «нового» (або ж переосмисленого з позицій актуальних подій) бренду та його складових;
- долучення широкого кола стейкхолдерів до розробки бренду та його подальшого позиціонування;
- планування поетапної роботи з просування бренду та підтримання позитивного іміджу країни;
- реалізація стратегії брендування, внесення за необхідності коректив до неї;
- постійна продумана та послідовна промоційна підтримка реалізації стратегії брендування.

Список використаної літератури:

1. Anholt S. Places: Identity, Image and Reputation. S. Anholt. Palgrave Macmillan, 2009. 256 p.
2. Anholt, S. Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. S. Anholt. 1st edition. Palgrave Macmillan, 2007. 160 p.
3. Eshuis J., Edwards A. Branding the city: The democratic legitimacy of a new mode of governance. Urban Studies. 2013. Vol 50 (5). P. 1066-1082.
4. Eshuis J., Klijn E.-H. Branding in governance and public management. New York : Routledge. 2012. 188 p.
5. Govers R., Go F. Place Branding: Glocal, Virtual and Physical Identities, Constructed, Images and Experienced. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2009. 324 p.
6. Karens R. J., Eshuis E. H., Klijn J. V. The impact of public branding: an experimental study on the effect of branding policy on citizen trust. Public Administration Review. 2016. Vol. 76 (3). P. 486-494.
7. Kotler Philip. (2006). Marketing management / Philip Kotler, Kevin Lane Keller. 14th ed. 657 p
8. Marsh D., Fawcett P. Branding, politics and democracy. Policy Studies. 2011. 32 (5). P. 515-530.
9. Бренд "Україна". URL: <http://brandukraine.org/u/>
10. Державна політика у сфері національного брендингу. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/>
11. Кейс-стаді. Брендинг і маркетинг територій. У чому секрет найбільш успішних міст в Україні? URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/486/Regiona.pdf>
12. Крамер А. 10 примеров успешного ребрендинга городов. Forbes. URL.: <http://m.forbes.ru/article.php?id=188010>.
13. Кузьменко О. В. Інвестиційний клімат та інвестиційна привабливість регіонів України. URL.: <http://duep.edu/uploads/v12521.pdf>.
14. Лібанова Е.М. Україна після 2015 року: майбутнє, якого ми прагнемо: Національна доповідь. URL: <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraiocs/PR/Post%202015%20U20 ukr.pdf>.
15. Мороз О. В. Брендингові основи розвитку сільських територій. Економічний простір. 2015. № 102. С. 71–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/еспрос_2015_102_10
16. Панасенко Л. Брендинг території: сучасна парадигма розвитку. Схід. 2014. № 1. URL: <http://hid.com.ua/cle/download/23082/20675>.
17. Парфенчук І. О. Бренд-орієнтоване управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання національної економіки / І. О. Парфенчук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 11. URL : <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/40.pdf>
18. Проект ПРОМІС. URL: <http://pledgd.org.ua/ua/marketingovi-strategii/page/2/>
19. Петь І.О., Олійник І.С. Брендинг як інструмент формування інвестиційної привабливості територій. Електронний ресурс. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32740/2/GEb_2020e_173-180.pdf

Lesyk O. V., Todorova O. L. Kuspliak I. S. Branding of rural and urban areas as a factor of post-war reconstruction and development of Ukraine

The article determined that branding is an important and socially oriented source of stable development of territories and individual settlements, as well as an effective tool for their positioning. The main prerequisites of territorial branding are the development of a clear branding strategy, the formulation of a branding mission, which allow the territory to clearly declare itself in the external environment and establish target audiences with which it is interested in communication.

The objective of the article is to outline vectors for improving the practical application of branding of rural and urban areas as a tool for ensuring sustainable development, which will be based on the analysis of scientific sources of Ukrainian and foreign experience.

The article examines the essential and terminological concept of the term "territory branding", defines the main components and mandatory aspects, reveals the main stages of the territory branding process. Attention is focused on the fact that the maximization of economic activity and the interest of international business in the introduction of the latest technologies, the development of the production and resource potential of territories largely depend on their positive image. Therefore, branding itself is an effective toolkit and basis for determining the prospects for the development of the investment potential of regions and contributes to the solution of their socio-economic problems.

The practical aspects of the integration of the branding approach in the strategizing and implementation of territorial development measures in Ukraine were studied, the main positive results and the main problems of territorial branding were determined. The authors emphasized that the current state of the country, its territories, which were in a state of hostilities, form a number of challenges for the further life and economic development of the country. It was emphasized that since the beginning of hostilities, the name of the country has become a popular brand "Ukraine", laid a positive image that can become the basis for further post-war development, in particular due to international support. The opinion was developed that further clear branding and positioning of the brand, support of a positive image, both of individual territories and of the country as a whole, can become an important factor in the reconstruction of Ukraine, and practical recommendations were formed.

Key words: branding, territorial brand, branding of territorial hromada, branding of cities and villages, positioning of territories, marketing of territories.

УДК 071.35

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.2>**А. О. Нагуляк**

аспірантка кафедри публічного управління та регіоналістики
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»

РОЛЬ ГРОМАД У РОЗВИТКУ ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ: ІСТОРИКО-УРБАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена проблематиці розвитку сучасного просторового планування населених пунктів та шляхів його еволюції. Автором виявлено історичні фактори, які впливають на успішне формування та управління простором в населених пунктах. Для дослідження було обрано два регіони зародження цивілізації, а саме Стародавній Єгипет та Месопотамія. Сформульовано гіпотезу, відповідно до якої якість просторового планування та поліпшення життя і соціального самопочуття населення збільшується за умови високого рівня участі громадянського суспільства в процесі управління простором.

З метою встановлення основних закономірностей та виявлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі трансформації управління простором автор використовує історико-системний метод. Дослідження управлінського процесу потребує попереднього аналізу інститутів влади та їх взаємодію з громадянським суспільством на різних етапах розвитку зазначеного суспільства. Термін «суспільство» розглядається відповідно до тлумачення Н. Смелзера, а саме «суспільство – це об'єднання людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і певну національну (соціокультурну) ідентичність».

Еволюцію просторового планування необхідно розглядати з давнини, коли тільки почали зароджуватися міста та організовані населені пункти з того моменту, коли у людей з'явилася потреба збиратися разом. Історичний розвиток просторового планування та управління територіями відноситься до часу існування стародавньої цивілізації Дворіччя. На даному етапі фіксується утворення перших суспільних просторів багатоцільового використання. Соціальна взаємодія завжди була необхідною складовою розвитку суспільства, головною умовою повноцінного функціонування будь-якого соціуму, як наслідок необхідна організація громадських просторів, здатних забезпечити умови для цієї соціальної взаємодії.

Дослідження процесів, які відбувалися на різних етапах розвитку просторового планування міст, допоможе у пошуках шляхів та можливостей майбутнього розвитку наших населених пунктів, збільшуючи їх різноманітність та примножуючи привабливі риси. Задуми управлінців давнини, їх підхід, створені ними правила та закони стають фактами нашого сучасного життя та культури управління простором.

Ключові слова: просторове планування, управління простором, розвиток просторового планування, стародавні цивілізації, просторове планування міст, Єгипет, Межиріччя.

Постановка проблеми. Дослідженням просторового планування управління в Україні займається чимало науковців. Вказані дослідження стосуються різних сфер публічного управління, зокрема: земельних ресурсів, містобудування, житлово-комунальної інфраструктури, благоустрою, екологічного та соціального забезпечення. Світова наука змогла накопичити значну теоретичну базу, моделі та сценарії еволюції просторового планування, але досі не визначила фундаментальні методологічні підходи до розробки та реалізації управління простором, особливо на місцевому рівні. Складність формування комплексного практи-

ко-орієнтованого сприйняття сучасної системи просторового планування у тому, що її теоретичне осмислення здійснюється за окремими напрямками, конкуруючих між собою містобудівних, географічних, соціальних, економічних та управлінських шкіл.

У цьому сенсі аналіз еволюції просторового планування та механізмів управління простором має академічний і практичний інтерес та дозволить наблизитися до вирішення вищезгаданих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику якісного управління простором досліджують такі світові науковці: R. Akoff,

I. Ansoff, B. Cohen, E. Deming, P. Drucker, E. Goldratt, J. Galbraith, D. Lundvall, A. McAfee, L. Mumford, M. Porter, J. Riffkin, A. Toffler, A. Townsend, K. Schwab та інші. У наукових працях відображено різні наукові підходи до публічного управління в сфері просторового планування. Першорядне значення у дослідженні проблематики просторового планування сучасного міста грає німецька економіко-соціологічна школа Д. Лаппле, теорія ландшафтів та соціального середовища У. Маттізена та основи розвитку міст К. Доксіадіс.

Концепції якісного міського розвитку та «розумного міста» розглядаються у роботах W.J. Reilly, M.J.H. Mogridge, O. Dietmar, C. Ratti, M. Batty, M. Rathore, A. Paul, A. Ahma.

Метою статті є критичний оглядовий аналіз та виявлення особливостей еволюції просторового планування в Стародавньому Єгипті та Месопотамії. Дослідження додержавної стадії формування суспільства на території стародавнього Єгипту та Месопотамії. Можна вважати, що саме на цій стадії виникають основи просторового планування, що мають певні спільні риси та ознаки. Міста виникають лише за наявності певних соціокультурних, економічних та просторово-кліматичних умов.

Виклад основного матеріалу.

Перші держави, з історією яких пов'язане виникнення найдавніших міст, сформувалися на території родючих долин великих річок: Тигр, Євфрат, Інд, Ніл, а так само в передгір'ях Сирії і Ірану в IV-III тис. до н. е. Саме тут відбувся перехід до осілого землеробства, стали розвиватися виробництво та торгівля. Трудомісткі роботи по осушенню боліт та зрошення посушливих земель за допомогою каналів і спеціального побудованих водоймищ прискорили процес об'єднання племен, підвищили їх культуру. Найбільшими адміністративними, промисловими і культурними центрами в давнину були міста Єгипту та Близького і Далекого Сходу. Тут вперше в історії людства за владним замовленням було створено житлові та громадські будівлі, зодчі за допомогою архітектури та мистецтва звеличували необмежену владу пануючого строю, формували уявлення народу про непопорушність існуючого ладу.

У Єгипті ще за 20 століть до н. е. існували ретельно сплановані міста з міськими центрами, які включали палацові і храмові комплекси. Протягом більш ніж 3-тисячолітньої історії Стародавнього Єгипту соціальний склад міського

населення не раз змінювався. Найчисленнішу соціальну групу представляли ремісники, серед яких були будівельники кам'яних храмів, ювеліри, зброярі, гончарі, текстильники. У численних храмових містах жили жреці, наймані війська, працівники апарату торгівлі з іншими країнами.

В IV-III тисячолітті до н.е. в Стародавньому Єгипті було сформовано 40 номів (областей). Населенні пункти (села або міста) розташувалися уздовж єдиної водної артерії – Нілу, їх економічний розвиток призвів до створення стародавніх номів, з часом вони об'єднуються під владою найсильнішого нома до появи у Верхньому Єгипті верховної влади фараонів.

Управління містами в Стародавньому Єгипті здійснювалося місцевою громадою за допомогою народніх зборів – радою старійшин. Громада була основним важелем управління на ранніх етапах розвитку Єгипту. Ради старійшин в Єгипті того часу складалися з представників заможного селянства та виконували роль органів судової, господарської та адміністративної влади. Вони реєстрували акти передачі землі, спостерігали за станом іригаційної мережі, за розвитком землеробства, але згодом громадські ради повністю втратили своє значення, а общинні старости перетворилися в чиновників централізованого державного апарату [2, с. 136].

Процеси внутрішнього громадського соціального та класового розшарування були пов'язані з зростанням виробництва та додаткового продукту, який стала присвоювати общинна верхівка, що зосередила в своїх руках керівні функції, вказані функції згодом перейшли до централізованої держави.

Правлячою елітою перехідного часу, були номархи – представники окремих територій – номів, створених на землях старих громад, номархи виконували функції жреців та воєначальників.

Початок процесу просторового планування міст також відноситься до епохи цивілізації Межиріччя, Шумеро-аккадської держави, що має своє відображення в дослідженнях Джейкоба Дала, асиріолога з Оксфордського університету та перекладі більш ніж 4 тисяч адміністративних текстів, які дають уявлення про повсякденне життя в стародавньому Міжріччі, його структуру влади, торговельні зв'язки та інші аспекти соціальної історії, такі як роль міста та методів управління ним.

Перші міста в Межиріччя виникають в кінці IV – початку III тисячоліття до н.е. на територіях

поселень хліборобів, в центрі яких розміщувалися храмові комплекси, доволі нерідко жреці храму виконували найпростіші адміністративні та управлінські функції.

Протягом століть Шумерське царство складалося з відокремлених одна від одної територій. З часом сільські громади почали об'єднуватися навколо храмових центрів, в яких релігійно-ідеологічна та організаційно-господарська функція поєднувалася з адміністративно-управлінською. Зазначені території утворювали стародавні міста, у плані такі міста мали форму неправильного прямокутника, весь цей простір був підперезаний фортечною стіною, а в центрі завжди розміщувався храмовий комплекс. Зв'язки між містами більше були схожі на військовий союз. Правителі цих об'єднань називалися енсі («пан споруд»), деякі брали титул лугалья («велика людина»). З'являлася надобщи́нна адміністрація, в яку входили головний жрець храму, правитель та рада старійшин.

Голови міст обиралися народним збором або радою старійшин. За рішенням народних зборів їх діяльність могло бути призупинено. Енсі займався військовими питаннями, розбирав судові справи, очолював роботу по іригації, будівництво храмових і культових споруд.

До кінця III тисячоліття до н.е. різні племінні групи, що населяли Дворіччя, остаточно злилися, але збереглися назви основних його частин – Шумеру на півдні і Аккада на півночі.

Лідер одного з нових міст – Саргон I (2340-2284 рр. до н.е.) поступово підпорядкував собі всі міста-держави. Відбулося об'єднання шумерів з аккадцами, і виникло Шумеро-аккадське царство. Була створена соціальна опора єдиновладдя в особі нової знаті, яка витіснила родову аристократію. Саргон поставив на чолі міст-держав своїх правителів, замінивши спадкових енсі. Його влада спиралася на сильну і постійну армію. У шумеро-аккадській державі усі чітко враховувалося, фіксувалося, все ділові документи після реєстрації зберігалися в архівах. Міста-держави повністю втратили свою самостійність. Всю країну було розділено на округи, якими керували царські намісники (їх за традицією називали енсі).

Вавилон – протягом декількох тисячоліть був найважливішим економічним, політичним і культурно-релігійним центром держави. Припускають, що місто було засновано шумерами близько XXII – XX ст. до н. е. Довгий час воно було центром однієї з аккадських провінцій.

В результаті захоплення території Дворіччя аморейськими племенами до влади в Вавилоні прийшов Хаммурапі (Шумерське аморейське ім'я Амму-рапі, 1792-1750 рр. до н.е.), він об'єднав Південне і частину Північного Дворіччя в єдину державу з центром у Вавилоні. Вже в ті часи у Вавилоні діяли містобудівні закони, які регулювали забудову центру міста та підпорядковували весь містобудівний план загальним принципам регулярних прийомів забудови.

За часів Хаммурапі продовжували існувати общинні органи управління, ради старійшин, общинні сходи, які здійснювали деяку адміністративну і судову владу на місцях та підтримували громадський порядок. Повноваження таких органів було значно урізано, але вони зберігали ряд адміністративних, фінансових і судових функцій, а також функції з підтримки громадського порядку (управляли общинною землею, спільно вирішували з представниками царської влади спірні питання між общинниками і утримувачами наділів від царя, розподіляли податки і визначали розміри зборів і ін.).

Цар виступав главою великого управлінського апарату. Про це свідчать збережені до наших днів близько 60 наказів правителя своїм намісникам в містах і окремих областях.

Країну було розділено на області, які знаходяться під управлінням царських чиновників, відповідальних за збір податків, за підтримання порядку і за скликання ополчення, а також контролюють призначення голів громад.

Деякі найдавніші і важливі міста (наприклад, Вавилон) могли мати особливий юридичний статус, мешканці цих міст могли звільнитися від податків, трудової повинності.

У системі державних органів розрізняли центральні та місцеві органи управління. Існували намісники царя на Півночі і Півдні, начальники областей і округів.

Правління царя Хаммурапі було відзначено створенням збірника законів. Перша кодифікація, на жаль, не збереглася, і найвідоміший пам'ятник права – Звід законів Хаммурапі відноситься до кінця його царювання.

Кодекс Хаммурапі закріплював різні види земельної власності: царські, храмові, общинні і приватні землі. Общинна земля перебувала або в колективному володінні (вигони для худоби та ін.), або в приватно-сімейному. Землі могли вільно продаватися, здаватися в оренду, передаватися у спадок. При цьому не потрібно ані згоди правителя, ані згоди самої громади. Пере-

Таблиця 1

Порівняння раннього періоду розвинених культур Стародавнього світу

	Єгипет	Межиріччя
Головні міста	Мемфіс, Саккар, Нехеб, Гіза, Абусір, Фіви	Урук, Ур, Вавілон
Економіка	Необхідність будівництва та утримання великих іригаційних систем	Необхідність будівництва та утримання великих іригаційних систем
Адміністративно-територіальні одиниці	В період Раннього Царства державність існувала у формі номів – адміністративно-територіальних одиниць. Поступово відбувався процес централізації управління, який досяг апогею в епоху Давнього царства.	В Межиріччі виник чіткий розподіл на місцеві адміністративні одиниці – сатрапії
Державний устрій	Єгипетська держава в період Раннього царства являла собою племінний союз. Основну масу населення складали вільні селяни-общинники.	Міста очолював союз територіальних общин. Правитель общини – енсї. Існувала рада старійшин. Великий вплив мали жреці. На чолі общини стояв вождь-воєначальник – лугаль.

Джерело: Складено автором

дача землі общинника за межі громади або кола членів його сім'ї була, як правило, неможливою.

Багато міст стародавнього Єгипту та Межиріччя будувалися на місцях колишніх городищ, «городища – укріплені селища родових громад, у яких простежується прагнення максимальному використанню природних умов. Розміщуються на пагорбах, мисах річок, зміцнюються стінами, що розташовувалися іноді в два-три ряди, зазвичай був один укріплений вхід. Городища, як правило, були невеликі та відповідали розмірам громади». Спочатку міста були лише адміністративними та релігійними центрами сільськогосподарського округу, деякі виникли біля храмів і були пов'язані з храмовим господарством, деякі – як військові фортеці чи міста-резиденції царів. Стіни стародавнього міста та будівлі всередині нього зводилися з місцевого будівельного матеріалу (у випадках Єгипту та Межиріччя – камінь та цегла-сирець (див. таблиця 1).

Висновки і пропозиції. Свідчення про управління просторовим плануванням стародавніх міст виявлено не тільки на територіях Єгипту та Месопотамії, а й на територіях Китаю, Індії, Південної та Центральної Америки. Ранні приклади зусиль з розвитку просторового планування міст демонструють упорядковані прямолінійні іноді радіальні вуличні системи; поділ на спеціалізовані функціональні квартали; розвиток торгівельних площ і базарів, храмів та громадських будівель; розвинена капітальна система захисних кріпосних споруд, водопостачання та каналізації. Існували правила забудови та використання спеціальних будівельних матеріалів з метою запобігання пожегорів, виконання зазначених норм жорстко контролювалися місцевою владою. Доволі не рідким був той факт, що головні

міста стародавніх держав зростали до виникнення уряду здатного встановити цей контроль.

Сучасні науковці сперечаються щодо періоду виникнення просторового планування, але в ході дослідження ми точно можемо відповісти, що як явище просторове планування виникає ще за стародавніх часів, як наукова дисципліна – у Великій Британії у 1906 році, де термін «планування міста» був закріплений у Законі «Про житлове та міське планування» 1909 року.

Разом з цим слід вказати на вирішальну роль громадянського суспільства в розвитку, управлінні та будівництві простором стародавнього міста. Головні принципи формування простору вирішувались громадою на місцевих зборах. Високий рівень участі громадянського суспільства в процесі управління простором це перший та один з головних з фактів ефективного та якісного просторового планування при відсутності спеціального обладнання та машин, технологій не лише у сфері будівництва, а й стратегічного прогнозування.

Список використаної літератури:

1. Дворецька Г. В. Соціологія. Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. 206 с.
2. Талдикін О. В. Держава і право Давнього Сходу: структурно-логічні схеми і таблиці : навч. посібник / О. В. Талдикін. – Дніпро : Дніпроп. держ. універ. внутр. справ, 2016. – 136 с.
3. Tan Y., Xu H., Zhang X. Sustainable urbanization in China: A comprehensive literature review // Cities, 2016, vol. 55, pp. 82-93. DOI: 10.1016/j.cities.2016.04.002.
4. Tan Y., Xu H., Zhang X. Sustainable urbanization in China: A comprehensive literature review // Cities, 2016, vol. 55, pp. 82-93. DOI: 10.1016/j.cities.2016.04.002.
5. Time Out. The 37 best cities in the world in 2021. URL: <https://www.timeout.com/things-to-do/best-cities-in-the-world>

Nahuliak A. O. The role of communities in the development of spatial planning: the historical and urban dimension

The article is devoted to the problems of the development of modern spatial planning of settlements and ways of its evolution. The author identified historical factors that influence the successful formation and management of space in settlements. Two regions of the birth of civilization, namely Ancient Egypt and Mesopotamia, were chosen for the study. A hypothesis has been formulated, according to which the quality of spatial planning and improvement of life and social well-being of the population increases under the condition of a high level of civil society participation in the process of spatial management.

In order to establish the main regularities and identify cause-and-effect relationships in the process of transformation of space management, the author uses the historical-systemic method. The study of the management process requires a preliminary analysis of government institutions and their interaction with civil society at various stages of the development of the said society. The term "society" is considered according to the interpretation of N. Smelzer, namely "society is an association of people that has certain geographical boundaries, a common legal system and a certain national (socio-cultural) identity".

The evolution of spatial planning must be considered from ancient times, when cities and organized settlements began to emerge, from the moment when people had a need to gather together. The historical development of spatial planning and territory management refers to the time of the existence of the ancient civilization of the Biennial. At this stage, the formation of the first public spaces of multi-purpose use is recorded. Social interaction has always been a necessary component of the development of society, the main condition for the full functioning of any society, as a result, the organization of public spaces capable of providing conditions for this social interaction is necessary.

Researching the processes that took place at various stages of the development of spatial planning of cities will help in the search for ways and opportunities for the future development of our settlements, increasing their diversity and multiplying attractive features. The plans of ancient managers, their approach, the rules and laws created by them become facts of our modern life and culture of space management.

Key words: *spatial planning, spatial management, development of spatial planning, ancient civilizations, spatial planning of cities, Egypt, Mesopotamia.*

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВЛІННЯ

УДК 343.85:343.352:614.2

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.3>**М. А. Аніщенко**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної медицини,
громадського здоров'я, медичного та фармацевтичного права
Запорізького державного медичного університету

ФУНКЦІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Стаття присвячена дослідженню функціоналу громадських організацій в сфері реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я. В статті розглянуті основні функції представників громадськості в сфері протидії корупції в сфері охорони здоров'я за визначенням українського законодавства та особливості їх практичного здійснення в діяльності громадських об'єднань та інших представників громадськості. З'ясовано особливості негативного впливу корупційних порушень на ефективне функціонування державних інституцій та реалізації прав і свобод українських громадян та соціальні основи корупційних процесів в Україні, і розглянуто важливість подолання корупції для забезпечення сталого розвитку сучасного українського суспільства та держави. В статті розглянуто закордонний досвід залучення представників громадськості до контролю за виконанням українського антикорупційного законодавства в різних сферах суспільного буття, і в сфері охорони здоров'я зокрема. У статті проаналізовано та конкретизовано функціонал, що надано громадським організаціям та їх членам Законом України «Про запобігання корупції» та іншими нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність громадських організацій та громадських активістів в сфері охорони здоров'я. В статті розглянуто особливості участі громадських організацій в українських парламентських антикорупційних слуханнях та запропоновано механізм залучення до зазначеного процесу представників громадських організацій, що спеціалізуються на здійсненні діяльності, спрямованої на виявлення та профілактику антикорупційної діяльності. В статті розглянуто перспективи проведення громадськими активістами освітніх і просвітницьких заходів в загальноосвітніх, професійно-технічних закладах та закладах вищої освіти, спрямованих на формування антикорупційної культури в дітей та молоді. В статті запропоновано заходи, спрямовані на заохочення до громадської діяльності в сфері реалізації державної антикорупційної політики активних громадських активістів шляхом запровадження державних стипендій та премій.

Ключові слова: антикорупційна діяльність, корупція, громадські організації, охорона здоров'я, громадський контроль, антикорупційна експертиза.

Постановка проблеми. Громадські організації відіграють значну роль у трансформації та розвитку суспільних інституцій в рамках сучасного українського суспільства. Особливо значна роль громадських організацій у становленні інституцій, що не мали значного поширення на протязі значного проміжку часу або існували номінально. Однією з таких сфер є державна антикорупційна політика, оскільки корупція є однією з найголовніших проблем розвитку як української держави,

так і сучасного українського суспільства. Фінансові втрати української держави від корупційних діянь приносять мільярдні збитки для бюджетів як на національному, так і на регіональному рівнях. Високий рівень корупції приносить іміджеві збитки країні, що є суттєвою перешкодою для залучення міжнародних інвестицій, у тому числі в сфері співробітництва з Міжнародним валютним фондом і виділення Україні міжнародної технічної допомоги для трансформації і розвит-

ку економічних і соціальних інституцій, що зменшує перспективи зростання ВВП та української економіки в цілому і, як наслідок, призводить до зниження рівня соціального комфорту та самопочуття українців, а це в свою чергу призводить до стимуляції трудової міграції і втрати трудових ресурсів. Зазначені проблеми є значною перешкодою для вступу України до міжнародних інституцій, що загрожує реалізації геополітичної стратегії розвитку України. Всі перелічені факти свідчать про важливість зазначеної проблеми для подальшого розвитку держави. І роль громадськості у вирішенні зазначеної проблеми важко переоцінити, так як всі роки української незалежності громадськість через діяльність громадських активістів та громадських організацій завжди була одним з основних суб'єктів антикорупційної діяльності в країні, тому досить логічним виглядає наділення громадських організацій та інших елементів громадянського суспільства функціоналом в рамках реалізації державної антикорупційної політики. Зважаючи на те, що в суспільстві побутує думка, що існують суспільні інституції з високим рівнем корупційних ризиків і до них відносять і сферу охорони здоров'я. Саме тому в рамках зазначеного дослідження ми вирішили уточнити та конкретизувати функції громадських організацій щодо реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика ролі та функцій громадських організацій в сфері охорони здоров'я не раз ставала об'єктом наукових досліджень. На сьогодні найбільш актуальні дослідження в цій сфері здійснили такі вчені як О. Бусол, В. Василевич, Т. Василевська, Є. Глушко, І. Зозуля, Ю. Лавренюк, Л. Маслова, М. Мельник, П. Михайленко, Є. Невмережицький, Т. Савченко, Л. Сопільняк, М. Хавронюк та інші. Зазначені вчені з'ясували механізми реалізації функціоналу громадських організацій щодо реалізації державної антикорупційної політики, дослідили закордонний досвід залучення представників громадськості до реалізації державної антикорупційної політики та конкретизували застосування функцій громадських організацій в цій сфері.

Мета статті. З'ясувати особливості функціоналу громадських організацій щодо реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Вплив громадських організацій на розвиток більшості сучасних

соціальних процесів важко переоцінити. Розвиток українського громадянського суспільства за роки української незалежності став одним з головних здобутків молодшої української держави. Громадські організації та громадські активісти іноді сприяють розвитку як окремих соціальних інституцій, так і всього сучасного українського суспільства в цілому більше, ніж представники державної і місцевої влади, які мають спеціальні компетентності та відповідний функціонал. Не в останню чергу, високий рівень розвитку українського громадянського суспільства пов'язаний з європейською та американською матеріальною і методичною допомогою. Сьогодні громадські організації та окремі громадські активісти продовжують активно впливати на державну антикорупційну політику, в тому числі і в сфері охорони здоров'я. Сьогодні представники громадськості навіть наділені спеціальним функціоналом, що закріплено у відповідних нормативно-правових актах. І аналіз сучасних тенденцій в цій сфері, з високою вірогідністю, дає нам можливість прогнозувати подальше розширення зазначеного функціоналу як в рамках вже існуючих, так і нових нормативно-правових актів. Головними факторами нашого прогнозу є те, що кількість представників громадськості, що переймаються проблемами виявлення фактів корупційної діяльності в сфері охорони здоров'я з кожним роком невідмінно збільшується, як і соціальний запит на посилення громадського контролю за діяльністю закладів охорони здоров'я на предмет дотримання антикорупційного законодавства.

Як зазначає В. Василевич, корупція в Україні – це наслідок політичних, соціальних і економічних проблем нашої країни і тому застосування ефективних превентивних механізмів запобігання корупції є однією з найважливіших проблем, яку намагається вирішити сучасна українська держава [4, с. 209]. Зважаючи на важливість зазначеної проблеми держава та українське суспільство актуалізують заради вирішення цієї проблеми всі наявні ресурси. Одним з таких ресурсів є громадськість. Україна має хоч і не досконале, але численне громадянське суспільство зі своєю структурою та функціоналом і на сьогодні суб'єкти громадянського суспільства ведуть активну боротьбу проти порушення антикорупційного законодавства і є союзниками держави та місцевого самоврядування в процесі вирішення зазначеної проблеми.

Перед тим, як проаналізувати особливості антикорупційного потенціалу представників

громадськості, розглянемо саме поняття громадськості та потенційних суб'єктів антикорупційної діяльності в сфері охорони здоров'я, яких можна віднести до представників громадськості. На думку Є. Глушко: «Відповідно до українського законодавства під громадськістю розуміється одна або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднання, організації, групи, які діють згідно українського законодавства або практикою» [3, с.113]. Тобто, як бачимо до поняття «громадськість» є максимально широким поняттям, до якого належить велика кількість фізичних і юридичних осіб, до яких можна віднести як формалізовані громадські об'єднання, так і неформальні.

Діяльність всіх формалізованих представників громадянського суспільства регулюється законом України «Про громадські об'єднання», зазначене поняття визначається наступним чином: «Громадське об'єднання - це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [6]. Однією із сфер, в якій громадські об'єднання та їх члени приймають активну участь, є сфера охорони здоров'я. Високий інтерес саме до цієї сфери зумовлений тим, що медицина, як і інші структурні компоненти системи охорони здоров'я, є важливим елементом соціального комфорту та самопочуття, тому до сфери охорони здоров'я прикутий особливий інтерес, і не в останню чергу через високий рівень корупційності.

Закон України «Про запобігання корупції», в статті 21 наділяє громадськістю певною сукупністю антикорупційних функцій та прав. Зазначений закон на сьогодні є основним нормативно-правовим актом, що регулює функціонал громадських об'єднань та інших представників громадськості в сфері щодо реалізації державної антикорупційної політики в рамках різних соціальних інституцій, і в тому числі це стосується і сфери охорони здоров'я.

Так, у першу чергу громадські організації та активісти мають право «повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, Національному агентству, керівництву чи іншим представникам органу, підприємства, установи чи організації, в яких були вчинені ці

правопорушення або у працівників яких наявний конфлікт інтересів, а також громадськості» [8]. Тобто зазначені права є вираженням інформаційної та спонукальної функцій. Їх сутність полягає в тому, що громадські організації та активісти мають право виявляти певні ознаки корупційної діяльності у всіх сферах суспільної діяльності, у тому числі і охороні здоров'я та інформувати спеціалізовані антикорупційні органи, згідно компетенції, в свою чергу, мають ініціювати відповідні перевірки та слідчі дії. В той же час, громадські організації та окремі громадські активісти суттєво полегшують роботу спеціалізованим антикорупційним органам тим, що через відносно велику кількість представників громадського сектору та через здійснення власних функцій по всій території України, вони можуть оперативно виявляти ознаки порушення антикорупційного законодавства, що сприяє підвищенню ефективності антикорупційної діяльності держави та збільшення кількості фактів виявлення порушень антикорупційного законодавства.

На думу О. Бусол, національні антикорупційні стратегії країн центральної та східної Європи передбачають активні дії представників громадськості у якості суб'єкта антикорупційної діяльності, у том числі і на рівні активного та пасивного контролю за діяльністю державних та муніципальних органів [1]. У даному випадку зазначений аспект діяльності громадських організацій полягає в тому, що вони, здійснюючи моніторинг діяльності органів державної та місцевої влади проводять власну незалежну діяльність з приводу оцінки тих чи інших адміністративних функцій на предмет можливого порушення антикорупційного законодавства. Для того, щоб зазначена діяльність була ефективною, українське законодавство передбачає, що громадськість має право запитувати та одержувати від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в порядку, передбаченому Законом України "Про доступ до публічної інформації", інформацію про діяльність щодо запобігання корупції [7]. Надання зазначеного права суттєво посилює функціонал громадських діячів та громадськості в сфері виявлення окремих фактів порушення антикорупційного законодавства як в цілому, так і окремих сферах, в тому числі в сфері охорони здоров'я. Важливість зазначеної опції полягає в тому, що у представників державних і місцевих органів,

що вчиняють корупційні дії, завжди є спокуса приховати факти власних неправомірних діянь у великих масивах звітності та іншої важливої інформації. Зазначений прийом може не аналізуватися відповідними державними антикорупційними органами у випадку відсутності ознак правопорушень. Тому уточнення певних фактів діяльності державних та місцевих органів влади громадськими активістами під час аналізу антикорупційної діяльності органів державного та самоврядного управління в сфері охорони здоров'я, – є необхідною складовою оцінки виконання антикорупційного законодавства.

Останнім часом українські громадські організації отримують потужну підтримку європейських донорів, які допомагають робити прозорою діяльність місцевих органів в сфері охорони здоров'я. Особливо активною в цій діяльності є ПРООН. Як приклад, можемо виділити «грантовий конкурс, що було організовано Програмою ООН із відновлення та розбудови миру за технічної підтримки ГО «Взаємодія-Плюс» за фінансування Європейського Союзу та урядів Данії, Швейцарії та Швеції. Конкурс Програми малих грантів (ПМГ) спрямовано на відновлення ефективного врядування та просування примирення в охоплених збройним конфліктом громадах Донеччини та Луганщини (на підконтрольних уряду України територіях), що відповідає Цілі сталого розвитку 16 «Мир, справедливість і сильні інститути» [16]. Зазначений конкурс є одним з низки подібних, що спрямовані на підтримку громадських діячів, що мають наміри забезпечувати прозорість діяльності місцевих органів влади, у тому числі і в сфері охорони здоров'я. Реалізація зазначених проєктів сприяє тому, що представники місцевої влади, що здійснюють управління в тому числі в сфері охорони здоров'я, повинні звітувати про власну діяльність в автоматичному режимі за допомоги вебсайтів, мобільних додатків, спеціалізованих порталів, тощо. Зазначена діяльність входить у функціонал самих органів, регулюючих сферу охорони здоров'я, але через те, що значний проміжок часу зазначені органи не могли забезпечити власну підзвітність на високому технологічному рівні через брак політичної волі та коштів на зазначену діяльність. Саме тому ЄС через посольства урядів Данії, Швейцарії та Швеції вирішив надати гуманітарну технічну допомогу, яка повинна через співпрацю органів управління охороною здоров'я, місцевого самоврядування, антикорупційних органів та пред-

ставників громадськості повинна зменшити рівень корупції в сфері охорони здоров'я.

Важливим напрямом функціоналу громадських організацій в сфері запобігання корупції є «право проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій» [8]. Зазначена функція дає можливість громадським об'єднанням вже на професійному рівні протидіяти розповсюдженню корупційних практик в сфері охорони здоров'я. В даному випадку основним інструментом є не виявлення підозрілої поведінки лікарів, молодшого медичного персоналу та адміністрації медичних закладів, а вже проведення фахової експертизи та вдосконалення нормативно-правової бази в сфері протидії корупції. Зазначений функціонал повинен здійснюватися на основі спеціальної фахової підготовки. Саме для цього одному чи кільком органам, що опікуються антикорупційною діяльністю, можна створити відповідний підрозділ по роботі з громадськими об'єднаннями. Зазначений займався би розробкою відповідних методичних матеріалів з приводу фахової оцінки та експертизи випадків корупційної діяльності. Вказаний підрозділ міг би проводити тренінгові заняття з освоєння навичок проведення громадської антикорупційної експертизи. В перспективі громадські діячі зі специфічними знаннями та досвідом проведення антикорупційної експертизи зможуть згодом стати кадровим підсиленням українських антикорупційних органів.

Крім того, представники громадськості можуть «брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції» [8]. Зазначена функція суттєво піднімає престижність діяльності громадських об'єднань і громадських активістів в сфері впливу на формування антикорупційної черги денної в країні.

В той же час, слід відмітити, що антикорупційні парламентські слухання в Україні відбуваються дуже рідко. Ледь не останні з яких проводилися в 2017 році [5]. І в рамках зазначених парламентських антикорупційних парламентських слухань була мінімальна присутність представників громадськості. В той же час для того, щоб представники громадськості дійсно стали суб'єктами антикорупційних парламентських слухань, слід закріпити цю функцію

о відповідних нормативно-правових актах, що регулюють сферу проведення парламентських слухань. Одним з таких документів є Постанова Верховної Ради України «Про затвердження положень про проведення парламентських слухань у Верховній Раді України та слухань у комітетах Верховної Ради України» [15], що нажалі на сьогодні втратила чинність. На нашу думку, доцільно було б прийняти нову постанову, яка б уточнила правила проведення парламентських слухань, у тому числі в пункті допуску до участі представників громадськості. На нашу думку, треба, застосовуючи метод квотування, виділити окрему квоту представникам громадськості з особливим акцентом на представників сфери, з якої відбуваються громадські слухання. Особливе місце в рамках парламентських слухань повинні зайняти громадські діячі, що спеціалізуються на сфері охорони здоров'я. Так, як всі важливі та доленосні рішення в сфері антикорупційної діяльності повинні прийматися за участі і з врахуванням думки спеціалістів з протидії антикорупції в сфері охорони здоров'я.

На думку Є. Невмережицького, негативним процесам, що сприяли зростанню корупції в Україні, певною мірою сприяє неврегульованість політичної системи суспільства, гальмування з проведенням адміністративної реформи, в процесі якої повинні бути конкретизовані і законодавчо визначені місце, роль та повноваження окремих елементів, механізму держави відповідно до принципів розподілу влади [13]. Саме тому, на сьогоднішньому етапі розвитку сучасної української держави важливо, щоб представники громадськості мали можливість вносити законодавчі ініціативи. Це сприятиме як підвищенню рівня урегульованості відносин в сфері охорони здоров'я між її об'єктами та суб'єктами, так і зменшити потенційні корупційні виклики через високий рівень вмотивованості громадських діячів, більшість з яких або членів їх родин безпосередньо постраждали від корупційних злочинів та проступків, що скоювались представниками закладів охорони здоров'я. Тому законодавчі ініціативи представників громадськості мають велике значення для подолання корупції як в сфері охорони здоров'я, так і в рамках сучасного українського суспільства загалом.

Саме тому логічним є те, що українське законодавство надає право представникам громадськості «вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення

законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції» [8]. В зазначеному випадку акцентується увага більше на представниках саме громадських об'єднань, які мають статус юридичної особи. В той же час активна взаємодія всіх учасників антикорупційного руху в сфері охорони здоров'я між собою повинна сприяти напрацюванню законодавчих ініціатив та механізмів їх актуалізації саме на законодавчому рівні. На практиці це означає, що будь-який представник громадськості може запропонувати законодавчу ініціативу та через формалізовані громадські об'єднання в кооптації з суб'єктами законодавчої ініціативи (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України тощо) почати процедуру імплементації законодавчої ініціативи.

Антикорупційний процес в сфері охорони здоров'я вимагає наукових досліджень з приводу актуалізації тих чи інших антикорупційних процедур та ініціатив. Специфіка сфери охорони здоров'я полягає в тому, що вона побудована на перманентних інноваціях, які необхідно впроваджувати як реакцію на виклики сьогодення. В сфері охорони здоров'я постійно впроваджуються нові медичні препарати та інноваційні методи лікування. Через це існує велика кількість корупційних ризиків через недобросовісність лікарів, які прагнуть отримати неправомірну вигоду на нових препаратах та методах лікування і використання яких не є виправданим через те, що існують більш дешеві і не менш ефективні аналоги.

Для того, щоб отримати фахову наукову точку зору для уточнення правильності дій працівників сфери охорони здоров'я в рамках надання медичної допомоги окремому пацієнтові чи групі пацієнтів в рамках українського законодавства за представниками громадськості закріплене право «проводити, замовляти проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання корупції» [8]. На нашу думку зазначені дослідження повинні відбуватися з використанням методів експертного опитування та вибіркового описового соціологічного дослідження з використанням інструментарію соціологічного анкетування та інтерв'ю [14]. Експертні опитування надають можливість оцінювати ті чи інші потенційно корупційні діяння спеціалістів з системи охорони здоров'я з точки зору фахових спеціалістів вузькопрофільного спрямування. Використання описових соціологічних досліджень

є доцільним для з'ясування масовості до певного корупційного діяння в розрізі території і соціально-демографічних показників. Представники громадських об'єднань можуть проводити подібні дослідження самостійно або винаймати професіоналів у зазначеній сфері.

На думку В. Соловйова, інформування населення з питань запобігання корупції є одним з важливих елементів всієї антикорупційної політики держави [17]. Зазначений функціонал, на нашу думку, доцільно реалізовувати у кооперації між представниками громадськості та підрозділів з подібним функціоналом НАБУ та інших антикорупційних органів, що на даний момент функціонують на території України. Це дасть можливість ефективно пояснювати широким верствам населення основні аспекти порушення антикорупційного законодавства та шкоду подібних діянь для функціонування як окремих суспільних інституцій, так і всього українського суспільства в цілому.

На думку Ю. Мосаєва, одним з важливих факторів корупції в сфері охорони здоров'я є рольовий конфлікт працівників охорони здоров'я, зокрема фармацевтів [12, с.178]. Наведена форма рольового конфлікту є типовою для всієї сфери охорони здоров'я, коли лікар чи фармацевт мають спокусу скористатися власними професійними повноваженнями та порекомендувати препарати не за протоколами лікування у випадку лікаря або більш дорогі аналоги у випадку фармацевта.

Крім того, Закон України «Про запобігання корупції» покладає на громадськість право «здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції з використанням при цьому таких форм контролю, які не суперечать законодавству» [8]. Здійснення громадського контролю витікає і з опису попереднього функціоналу, яким наділяється громадськість, але виділення громадського контролю саме в окрему функцію є цілком виправданим, так як громадський контроль може бути реалізованим комплексно представниками громадського об'єднання або коаліцією із залученням представників кількох об'єднань. Однак, на нашу думку, питання методів та способів громадського антикорупційного контролю потребує уточнень на нормативно-правовому рівні. Загалом значення громадського контролю в сфері охорони здоров'я важко переоцінити, так як випадки порушення антикорупційного законодавства в цій сфері можуть створювати

потенційні загрози пацієнтам. Так, в 2014 році громадські діячі разом з лікарями провели спільні заходи з громадського контролю та, навіть, організували мітинг біля суду з метою сприяння перевірці фактів порушення порядку видачі препаратів рекомендованих для лікування гепатиту С [2]. Зазначений випадок є один із сотень актів громадського контролю. В той же час активізація представників громадськості в сфері громадського контролю породила кілька проблем. Серед них можна виділити наступні: відсутність етичних рамок та правил здійснення громадського контролю та імплементація результатів громадського контролю. Перша з визначених нами проблем полягає в тому, що часто представники громадських організацій та інших видів громадських об'єднань в процесі здійснення громадського контролю не контролюють власну поведінку, що призводить до конфліктів з представниками медичних закладів, чиновниками зі сфери охорони здоров'я та, навіть, правоохоронними органами. Після зазначених випадків часто представники громадськості, не визнаючи порушень громадського порядку, апелюють до українців з «меседжами» з приводу злочинності та корупційності системи охорони здоров'я. Актуалізація подібних негативних сценаріїв здійснення громадянських перевірок призводить суттєвих перешкод у поширенні демократичних практик та нівелює здобутки громадянського суспільства через дискредитацію та зменшення рівня суспільної довіри. Тому напрацювання правил здійснення громадського контролю та стандартів поведінки громадських діячів стало б суттєвим кроком в професіоналізації здійснення громадського контролю щодо виконання норм антикорупційного законодавства в сфері охорони здоров'я. Відповідність правилам певного етичного кодексу в сфері здійснення антикорупційних перевірок стало б мірилом спроможності тих чи інших представників громадськості виконувати відповідний функціонал. Громадські активісти, що не будуть дотримуватися відповідних правил, повинні отримати догану та осуд від громадськості.

Слід зазначити, що крім всього переліченого, функціонал громадських організацій в сфері дотримання антикорупційного законодавства передбачає можливість здійснення і інших дій в сфері реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я, що не передбачена і не забороняється чинними

Рис. 1. Участь громадськості в реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я

нормативно-правовими актами. Зазначений функціонал створює потенційну можливість появи новачків в сфері протидії корупції в сфері охорони здоров'я.

Схематично питання участі громадськості в реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я зображені на рисунку 1.

Одним з важливим елементів розширення чи впорядкування функції громадських організацій щодо реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я є адаптація кращих міжнародних практик в цій сфері до українського законодавства та практики. І. Зозуля та Л. Сопільник в своєму дослідженні проаналізували практики залучення громадськості до здійснення антикорупційної діяльності в таких країнах як Румунія, Японія, Фінляндія, Нідерланди та інших країнах [9]. На нашу думку, головними висновками за результатами зазначеного дослідження є те, що існує три основних компоненти, які роблять роботу представників громадськості в сфері запобігання корупції ефективною. Це, у першу чергу, наявність стратегії залучення представників громадськості до антикорупційної діяльності. В другу чергу, це створення бази даних потенційних корупційних діянь через виявлення фактів різкого збагачення окремих лікарів, фармацевтів та інших представників сфери охорони здоров'я. Подібні факти могли б відслідковуватися одними громадськими організаціями, а інші громадські організації, отримавши зазначені факти, могли б аналізувати особливості професійної та господарської діяльності. Саме такий симбіоз діяльності різних громадських діячів і дає позитивний ефект впливу громадськості на антикорупційну діяльність через структуру та координацію спільних дій. Позитивним міг би бути і досвід формування платформи громадських антикорупційних розслідувань за аналогією з журналістськими розслідуваннями. Для цього слід поєднати зусилля представників громадськості та журналістів, які спеціалізуються на антикорупційних журналістських розслідуваннях, у тому числі і в сфері охорони здоров'я.

Для подальшого вдосконалення системи залучення представників громадськості до системи протидії порушень антикорупційного законодавства в сфері охорони здоров'я, необхідно включити громадськість до пріоритетних напрямів антикорупційної політики України [10]. Тобто, формалізувати та підвищити статус представників громадськості, які будуть боротися з корупційними проявами в сфері охорони здоров'я. Одним з варіантів підвищення статусу громадських діячів в сфері антикорупційної діяльності, є запровадження державних премій і стипендій для громадських діячів, що активно проявляють себе на ниві антикорупційної діяльності. В даному випадку у разі запровадження стимулів для представників громадськості в сфері охорони здоров'я відкривається повноцінний соціальний ліфт, який може дати можливість представникам громадськості суттєво підвищити власний соціальний статус, що могло б стати значним стимулом для боротьби з корупцією на всіх рівнях.

Одним з важливих компонентів впливу громадськості в сфері зниження толерантності українського населення до корупції є робота з дітьми та молоддю. Саме тому Л. Масло-ва та Т. Савченко пропонують на «конкурсних засадах, залучати громадські організації до загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах з метою формування негативного ставлення молоді до корупції» [11, с. 35]. В цілому, зазначена думка є слушною і має значні перспективи, але проведення відповідних конкурсів, погодження на рівні міністерств освіти і науки та охорони здоров'я є досить довгим процесом, тому доцільніше почати з проведення окремих навчальних заходів з формування антикорупційної культури в дітей та молоді за допомоги громадських активістів, що пройшли навчання в рамках міжнародних антикорупційних шкіл.

Висновки та пропозиції. Антикорупційна діяльність в сфері охорони здоров'я є важливою сферою діяльності, яка сприяє подоланню корупції у одній з найбільш корупційних, на думку українців, сфер суспільного буття. Особливістю розвитку українського громадянського суспільства є те, що здійснення антикорупційної діяльності є давньою традицією як громадських організацій, так і окремих громадських активістів. Важливу роль у підтримці та професіоналізації діяльності представників громадського сектору в сфері антикорупційної діяльності відіграють посольства європейських держав та США через

реалізацію великих грантових проектів та міжнародної технічної допомоги з акцентуацією на подолання корупції як соціально-культурного явища. На сьогодні, представники громадськості мають можливість здійснювати заходи виходячи з функціоналу, щодо реалізації державної антикорупційної політики в сфері охорони здоров'я, виходячи з визначеного функціоналу Законом України «Про запобігання корупції». В рамках зазначеного закону представники громадськості можуть займатися громадським контролем за виконанням антикорупційного законодавства в сфері охорони здоров'я, приймати участь в парламентських антикорупційних слуханнях, пропонувати зміни до нормативно-правових актів в сфері здійснення антикорупційної діяльності. Незважаючи на значний функціонал представників громадськості в сфері здійснення антикорупційної діяльності в сфері охорони здоров'я, він вимагає суттєвого вдосконалення через адаптацію закордонного досвіду та впровадження інновацій.

Список використаної літератури:

1. Бусол О. Ю. Національні антикорупційні стратегії та участь громадськості в протидії корупції у країнах центральної та східної Європи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013 № 6-3 том 1. С.35-38.
2. Врачи и общественники протестуют возле Дарницкого райсуда против регистрации медпрепарата без клинических испытаний. URL: <https://interfax.com.ua/news/pharmacy/232595.html>
3. Глушко Є. В. Проблеми розуміння категорії "громадськість" у контексті протидії корупції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10–2(1). С. 113–115.
4. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / В. В. Василевич та ін. Київ: Видавництво. Ліра. К, НАДУ, 2016. 524 с. С. 54.
5. Директор НАБУ Артем Ситник на парламентських слуханнях з антикорупційної політики (24.05.2017). URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/dyrekto-r-nabu-artem-sytnyk-na-parlamentskyh-sluhanniah-z-antykorporciynoyi-polityky-24052017>
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

8. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
9. Зозуля І., & Сопільник Л. Міжнародний досвід залучення громадськості до запобігання та протидії корупції. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 2020, 26, 113-117.
10. Лавренюк Ю.Ф. Пріоритетні напрями антикорупційної політики України. *Державне управління* 2014 №1(1). С.53-55.
11. Маслова Л.А., Савченко Т.Б. Роль громадських організацій у формуванні антикорупційної моделі поведінки молоді. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 4. С.35-37.
12. Мосаєв Ю.В. Соціальні та правові конфлікти соціальних ролей фармацевта. *Збірник тез доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих вчених та студентів «Актуальні питання сучасної медицини і фармації 2019»*. Запоріжжя, Запорізький державний медичний університет. 2019. С.178.
13. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен : автореф. дис... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02. НАН України, К., 2009. 34 с URL: <http://www.disslib.org/koruptsia-jak-sotsialno-politychnyi-fenomen.html>
14. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження. Київ. Наукова думка, 1995. 145 с
15. Про затвердження положень про проведення парламентських слухань у Верховній Раді України та слухань у комітетах Верховної Ради України: постанова Верховної Ради України від 11.12.2003 № 1385-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1385-15#Text>.
16. ПРООН оголошує грантовий конкурс для ОГС Донецької та Луганської областей. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/recovery-and-peacebuilding/grant-opportunities-UN-RPP/undp-announces-the-call-for-proposals-for-csos-in-donetsk-and-luhansk-oblasts.html>
17. Соловійов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України: монографія. Київ. Ін-т законодавства Верховна Рада України, 2012. 508 с.

Anishchenko M. A. Functions of public organizations regarding the implementation of state anti-corruption policy in the field of health

The article is devoted to the study of the functionality of public organizations in the implementation of state anti-corruption policy in the field of health care. The article considers the main functions of public representatives in the field of combating corruption in the field of health care according to the definition of Ukrainian legislation and the peculiarities of their practical implementation in the activities of public associations and other members of the public. The peculiarities of the negative impact of corruption violations for the Ukrainian state and Ukrainian citizens and the social basis of corruption processes in Ukraine are clarified and the importance of overcoming corruption for modern Ukrainian society is considered. The article considers the foreign experience of involving public representatives in monitoring the implementation of Ukrainian anti-corruption legislation in various spheres of public life and in the field of health care in particular. The article analyzes and concretizes the functionality provided to public organizations and their members by the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" and other regulations governing the activities of public organizations and public activists in compliance with Ukrainian health legislation. The article considers the peculiarities of participation of public organizations in Ukrainian parliamentary anti-corruption hearings and proposes a mechanism for involving representatives of public organizations specializing in the implementation of activities aimed at detecting and preventing anti-corruption activities. The article considers the prospects of public activists' educational and educational activities in secondary, vocational and higher education institutions aimed at forming an anti-corruption culture in children and youth. The article proposes measures aimed at encouraging public activities in the field of implementation of state anti-corruption policy of active public activists through the introduction of state scholarships and awards.

Key words: Anti-corruption, corruption, public organizations, health care, public control, anti-corruption expertise.

УДК 342.241

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.4>**С. Н. Ганущин**

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри соціально-поведінкових,
гуманітарних наук та економічної безпеки,
Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ У МЕЖАХ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО Й ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПІДХОДІВ У СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню засад застосування цивілізаційного та трансформаційного підходів у суспільних відносинах в Україні в межах взаємозалежності публічного управління та адміністрування. Констатовано, що дослідження теоретико-філософських, соціально-політичних і морально-правових вимірів взаємозв'язку публічного управління та адміністрування слід розпочати із пізнання їх сутності і як феномена і як процесу. Передовсім необхідно акцентувати на тому, що управління поділяється на два основні види: соціальне (найбільш узагальнений вид, що включає в себе самоуправління), публічне, або ж державне управління (таке, що здійснюється особливими суб'єктами – службовцями органів державної влади, як центральної, так і на місцях). Утім з метою найбільш достовірного їхнього аналізу слід провести чітке розмежування між поняттями управління та адміністрування. Обґрунтовано, що публічне управління як особливий вид соціального управління, необхідно розуміти – як діяльність з приводу імплементації, або ж практичне здійснення загальних норм, директив та конкретних задач органів державної влади. Це безпосередньо акцентує на виконавчому характері такої діяльності, позаяк здійснення реалізація, втілення в життя приписів права і означає їх реалізацію. Відтак продемонстровано, що важливим виміром, а, можливо, й першочерговою характеристикою у контексті вивчення феномена та явища публічного управління, його цивілізаційних і трансформаційних «відтінків», є – висвітлення його засад, принципів, базових передумов тощо. По суті ці принципи значною мірою збігаються із принципами конституційного та адміністративного права тієї чи іншої правової системи, адже відображають панівні процеси та постулати здійснення державного будівництва конкретної держави. В цьому контексті акцентовано увагу й на визначенні, яку ж саме роль у процесі відведено неурядовим громадським організаціям, адміністративно-територіальним об'єднанням громадян тощо.

Ключові слова: суспільні відносини, громадянське суспільство, правова держава, цивілізаційний підхід, трансформаційний підхід, адміністрування, публічне управління.

Постановка проблеми. Принципи публічного управління, як наукові висновки, реалізуються у контексті управлінської практичної діяльності. Вони відображають необхідне (як слід управляти), визначають правильний напрямок управлінської діяльності. Зрештою, протягом тривалого часу в пострадянський період в науці державного управління та юриспруденції значна увага зверталася на дослідження політико-юридичних або організаційно-правових (соціально-політичних) принципів, що становлять собою одну з груп принципів державного управління загально-

лом. Своєю чергою, публічне управління диференційоване за галузями й сферами, що у своїй сукупності органів становить єдину монолітну систему. Найбільш коректне та злагоджене її існування забезпечується багатьма факторами, в тому числі і правильною побудовою на основі наукової структури кожного органу управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення поставлених завдань у науковій розвідці передбачає аналіз праць учених, хто безпосередньо чи опосередковано досліджував взаємозалежності публічного управління

та адміністрування в Україні. Посилання на їхні праці будуть подані у тексті статті з обґрунтуванням основ, що стали теоретико-методологічним підґрунтям цього презентованого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загальнодержавний характер управлінської діяльності дає вказівку на імплементацію усіх сфер суспільного життя, що містять важливе значення для держави. В такому контексті об'єктом є суспільство в цілому, що організоване на державній основі. До того ж, загальнодержавний характер проявляється і в дрібніших галузевих і локальних ланках, позаяк зазначені одиниці є частками єдиного державного механізму. Відтак, активність і спрямованість державного управління, що спрямована на конкретний об'єкт, зумовлена фактом її реалізації щодо найважливіших сфер суспільного життя (об'єктів, що становлять матеріальну базу), у порядку загального та оперативного керівництва. Наступна з характерних ознак, на якій також слід наголосити, – це спрямування на господарські, соціально-економічні та адміністративно-політичні відносини, що передбачає вектор управлінського впливу, стосується сфер сумісної праці та життєдіяльності людей, як об'єднань окремих колективів та комплексів різноманітного характеру, в рамках яких відбувається об'єднання індивідуальних дій членів суспільства із важливою для нього метою. Усе це дає підстави для детальнішого вивчення окремих видів сфер публічного управління, або ж визначення його сегментів у контексті загальної структури управління.

Відтак, **метою статті** є дослідження засад застосування цивілізаційного та трансформаційного підходів у суспільних відносинах в Україні в межах взаємозалежності публічного управління та адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Загалом, існують різні тлумачення адміністративно-державної діяльності, зміст якої прихований в управлінні та адмініструванні. Для прикладу, американськими політологами Ф. Нігро та Л. Нігро (необхідно пам'ятати, що саме в США зародилося державне управління як наука) пропонуються такі визначення цього поняття: державне адміністрування – це скоординовані групові дії у державних органах, що: а) пов'язані із трьома сферами влади – законодавчої, виконавчої і судової – а, також, їх взаємодією; б) такі, що

мають важливе значення для формування державної політики та є її частиною, і – частиною політичного процесу; в) значно відрізняються від адміністрування у приватному секторі; г) тісно пов'язані із численними приватними групами й індивідами, що працюють у різних компаніях і спільнотах [1, р. 25]. Відтак, це дає підстави для узагальнення і визначення наступних тез. По-перше, адміністративно-державне управління – це здійснення державної політики через систему адміністративних закладів, при яких відповідність за виконання державних рішень рухається за напрямом зверху – донизу. Зрештою, публічне адміністрування є діяльністю професійних державних службовців щодо здійснення суспільної політики, тому, в цьому випадку, мова йде про об'єктивну характеристику адміністративно-державного управління та державного адміністрування. По-друге, й справді, адміністративна влада має об'єктивну природу: адміністрація передовсім підпорядкована закону та підзвітна законодавчій владі – представницьким органам. Акти управління, що їх видає адміністрація, розвивають, уточнюють, деталізують, застосовують в конкретній ситуації існуючі закони тощо. Проте, владні повноваження реалізуються все ж таки людьми, чие виконання є процесом вольовим, розумовим, емоційним, що може та має здійснюватися правомірно, раціонально, хоча може проявлятися і по іншому – волюнтарно та ірраціонально. З огляду на це, в принципі, адміністративно-державне управління як суб'єктивна категорія може змінювати реальну дійсність у кращу чи гіршу сторону. Тому – це велетенська рухома сила, де суб'єктивізація влади відбувається з того моменту, коли особа зайняла керівну посаду, яка, будучи первинною організаційною одиницею, компонентним апаратом, що має частину його компетенції, не є безособистісною.

За участі суб'єкта управління воля службовця трансформується в державну волю. Посаду можна порівняти із роллю, а службовця – з актором, що грає добре, або недобре написану для нього автором роль. У такому розумінні слід зазначити, що державним управлінням, як особливим видом соціального управління, є діяльність з приводу втілення в життя, або практичне здійснення загальних норм, директив та конкретних задач органів державної влади. Це дає пряму вказівку на виконавчий характер такої діяльності, позаяк здійснення реалізація, втілення в життя приписів права і озна-

чає їх реалізацію. Отож, державне управління є видом виконавчої діяльності, що вирізняється низкою ознак, зокрема: загальнодержавним характером, активністю і цілеспрямованістю, направленістю на об'єкти, переважно у сфері господарських, соціально-економічних та адміністративно-політичних відносин [2, с. 164]. Хоча державне, чи-то публічне управління диференційовано за галузями й сферами, у своїй сукупності органів воно становить собою єдину монолітну систему. Найбільш коректне та злагожене її існування забезпечується багатьма факторами, в тому числі і правильною побудовою на основі наукової структури кожного органу управління.

Ця структура і юридично, і організаційно фіксує перелік внутрішніх відгалужень, підрозділів вказаного органу і, будучи скомплектована кадрами, стає його апаратом управління. Загалом, системи внутрішніх організаційних принципів державного управління складається, в першу чергу, із принципу галузевого поділу. Такого роду постулат передбачає таку систему апарату, за якої як органом управління, так і за його структурними підрозділами закріплюються однорідні, органічно пов'язані по характеру виробничої діяльності конкретні об'єкти управління.

Галузеве конструювання апарату дозволяє зосередити увагу, сили та засоби на управління однорідними колективами, що органічно пов'язані за змістом своєї діяльності, знаючи теоретичні та практичні питання, що відносяться до даної сфери.

Разом із тим, було б помилково уявляти, що управління галуззю відбувається лише засобами галузевих підрозділів. Сучасне управління будується також і на функціональних засадах.

Функціональний принцип лежить в основі побудови деяких підрозділів галузевого апарату і низки загально державних органів, що наділені загальною функціональною компетенцією. Співвідношення функціональних та виробничих структур управлінського апарату визначається багатьма факторами: змістом управлінської компетенції органу, що характерний тій системі, що перебуває у підпорядкуванні, масштабами науково-технічного прогресу в даній галузі.

Співвідношення галузевих і функціональних органів (відповідно до компетенції) і ланок апарату (за структурою) змінюється, і, як показує практика, нерідко в сторону збільшення функціональних органів і ланок всередині органів управління.

Територіальний, або ж виробничо-територіальний принцип побудови апарату управління використовував та використовує з врахуванням особливостей того чи іншого об'єднання чи колективу. Його сутність полягає в концентрації однорідних управлінських задач на певній території в руках одного органу управління.

Слід також принагідно нагадати, що поняття системи органів державного управління за своєю суттю так чи інакше складається із поодиноких державних органів, що об'єднанні як структурно, так і функціонально. Відтак, щоб вести мову про систему управління, з метою виявлення його новітніх трендів, слід детальніше охарактеризувати поняття органу управління.

Тлумачні словники схильні наділяти визначення «орган» скрізь призму різновиду поняття «організація». Дане визначення, в свою чергу, можна тлумачити в широкому та вузькому сенсі: 1) в широкому сенсі воно означає суму ланок, об'єднаних в єдине ціле, 2) у вузькому сенсі під цим терміном мається на увазі окрема ланка людського колективу, що в тій чи іншій визначеній мірі здатна до уніфікації [3, с. 54]. У такому контексті, якщо органом є різновид організації – форми впорядкованої діяльності людей, то така форма неодмінно повинна бути спрямована на досягнення певних цілей та бути підпорядкованою певним правилам.

Загальновідомо, що все різноманіття практичної діяльності державних органів становить собою апарат держави. Орган державного управління – частина державного апарату. Він вирішує задачі та виконує функції, притаманні державі. Такий стан речей вказує на той факт, що орган держави наділений державно-владними повноваженнями. Йому властиво застосовувати нормативно-правові акти, проводити заходи державно-владного характеру, що спрямовані на виконання цих актів. Із метою реалізації управлінських функцій держави державні органи наділяються різного роду компетенції. З юридичної точки зору головним у ній є владні повноваження. Той чи інший обсяг державної діяльності, що покладений на даний орган, або ж коло питань, що передбачені правовим актом, називається компетенцією органу.

Поняття державного чи-то публічного управління, дуже тісно пов'язане із поняттям державної служби, яке, як поняття соціальне, застосовується для визначення характеру та роду діяльності людей, відображаючи факт суспільного поділу праці. В умовах сучасності доцільно

говорити про, як мінімум два види служби: службу в державних органах та службу в суспільних організаціях. При цьому поняттям службової діяльності можуть охоплюватися і ті види роботи членів громади, для яких вона постає основним видом волонтерства та суспільно активної праці, що в низці випадків оплачується громадськими організаціями або державою.

Державна служба як феномен, а державне управління як процес, органічно та закономірно пов'язані із державою, його роллю і місцем в житті суспільства. В діяльності державних службовців знаходить свій вираз втілення задач та функцій держави, позаяк в службі полягає частина компетенції відповідного органу, вона невідривна від його структури і в той самий час має за мету організувати особистий склад органу – державних службовців.

Також необхідно зазначити й те, що різні світоглядні підходи до державного управління пропонують різні підходи до класифікації зазначених вище принципів, що зумовлені типом суспільних відносин: зокрема: а) підхід до державних службовців як до слуг суспільства, що виконують покладені на них функції; підконтрольність та підзвітність їх роботи; правильне розташування та ротація кадрів, перетворення державних службовців із привілейованого прошарку, яким воно є за умови бюрократизації суспільства до групи, що забезпечує соціальний сервіс, якою воно є в демократичних системах; д) рівні права громадян та рівні можливості для всіх членів громади при бажанні їх вступу у ряди волонтерів суспільної чи службовців державної служби; е) відсутність правообмежень при державних службовців, окрім тих, що прямо передбачені законом та впливають з факту здійснення ними державної діяльності.

Урешті, перераховані вище принципи характеризують не лише державного службовця, а й державну службу загалом. Якщо ж роздвигатися це питання більш широко, як організаційно-правовий інститут в системі державної організації, то стає очевидним, що в принципах державного управління та державної служби повинні знайти свій вияв і загальні принципи організації і діяльності держави, а також спеціальні принципи, що притаманні лише інституту державної служби.

Відтак з урахуванням усього сказаного вище, варто зазначити, що існує перелік сучасних спеціальних принципів власне державної служби, що трендово привілеюють у зв'язку із

цивілізаційними трансформаціями українського суспільства. До таких слід віднести: відповідність державної служби волі та інтересам народу, держави; демократичний централізм, рівноправність та відсутність дискримінації, плановість, законність та правомірність [4, с. 187]. Все це дає підстави зробити загальні висновки в контексті визначення державної служби, а саме: державна служба є однією зі сторін або частин діяльності держави стосовно організації і правового регулювання особистого складу державних органів та інших державних організацій і сама діяльність цього особистого складу – державних службовців щодо практичного і безпосереднього здійснення задач і функцій держави в цілях побудови демократичного суспільства.

Водночас, детальніше розглядаючи кожен із цих принципів варто наголосити на тому, що відповідність волі та інтересам народу передбачається у соціальній орієнтації служби – основній її властивості в межах сьогодення, як засобу реалізації державних задач і функцій, у змінності та підконтрольності державних службовців представниками органів влади, в повноваженнях службовців в межах займаної ними посади цілковито досягати цілей соціального життя [5, р. 46-61; 6; 7; 8]. Чим вищим є рівень розвитку державної служби як державного сервісу, тим вищою є міра реалізації зазначеного в цьому контексті принципу. Демократичний централізм як принцип, що за ієрархією важливості слідує за попередній стосується розумного втручання держави у ті сфери, яким необхідний державний вплив та регулювання, а також уникнення зазначеного впливу та регулювання у сфері, які не потребують зазначеного впливу, або для яких він виявляється шкідливим. Рівноправність як принцип сучасної державної служби знаходить свій вираз у переліку посадових осіб в державних організаціях, що визначають необхідність повсякчасного дотримання загальнодержавних інтересів шляхом компіляції інтересів різних соціальних груп, уникнення дискримінації за ознакою раси, національності, віку, ґендеру, релігії тощо. Цей принцип стосується як управлінців, так і осіб, щодо яких провадиться управління.

Законність та правомірність, як два взаємопов'язані принципи, один із яких виражає нормативістську, а інший – натуралістичну сутність права, спрямовані на формулювання таких засад діяльності сучасної державної служби,

які б виражали волю законів та інших нормативно-правових актів, втілювали в такий спосіб приписи права в управлінські першопочатки. Не зайвим тут буде принагідно зазначити, що правовими нормами регулюються всі базові сторони державної служби – порядок встановлення службових повноважень, застосування заходів заохочення, притягнення до відповідальності тощо. Також, в цьому контексті, важливим аспектом слід вважати правовий статус самого державного службовця. Основні права та обов'язки державного службовця похідні від компетенції того органу (організації), в якому він обіймає посаду.

Висновки. Підсумовуючи доцільно наголосити, що важливим аспектом в контексті визначення співвідношення в системі публічного управління та адміністрування є побудова класифікації органів державного управління, так як дозволяє вивчити особливості їх організації та діяльності, а також встановити закономірності і взаємозв'язки відповідних органів, правильно пояснивши їх. Така класифікація покликана забезпечувати основи для стандартизації та уніфікації даних органів. Утім, класифікація органів державного управління може суттєво різнитися з урахуванням того факту, яка сторона їх організації та діяльності береться в даному випадку за основний критерій. Щобільше, при класифікації органів управління слід не стільки керуватися назвою цього органу, скільки виходити із його правового статусу, місця в системі органів управління, специфіки його організації і діяльності в цілому. Врешті решт, залежно від територіального масштабу діяльності органи поділяються на центральні та місцеві. Центральні органи управління поширюють свій

вплив на всю територію держави, тоді як місцеві поширюють свій вплив на одну, або декілька територіальних одиниць.

Список використаної літератури:

1. Nigro F., Nigro L. *Modern Public Administration*. New York: Harper and Row, 1970. 167 p.
2. Левчук Л., Манко Г., Тришкін В., Корсун В. *Теорія і практика ідентифікації об'єктів управління: монографія*. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2019. 203 с.
3. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. Т. 13. 160 с.
4. Ортинський В. Л. *Управління в органах виконавчої влади: навч. посібн.* Київ: ЦУЛ, 2008. 296 с.
5. Pfajfar Gregor, Shoham Aviv, Małeczka Agnieszka, Zalaznik Maja. Value of corporate social responsibility for multiple stakeholders and social impact – Relationship marketing perspective. *Journal of Business Research*. 2022. Vol. 143. P. 46-61. doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.01.051
6. Žukauskas P., Vveinhardt J., Andriukaitienė R. Corporate Social Responsibility as the Organization's Commitment against Stakeholders; in P. Lukauskas, J. Vveinhardt, R. Andriukaitienė. (Eds.), *Management Culture and Corporate Social Responsibility*. 2018. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.70625>
7. Xiaoming Zheng. The Trend Prediction of the New Public Management Model Based on the Discrete Dynamic Evolution Model. *Security and Communication Networks*. 2022. P. 1–14. <https://doi.org/10.1155/2022/3398392>
8. McDonald, Bruce & Hall, Jeremy & O'Flynn, Janine & Thiel, S. The Future of Public Administration Research: An Editor's Perspective. *Public Administration*. 2022. <https://doi.org/10.1111/padm.12829>

Hanushchyn S. N. The relationship of public management and administration within the application of the civilization and transformation approaches in social relations in Ukraine

The article is devoted to the study of the principles of application of civilizational and transformational approaches in public relations in Ukraine within the interdependence of public administration and administration. It is stated that the study of theoretical and philosophical, socio-political and moral and legal dimensions of the relationship between public administration and administration should begin with the knowledge of their essence as a phenomenon and as a process. First of all, it should be emphasized that government is divided into two main types: social (the most generalized type, which includes self-government), public, or public administration (such as carried out by special entities - government officials as the central, and in the field). However, in order to most accurately analyze them, a clear distinction should be made between the concepts of management and administration. It is substantiated that public administration as a special type of social management should be understood as an activity related to the implementation or practical implementation of general norms, directives and specific tasks of public authorities. This directly emphasizes the executive nature of such activities, as the implementation of the provisions of the law and means their implementation. Thus, it is demonstrated that an important dimension, and perhaps the primary

characteristic in the context of studying the phenomenon and phenomenon of public administration, its civilizational and transformational "shades", is - coverage of its principles, principles, basic prerequisites and more. In essence, these principles largely coincide with the principles of constitutional and administrative law of a legal system, as they reflect the dominant processes and postulates of state-building in a particular state. In this context, attention is also focused on determining what role non-governmental public organizations, administrative-territorial associations of citizens, etc. have in the process.

Key words: *public relations, civil society, rule of law, civilizational approach, transformational approach, administration, public administration.*

УДК 354:327.8

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.5>

В. В. Дабіжа

кандидат наук з державного управління, начальник відділу аспірантури та докторантури,
доцент кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу (за сумісництвом)
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7000-4635>

ПОЛІТИЧНИЙ КОНСАЛТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ПРИРОДА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Статтю присвячено дослідженню природи сучасного політичного консалтингу, як складової публічної дипломатії, та огляду проблематики відповідальності суб'єктів надання консалтингових послуг. Актуальність проблематики дослідження обумовлено настанням епохи публічної дипломатії, що відображається у віртуальному просторі та є відкритою для зворотного зв'язку

У процесі дослідження з'ясовано, що як у науковому середовищі, так і серед практиків, відсутній єдиний підхід до визначення дефініцій «консалтинг» та «консультування». Частина науковців акцентує увагу на принциповій різниці між ними, трактуючи консультування як процес навчання та допомоги порадами у загальному значенні, а безпосередньо консалтинг – як допомогу у вирішенні конкретних проблем замовника. Решта дослідників якщо й не отождествлюють ці поняття, то вважають одне з них підкатегорією іншого.

Проаналізовано та узагальнено численні тлумачення змісту консалтингу і політичного консалтингу, як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Запропоновано авторське визначення політичного консалтингу, як інтелектуальної діяльності, зосередженої на зборі, систематизації, обробці інформації, з метою формування й обґрунтування конкретних рекомендацій для суб'єктів політичної діяльності, спрямованих на вирішення суспільно-політичних, економічних, соціальних та інших проблем на місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Акцентовано увагу на потребі подальших досліджень проблематики відповідальності суб'єктів політичного консалтингу. Запропоновано звернути увагу на політичну деонтологію, яка може бути позиційована як наука, що вивчає моральні, фахові, психологічні, політичні, етичні й естетичні вимоги, які регламентують ставлення політичного консультанта до об'єкта праці (клієнта) та своїх колег і забезпечують режим найоптимальнішої поведінки.

Вкрай важливою лишається проблематика усунення потенційних загроз національній безпеці, з боку політичного консалтингу, що обумовлює потребу дослідження таких питань, як правове регулювання лобізму.

Ключові слова: інформація; політичні комунікації; публічна дипломатія; формування громадської думки; міжнародні відносини; консалтинг; політичний консалтинг; професійна етика; відповідальність; деонтологія.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Глобалізація, в сукупності з поширенням інформаційно-комп'ютерних технологій, формує передумови для нової епохи міжнародних відносин – епохи публічної дипломатії, що відображається у віртуальному просторі та є відкритою для зворотного зв'язку. Сучасному політичному діячеві, для формування сприятливого іміджу та забезпечення професійного успіху, вже не достатньо виглядати впевнено у рідкісні моменти фотографування

на публічних заходах і періодично давати кмітливий коментарі. Сучасний політик чи державний службовець мусить орієнтуватися в потужних інформаційних потоках Інтернету, бути доступним для комунікації в месенжерах, вміти вправно збирати «лайки» в свою підтримку та вчасно спрямовувати негативну реакцію громадськості на своїх політичних конкурентів.

Усе перелічене вимагає активного залучення політичних консультантів, здатних не лише підготувати свого клієнта до бурхливих штормів

інформаційного світу, але й надавати йому підтримку у режимі «non-stop». При цьому, саме на консультантів лягає не лише тягар відповідного забезпечення суб'єктів політичного процесу, але й часткова відповідальність за їх дії. Що й обумовлює актуальність дослідження природи політичного консалтингу та проблематики відповідальності у цій важливій галузі.

Стан опрацювання проблематики у вітчизняній науці. Загальні теоретичні засади розуміння природи політичного консалтингу знаходили відображення у працях представників різних галузей знань. Помітний внесок у розробку цієї проблематики зробили такі зарубіжні дослідники як: G. A. Almond, E. Biech, M. Kubr, S. Verba та ін.

У вітчизняній науці на дослідженнях природи консалтингу та деяких проблем його реалізації у політичній і державно-управлінській площині зосереджували свою увагу: В. М. Бебик, І. В. Гончарева, В. Г. Гончарова, Л. О. Дашутіна, А. Д. Кухарук, С. Ф. Орлов, О. О. Охріменко, В. В. Ровний, О. В. Сукманова, Т. С. Яровой та інші.

Водночас, інтенсифікація геополітичної взаємодії, у сукупності зі зростанням впливу громадськості на публічну владу в демократичних країнах, призводить до потреби дослідження природи політичного консалтингу та особливостей відповідальності у цій сфері.

Метою статті виступає дослідження природи сучасного політичного консалтингу, як складової публічної дипломатії, та огляд проблематики відповідальності суб'єктів надання консалтингових послуг.

Основний зміст дослідження. Сучасний розвиток публічної дипломатії обумовлено сукупністю факторів. До них можна віднести: поширення ліберальної демократії, тотальну цифровізацію суспільства (що обумовлює прискорення доступу до інформації, що надається керівництвом держави, як з боку громадянам, так і з боку зовнішніх суб'єктів), розвиток політичного консалтингу (що дозволяє оптимізувати діяльність політичних діячів і державних службовців, або щонайменше – публічне відображення цієї діяльності). Останній фактор варто розглянути більш детально.

У першу чергу зазначимо, що наразі, як у науковому середовищі, так і серед практиків, відсутній єдиний підхід до визначення дефініцій «консалтинг» та «консультування». Одні науковці акцентують увагу на принциповій різниці між ними, трактуючи консультування як процес

навчання та допомоги порадами у загальному значенні, а безпосередньо консалтинг – як допомогу у вирішенні конкретних проблем замовника. Натомість, інші – якщо й не ототожнюють ці поняття, то вважають одне з них підкатегорією іншого.

Укладачі шанованого Уебстерського словника тлумачать «consulting» – як надання професійних або експертних рекомендацій [1]. Зважаючи на лаконічність, наведене визначення є вкрай широким за змістом. Натомість, більш детально тлумачить консалтинг (англ. «consulting» – консультуючий) юридична енциклопедія України, зазначаючи, що він являє собою «діяльність, пов'язану з наданням консультаційних послуг виробникам, продавцям і покупцям щодо широкого кола економічних (у тому числі зовнішньоекономічних), правових, організаційних та інших питань (наприклад, з дослідження й прогнозування ринку збуту, аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства, оцінки економіко-технічних проєктів, оподатковування, управління виробництвом тощо)» [2]. Таке визначення видається більш прийнятним, оскільки не лише акцентує увагу на суб'єктно-об'єктній взаємодії, але й деталізує перелік консультаційних послуг (хоча останній і є доволі обмеженим). Водночас, воно не розкриває природу консультаційних послуг.

Фахівці Європейської Федерації асоціацій консультантів по економіці й управлінню (FEACO), пропонують сприймати консалтинг як «надання незалежних порад і допомоги з питань управління, включаючи визначення й оцінку проблем і/або можливостей, рекомендацію відповідних заходів і допомоги в їхній реалізації» [3]. І такий, здавалося б узагальнений підхід, є доволі оптимальним у контексті саме політичного консалтингу, орієнтованого не лише на загальну оптимізацію політичної діяльності споживача консалтингових послуг, а й на сприяння у вирішенні кризових ситуацій.

Значну увагу тлумаченню консалтингу присвячують як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. На переконання американської дослідниці консалтингу Елейн Бейч (E. Biech), у найширшому значенні консалтинг являє собою процес, через який індивіди або фірми допомагають клієнту досягти встановлених результатів. Допомога може мати форму інформації, рекомендацій або навіть безпосереднього виконання певної роботи [4]. Настільки узагальнений підхід

цілком очікувано отримує підтримку практиків, які зацікавлені у максимальному розширенні кола надаваних послуг. Так, на переконання представників компанії «Глобал Консалтинг», консалтинг являє собою експертну допомогу з різних питань, яка може бути надана у вигляді рекомендацій, консультацій, думок, звітів. Якщо ж вести мову про управлінський консалтинг, то це, зазвичай, аналіз ситуації і вироблення певного плану дій чи нововведень, які ведуть до підвищення ефективності діяльності [5]. Однак деякі суб'єкти консалтингу не зупиняються й на цьому. Берт Пауелс, керуючий директор компанії «Pauwels Consulting», переконаний, що хоча консалтинг часто розглядаються як «надання порад», його сутність є значно ширшою [3]. На його переконання, консалтинг також включає в себе допомогу іншим компаніям у підготовці, управлінні та реалізації проєктів. Він передбачає передачу знань та досвіду в розпорядження клієнта, але окрім того, може передбачати безпосередню допомогу у виконанні проєкту [6]. Такий підхід видається аж надто широким. Звісно, в ході аналізу тлумачень практичних фахівців у сфері консалтингу варто враховувати, що вони безпосередньо зацікавлені у максимальному розширенні сфери своєї діяльності, а тому схильні відносити до консалтингу супутні види діяльності (як то – управління проєктами). У даному випадку, авторка схильна погодитися з вітчизняною дослідницею О. В. Гулевець, яка пропонує відносити до консалтингу виключно розробку проєктів та участь у підготовці до їх реалізації, але аж ніяк не управління проєктами в цілому [7].

Окремої уваги заслуговує природа консалтингу загалом та політичного консалтингу зокрема. Деякі дослідники, ведучи мову про природу консалтингу, розглядають його, у першу чергу як вид послуг. І з такої точки зору, консалтинг являє собою професійну послугу, яку надають особи, які мають відповідну професійну підготовку й належний досвід та допомагають менеджерам виявляти й вирішувати управлінські та операційні проблеми різних інституцій нашого суспільства. Зазвичай така професійна послуга зосереджена на покращенні управлінських, операційних та економічних показників установ-клієнтів [8]. Вітчизняні дослідники О. О. Охріменко та А. Д. Кухарук, тлумачать консалтинг як «вид інтелектуальної діяльності, основне завдання якої полягає в аналізі, обґрунтуванні перспектив розвитку і використання

науково – технічних і організаційно – економічних інновацій з урахуванням наочної області і проблем клієнта. Консалтингова діяльність, на їх думку, полягає у консультуванні керівників, управлінців, профільних фахівців з широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності» [9]. Схожої позиції дотримується і Л. О. Дашутіна, яка під консалтингом пропонує розуміти «діяльність з консультування керівників, управлінців з широкого кола питань у сфері фінансової, комерційної, юридичної, технологічної, технічної, експертної діяльності» [10]. Однак, у даному випадку також має місце лаконічність визначення, що досягається ціною максимального узагальнення.

Значно детальніший огляд підходів до тлумачення консалтингу наводить І. В. Гонтарева. На думку дослідниці, у більшості випадків домінує один із двох підходів до консультування. У першому випадку, використовується широкий функціональний погляд на консультування: під процесом консультування розуміється будь-яка форма надання допомоги відносно змісту, процесу або структури завдання або серії завдань, при якій консультант сам не відповідає за виконання завдання, але допомагає тим, хто відповідальний за це, надаючи їм інформацію. Другий підхід розглядає консультування як особливу професійну службу й виділяє ряд характеристик, якими вона повинна володіти: управлінське консультування – це консультативна служба, що працює за контрактом і надає послуги організаціям за допомогою спеціально навчених і кваліфікованих осіб, які допомагають організації-замовникові виявити управлінські проблеми, проаналізувати їх, дають рекомендації з вирішення цих проблем і сприяють у разі необхідності виконанню рішень [11]. В цілому погоджуючись з таким розмежуванням, варто зазначити, що суб'єктом консалтингу може бути (і часто є) не лише служби чи компанії, а й окремі особи.

На думку дослідниці державного управління В. Г. Гончарової, консультування – це лише форма надання консалтингових послуг. Формування галузі економічного консалтингу нею пропонується розглядати як процес, що включає, з одного боку, становлення й виокремлення професійного консультування з питань управління бізнесом – управлінського консультування як окремої ділової послуги, з другого боку – як розвиток, а потім організаційне

виділення консультативного напрямку діяльності фірм, що надають аудиторські, бухгалтерські, юридичні та інші супутні послуги [12]. Більшість світових лідерів серед аудиторських фірм, взагалі схильні виокремлювати консалтинг у окремі бренди [13]. Водночас, на переконання В. Г. Гончарової, консультування стосовно суб'єкта господарювання може бути внутрішнім (внутрішньо фірмовим) і зовнішнім. Економічний консалтинг, як підприємницька діяльність у сфері надання послуг бізнесу, є формою саме зовнішнього консультування з управління бізнесом, податкових питань, юридичні консультації, аудит та аутсорсинг бізнес-процесів тощо [12]. Доречно зауважити, що дослідниця дещо виходить за межі безпосередньо консультування, пропонуючи розглядати в межах консалтингу надання інших послуг (аудит, аутсорсинг бізнес процесів тощо).

Натомість О. К. Трофімова тлумачить консалтинг як «вид інтелектуальної професійної діяльності, у процесі якої кваліфікований консультант надає об'єктивні й незалежні поради, що сприяють успішному управлінню клієнтською організацією» [14]. Варто зазначити, що саме ця дослідниця акцентує увагу на інтелектуальній природі консалтингу. В подальшому її думку розвиває В. В. Ровний, який пропонує сприймати консалтинг як «вид інтелектуальної діяльності, основне завдання якої полягає в зборі, систематизації та обробці інформації, розробці конкретних обґрунтувань і рекомендацій з перспектив розвитку й використання науково-технічних і організаційно-економічних рішень проблем господарської діяльності контрагента» [15, с. 65]. Такий підхід видається досить обґрунтованим, однак, дещо обмеженим сферою господарських відносин.

Узагальнення ж наведених підходів дає підстави тлумачити політичний консалтинг як інтелектуальну діяльність, зосереджену на зборі, систематизації, обробці інформації, з метою формування й обґрунтування конкретних рекомендацій для суб'єктів політичної діяльності, спрямованих на вирішення суспільно-політичних, економічних, соціальних та інших проблем на місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Політичний консалтинг, як діяльність, що передбачає роботу не лише із загальнодоступною інформацією, а й з інформацією щодо клієнта (у тому числі – службовою та особистою), вимагає високої культури поведінки, що знахо-

дить своє відображення у кодексах професійної етики асоціацій політичного консалтингу (таких як «Європейська асоціація політичних консультантів (EAPC)», «Американська асоціація політичних консультантів (AAPC)» [16; 17]). Однак, це не вирішує проблеми відповідальності консультантів у широкому значенні. Адже у даному контексті варто відокремлювати професійну відповідальність за дії, які формально суперечать тим чи іншим кодексам етики політичних консультантів та відповідальність за наслідки, здавалося б, якісної професійної діяльності. Звісно ж, у другому випадку проблема значною мірою переходить до філософсько-світоглядної площини, однак, все ж може розглядатися, бодай – у рамках деонтології. Адже саме цей аспект проблеми відповідальності у галузі політичного консалтингу лишається малодослідженим.

Відповідно до сучасних тлумачних словників, деонтологія (від грец. δέον (δέοντος) – потрібне, необхідне і λόγος – слово, думка) – є вченням про обов'язкове. Вважається, що вперше термін «деонтологія» використав англійський філософ Дж. Бентам (Jeremy Bentham) як синонім до слова «етика» у своїй праці «Деонтологія, або наука про мораль» («Deontology or The Science of morality», 1834) [18]. Проте, з часом термін «деонтологія» набув більш вузького та специфічного значення. І в сучасній філософії та праві деонтологія тлумачиться як своєрідна «етика обов'язку» [19]. І хоча деонтологія акцентує увагу переважно на спонукальні мотиви діяльності, наслідки діяльності також можуть виступати предметом дослідження.

Характерно, що незважаючи на поширення медичної, юридичної деонтології, і навіть «поліцейської деонтології» дослідники досі не виокремлюють «політичну», або ж «політологічну деонтологію». У кращому випадку мова ведеться про «політичну культуру» (якій вже присвячено чимало досліджень, починаючи від робіт американських дослідників, таких як Габріель Алмонд (Gabriel Abraham Almond) та Сідні Верба (Sidney Verba) [20], й продовжуючи такими вітчизняними дослідниками як В. М. Бебик, С. Ф. Орлов, М. А. Остапенко, С. М. Мельник [21; 22]). Однак, остання найчастіше стосується безпосередньо політичних діячів і державних службовців (а не політичних консультантів) і акцентує свою увагу переважно на дослідженні етичності інструментарію (методів, механізмів, принципів) управлінської діяльності, аніж її наслідків. Натомість політична деонтологія

могла б бути позиційована як наука, що вивчає моральні, фахові, психологічні, політичні, етичні й естетичні вимоги, які регламентують ставлення політичного консультанта до об'єкта праці (клієнта) та своїх колег і забезпечують режим найоптимальнішої поведінки.

Особливої гостроти відсутність інструментарію оцінювання діяльності та відповідальності політичних консультантів набуває в контексті міжнародних відносин, зокрема – публічної дипломатії. Поведінка посадової особи в даному випадку, включає в себе як елементи GR, так і елементи PR-технологій, оскільки з огляду на публічну складову діяльності, може бути орієнтованою на громадськість іншої країни, що можна розглядати як опосередкований лобізм інтересів.

Питання лобізму в публічній дипломатії, як і прихованого (або й відвертого) лобізму інтересів сторонніх осіб в політичному консалтингу, заслуговує окремої уваги. Варто лише зазначити, що вітчизняний дослідник лобізму та загроз у цій сфері Т. С. Яровой неодноразово акцентував увагу на небезпеці безконтрольного лобізму в політичному середовищі. У тому числі – наводячи приклади наслідків цього явища для суверенітету, економіки, безпеки нашої країни [23]. Однак в Україні досі відсутнє відповідне регуляторне законодавство, що залишає широкий простір для маніпулювання, у тому числі – у рамках політичного консалтингу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження проблематики природи політичного консалтингу дає підстави вважати, що наразі, як у науковому середовищі, так і серед практиків, відсутній єдиний підхід до визначення дефініцій «консалтинг» та «консультування». Частина дослідників акцентує увагу на принциповій різниці між ними, трактуючи консультування як процес навчання та допомоги порадами у загальному значенні, а безпосередньо консалтинг – як допомогу у вирішенні конкретних проблем замовника. Інші ж науковці й практики, якщо й не ототожнюють поняття «консалтинг» та «консультування», то сприймають їх як категорію та підкатегорію відповідно.

За результатами аналізу та узагальнення ряду визначень зарубіжних та вітчизняних дослідників, запропоновано тлумачити політичний консалтинг як інтелектуальну діяльність, зосереджену на зборі, систематизації, обробці інформації, з метою формування й обґрунтування конкретних рекомендацій для суб'єктів політичної діяльності, спрямованих на вирішен-

ня суспільно-політичних, економічних, соціальних та інших проблем на місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівнях.

Окремої уваги дослідників заслуговує проблематика формування механізму відповідальності суб'єктів політичного консалтингу. Серед іншого, доречно було б запровадити політичну деонтологію, яка може бути позиційована як наука, що вивчає моральні, фахові, психологічні, політичні, етичні й естетичні вимоги, які регламентують ставлення політичного консультанта до об'єкта праці (клієнта) та своїх колег і забезпечують режим найоптимальнішої поведінки.

Список використаної літератури:

1. Consulting. *Merriam-webster*. URL : <https://www.merriam-webster.com/dictionary/consulting>
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. Київ, 2001. Т. 3. 792 с.
3. Сукманова Е. В. Хозяйственный договор на оказание консультационных услуг [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.04; *НАН України, Ин-т экон.-прав. исслед.* Донецк, 2005. 177 л.
4. Biech, E. (2009). *The business of consulting, the basics and beyond*. Pfeiffer. San-Francisco, CA 302 p.
5. Глобал Консалтинг. [Електронний ресурс] URL : <https://gc.ua/uk/konsalting-mistectvo-davati-poradi/>
6. What is consulting? And what's in it for you? *Pauwels Consulting*. [Електронний ресурс] URL : <https://www.pauwelsconsulting.com/blog/consultancy-tips/what-is-consulting-and-whats-in-it-for-you/#consulting>
7. Гулевець О. В. Адміністративно-правове забезпечення суб'єктів сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. *ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*. Київ, 2021. 222 с.
8. Kubr, M. (2002 [1976]). *Management Consulting: A Guide to the Profession*. Geneva: *International Labour Office*. URL : <https://imc-armenia.org/wp-content/uploads/2016/01/Management-Consulting.pdf>
9. Охріменко О. О., Кухарук А. Д. Міжнародний консалтинг: навч. посіб. / О. О. Охріменко, А. Д. Кухарук. Київ. *НТУУ «КПІ»*, 2016. 184 с., с. 8
10. Дашутіна Л. О. Сутність консалтингу та його місце у сфері послуг. [Електронний ресурс] URL : <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/6730/1/%D0%94%D0%B0%D1%88%D1%83%D1%82%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%9B.%20%D0%9E.%20%D0%A1%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1>

- %81%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83.pdf
11. Гончарева І. В. Консалтингові послуги в сфері підприємництва. Харків. Вид. ХНЕУ, 2016. 136 с. (Укр. мов.); с. 7-8
 12. Гончарова В. Г. Консалтинг як когнітивна модель бізнес-аналітики для формування інтелектуально-інноваційного простору суб'єктів господарювання. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 105–109. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.7.105
 13. Гец В. Характер переходных процессов к экономике знаний. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 4–14.
 14. Трофімова О. Огляд українського ринку менеджмент консалтингу [Електронний ресурс] Київ. 2006. 34 с. URL: <http://uamc.com.ua>
 15. Ровний В. В. Господарсько-правове регулювання сільськогосподарського дорадництва в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.04. *ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*. Київ, 2018. 241 с.
 16. Ethics of the EAPC. EAPC – Code of Conduct. Was adopted the following Code of Conduct at the general assembly in 2017, URL : <https://www.eapc.eu/about-the-eapc/code-of-conduct/>
 17. Setting a Higher Standard. American association of political consultants. URL : <https://theaapc.org/code-of-ethics/>
 18. Бентам, Джеремі. Філософський енциклопедичний словник. В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ. *Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України* : Абрис, 2002. 742 с.
 19. Деонтологія. *Енциклопедія Сучасної України*. [Електронний ресурс] URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26029
 20. Almond G.A., Verba S. 1989. The Civic Culture. Political Attitudes and Democrac in Five Nations. *Newbury Park*.
 21. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. Київ, *МАУП*. 2000.
 22. Орлов С. Ф. Політична культура як основа формування парламентаризму. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»* : зб. наук. пр.: Політологія. Соціологія. Право. 2013. № 3 (19). Київ. С. 31-34.
 23. Яровой Т. С. Теоретико-методологічні засади функціонування лобізму в Україні в інтересах громадянина, суспільства, безпеки держави. Київ. *«Видавництво Людмила»*, 2019, 384 с.

Dabizha V. V. Political consulting as an instrument of modern public diplomacy: interpretation of nature and issues of responsibility

The article is devoted to the study of the nature of modern political consulting, as a component of public diplomacy, and a review of the issues of responsibility of entities providing consulting services. The relevance of the research issues is due to the advent of the era of public diplomacy, which is reflected in the virtual space and is open for feedback.

In the process of research, it was found that both in the scientific environment and among practitioners, there is no single approach to defining the definitions of "consulting" and "consulting process". Some scientists emphasize the fundamental difference between them, interpreting consulting process as a process of learning and helping with advice in a general sense, and directly consulting as help in solving specific customer problems. The rest of the researchers, if they do not equate these concepts, consider one of them a subcategory of the other.

Numerous interpretations of the content of consulting and political consulting by both domestic and foreign researchers are analyzed and summarized. The author's definition of political consulting is proposed as an intellectual activity focused on the collection, systematization, and processing of information, with the aim of forming and substantiating specific recommendations for subjects of political activity aimed at solving socio-political, economic, social and other problems at the local, regional level, state and international levels.

Attention is focused on the need for further research into the issues of responsibility of subjects of political consulting. It is proposed to pay attention to political deontology, which can be positioned as a science that studies moral, professional, psychological, political, ethical and aesthetic requirements, that regulate the attitude of a political consultant to the object of work (client) and his colleagues and ensure the most optimal behavior regime.

The issue of eliminating potential threats to national security from the side of political consulting remains extremely important, which necessitates research into such issues as legal regulation of lobbying.

Key words: *information; political communications; public diplomacy; formation of public opinion; international relations; consulting; political consulting; professional ethics; responsibility; deontology.*

С. О. Ісаєва

аспірант кафедри публічного управління та права
Дніпровської академії неперервної освіти

ДЕФІНІТИВНИЙ ВИМІР СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Для дефінітивної визначеності поняття стратегічного планування найбільш важливим є змістовний зв'язок з родовим поняттям «планування» як репрезентацією цілеспрямованості людської діяльності загалом. У стратегічному плануванні саме вимір планування є визначальним для його віднесення до публічно-управлінських функцій, пов'язаних з вибором найбільш оптимального сценарію розвитку соціальної сфери як об'єкта регулювання з боку органів державної влади межах конкретних цілей, часових та ресурсних обмежень. Планування як механізм публічного управління ґрунтується на підпорядкованні процесів прогнозування та адаптації управлінських рішень загальній цілі забезпечення активних змін соціальної сфери у контексті національної соціальної політики. Планування в управлінському вимірі характеризується як створення певної моделі діяльності суб'єкта публічного управління, яка спрямована на досягнення цілей розвитку соціальної сфери з погляду завдань соціальної політики. Планування як сутнісний вимір стратегічного планування надає останньому характеристики необхідного компонента забезпечення ефективності системи публічного управління на всіх рівнях та в усіх сферах, включаючи і соціальну сферу. Конкретизація стратегічного планування через інноваційні моделі та технології забезпечує йому чітку змістовну та функціональну визначеність, яка є основою і дефінітивної визначеності даного механізму публічно-управлінської діяльності. Видову визначеність поняття «стратегічне планування» забезпечує термін «стратегія». Концепт стратегії сьогодні інтерпретується у науковій літературі саме як стратегічний план діяльності, який орієнтований на реалізацію функцій суб'єкта стратегічного управління. Через цей концепт у поняття стратегічного планування привносяться такі виміри, як належність до стратегічного управління та механізмів координації управлінських дій у межах самого суб'єкта управлінської діяльності.

Ключові слова: публічне управління, соціальна сфера, стратегія, планування, поняття.

Постановка проблеми. У соціальній сфері в умовах модернізаційних процесів стратегічне планування виступає як одна з найбільш важливих функцій публічного управління галузю, оскільки саме у його межах формуються механізми та інструменти реалізації соціальної політики на національному та регіональному рівнях. Стратегічне планування вже достатньо широко представлене в публічно-управлінській практиці на основі використання його у вигляді різноманітних практичних технологій, таких як бюджетне довгострокове планування, планування та проектування розвитку окремих соціальних секторів та інститутів, використання планових технологій у процесі формування клієнталістської моделі надання соціальних послуг, розробка і реалізація державних цільових соціальних програм тощо. На сьогодні вже загальноновизнано, що системне реформування соціальної сфери неможливе без використання

стратегічного планування у якості інтегруючого механізму публічно-управлінської діяльності, націленої на реалізацію інноваційної соціальної політики. Фахівці приходять до висновку про необхідність розгляду стратегічне планування соціального розвитку не просто в якості публічно-управлінської функції, а в якості інтегруюче-інституційної основи публічного управління соціальною сферою, що визначає напрями діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на щодо визначення та досягнення пріоритетних цілей соціального розвитку в єдності з організацією ресурсного забезпечення даного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Стратегічне планування у сучасному розумінні сформувалося у період становлення сучасних уявлень про розвиток постіндустріального суспільства та адекватних йому парадигм соціального управління протягом 1950-х –

1970-х років минулого століття [6, с. 8]. На першому етапі свого розвитку воно виникло в якості механізму управління бізнес-процесів, але згодом сфера використання стратегічного планування розширилася, у тому числі і за рахунок структур публічного управління. Відповідно уже протягом довгого часу здійснюються і наукові розвідки щодо застосування стратегічного планування у різних напрямках діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Різноманітні аспекти стратегічного планування у публічно-управлінському вимірі, включаючи і його використання для управління соціальною сферою, стали предметом дослідження Р. Джонса, С. Жилкіна, Б. Кузика, Т. Лозинської, М. Латиніна, О. Смирнова, Ю. Яковця та інших вітчизняних і зарубіжних фахівців. Для предмету нашого дослідження цікавими є і роботи дослідників щодо стратегічного планування на рівні соціальних організацій та інститутів таких авторів як І. Ансофф, М. Армстронг, В. Віханський, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, Г. Мінцберг, А. Стрікланд, В. Сладкевич, А. Томпсон та інші.

Основний напрям дослідження стосується визначення специфіки стратегічного планування як інструменту управлінської діяльності загалом та механізму реалізації державної соціальної політики зокрема. Значна частина наукових розвідок присвячена обґрунтуванню засад, принципів, та теоретичних основ застосування стратегічного управління у системі публічного управління, а також інструментальним аспектам його використання (рівні, технології, місце в управлінському циклі, механізми здійснення). З поширенням просторового виміру публічно-управлінської діяльності актуальності набули дослідження стратегічного планування як інструменту регулювання соціального простору на національному, регіональному та місцевому рівнях. Цікавими з погляду практики управління соціальною сферою є роботи з інституційного та організаційного стратегічного планування.

Однак слід сказати, що при цьому невирішеними є важливі теоретичні проблеми стосовно публічно-управлінської визначності стратегічного планування загалом та як механізму регулювання соціальної сфери. Саме визначення поняття «стратегічне планування» є вкрай неоднозначним і носить достатньо абстрактний характер, даний процес розуміється як механізм досягнення визначених суб'єктом управління стратегічних цілей розвитку об'єкта управління на основі оптимального використання

наявних ресурсів у межах визначеної політики. Уточнення такого абстрактного формулювання є достатньо беззмстовними, достатньо процитувати визначення, згідно з яким "стратегічне планування є системним процесом, за допомогою якого компанія, регіон або місцева спільнота планують і прогнозують свою діяльність на майбутнє" [2, с. 10]. Відсутність інтегрованого розуміння стратегічного планування є однією з причин і проблем із його системною цілісністю як механізму публічного управління соціальною сферою. У зв'язку з цим виникає проблема концептуально-дефінітивної визначеності стратегічного планування розвитку соціальної сфери як механізму публічного управління.

Мета дослідження. Визначення родових та видових характеристик стратегічного планування розвитку соціальної сфери як механізму публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Найбільш перспективним напрямом концептуального визначення стратегічного планування у контексті публічно-управлінської діяльності на сьогодні слід вважати встановлення взаємозв'язку регулюючих функцій даного управлінського механізму стосовно соціальної сфери та його ролі як інструменту визначення цілей розвитку останньої і ресурсного забезпечення досягнення визначених цілей [5, с.112]. Саме цей взаємозв'язок слід, на нашу думку, розглядати у якості змістовного контексту наукових розвідок стосовно аналізу дефінітивного виміру стратегічного планування з визначенням його місця у наявному понятійно-категоріальному апараті науки публічного управління та адміністрування. При всьому різноманітті термінів, які мають відношення до відображення управлінського змісту та областей практичної управлінської які стосуються стратегічного планування розвитку соціальної сфери, найбільш важливими є поняття «стратегія» та «планування», що на комплементарній основі формують його зміст.

За своєю роллю стратегічне планування може розглядатися і як один з етапів публічно-управлінської діяльності, і як безперервний управлінський процес, змістом якого є визначення та коригування базових напрямів розвитку соціальної сфери та діяльності відповідних структур і організацій в умовах модернізаційних змін на основі прогнозування та моделювання вірогідних сценаріїв таких змін та їх корисності для глобальних цілей соціального розвитку країни. Відтак стратегічне планування має

розумітися як свого роду публічно-управлінська метафункція, що визначає цілі та напрями здійснення усієї системи регулюючих функцій органів державної влади щодо соціальної сфери. Стратегічне планування забезпечує інтегрування процесів цілепокладання і ресурсного забезпечення досягнення поставлених цілей із загальним контекстом соціальної політики та державотворення.

Таким чином, саме стратегічне планування дозволяє ефективно поєднати практичне управління соціальною сферою з боку органів державної влади та соціальної політики на національному й регіональному рівнях. При цьому формується оптимальна організаційна структура управління соціальною сферою, належно оцінюється та максимізується ресурсний потенціал підсистеми управління в означеній сфері, забезпечується необхідне структурування даного потенціалу та розподіл наявних ресурсів за напрямками управлінської діяльності; відбувається максимізація внутрішньосистемних можливостей розвитку як соціальної сфери, так і підсистеми публічного управління нею у контексті потреб українського суспільства, оптимізуються механізми координації діяльності усіх суб'єктів управління у ході проведення структурно-функціональних інновацій, ефективно упроваджуються технології прогнозування, моделювання, моніторингу та коригування стратегії розвитку соціальної сфери.

Найбільш важливим загальним публічно-управлінським чинником інноваційних змін у стратегічному плануванні розвитку соціальної сфери є упровадження клієнталістської моделі надання публічних послуг та електронного урядування, у межах настанов яких стратегічне планування стає механізмом задоволення інтересів споживачів соціальних послуг [9, р.18]. Цілі інноваційного розвитку соціальної сфери, які утверджуються через механізми стратегічного планування, у межах клієнталістської моделі публічного управління визначаються завданнями поліпшення якості соціального забезпечення громадян, а загалом орієнтовані на адаптацію соціальної сфери до нових ринкових умов свого функціонування, використання управлінських інновацій для створення сприятливого для клієнтів середовища, задоволення соціальних потреб українських громадян, диверсифікацію надання послуг тощо.

Разом з тим стратегічне планування навіть у найбільш інноваційних формах само по собі

не забезпечує комплексного покращання надання послуг у соціальній сфері, оскільки останнє може мати місце лише при наявності у даній сфері реального потенціалу саморозвитку. Також не має управлінського сенсу здійснювати нововведення в стратегічне управління соціальною сферою ціннісно-екстраполяційної моделі, оскільки оцінюватися ефективність нововведень має з погляду досягнення стратегічних цілей, а не з погляду співвідношення з попереднім станом об'єкта управління. У цьому контексті слід відмітити актуалізацію тієї складової стратегічного планування розвитку соціальної сфери, яка стосується визначення ризиків та загроз упровадження нововведень та інструментарію їх уникнення або мінімізації [2, с. 24].

Узагальнюючи роль стратегічного планування у системі публічно-управлінської діяльності, слід констатувати, що воно має інтерпретуватися як структурна складова, функція та механізм публічного управління соціальною сферою, що є інструментом визначення та забезпечення найбільш сприятливих умов для функціонування та розвитку даної сфери та задоволення соціальних потреб громадян. Через механізми стратегічного планування здійснюється визначення та реалізація найбільш важливих цілей соціального розвитку у вигляді комплексів проєктів та заходів з їх здійснення, які узгоджені зі стратегією соціального розвитку та можливостями використання наявних ресурсів.

Таким чином, очевидно, що для дефінітивної визначеності поняття стратегічного планування найбільш важливим є змістовний зв'язок з родовим поняттям «планування» як репрезентацією цілеспрямованості людської діяльності загалом. Відповідно стратегічне планування визначається як стратегією публічно-управлінської діяльності, так і цілепокладальною природою людської діяльності, яка полягає у формуванні цілі діяльності у вигляді спланованого майбутнього стану чи процесу. У цій своїй якості стратегічне планування є безальтернативним механізмом публічного регулювання напрямків та динаміки соціальних процесів, і соціальні програми та прогнози є пріоритетним інструментом здійснення соціальної політики держави. На сьогодні можна констатувати все більше зростання ролі стратегічного планування у системі публічного управління, оскільки саме за його рахунок органи державної влади та місцевого самоврядування прагнуть досягти збалансованості розвитку соціальної сфери із загальнодержавними

процесами модернізації та державотворення. У межах стратегічного планування цілі публічного управління підпорядковуються науково обґрунтованим сценаріям майбутнього стану суспільства та тенденціям соціального розвитку через визначення пріоритетів розвитку соціальної сфери та їх репрезентацію через конкретизуючі їх завдання і механізми виконання.

У стратегічному плануванні саме вимір планування є визначальним для його віднесення до публічно-управлінських функцій, пов'язаних з вибором найбільш оптимального сценарію розвитку соціальної сфери як об'єкта регулювання з боку органів державної влади межах конкретних цілей, часових та ресурсних обмежень [7, с.11]. Як управлінська функція планування, у тому числі і стратегічне, представляє собою сукупність організаційно та цілепокладально об'єднаних управлінських рішень, на основі яких здійснюється розпорядча діяльність для досягнення поставлених цілей. Особливостями даного процесу в сучасних умовах, крім наявності притаманного публічному управлінню алгоритму прийняття рішень, є динамізм та гнучкість, пов'язані з необхідністю адаптації процесу планування постійних змін, коригування, попередження ризиків та загроз тощо. Тому планування як механізм публічного управління ґрунтується на підпорядкованні процесів прогнозування та адаптації управлінських рішень загальній цілі забезпечення активних змін соціальної сфери у контексті національної соціальної політики.

Ускладнення планування як видового виміру стратегічного планування приводить і до більш складних у порівнянні з традиційних визначень. Один з фундаторів сучасної концепції стратегічного планування запропонував інтерпретувати його як «процес прийняття та оцінки цілого ряду взаємозалежних рішень, що випереджають певну діяльність в ситуації, коли є впевненість в тому, що бажаний майбутній стан не виникне без певних дій і що відповідні дії підвищать ймовірність успішного результату» [1, с.124].

Відтак планування визначає характеристики стратегічного планування на основі поєднання цілепокладального та діяльнісного вимірів публічного управління соціальною сферою, при якому інтегруються процеси управлінського вибору найбільш оптимального комплексу рішень щодо розвитку соціальної сфери з практичною діяльністю щодо забезпечення дії механізмів прийняття і реалізації управлінських

рішень і їх узгодження з конкретною ситуацією і наявними ресурсами. Планування в управлінському вимірі характеризується як створення певної моделі діяльності суб'єкта публічного управління, яка спрямована на досягнення цілей розвитку соціальної сфери з погляду завдань соціальної політики. Ця діяльність має структурований вигляд, включаючи цілі, специфіку, напрями, зміст, терміни, послідовність етапів, ресурси, методи досягнення цілей, механізми, технології, інструментарій тощо. Завдяки цьому будь-який тип планування у системі публічного управління виконує функцію забезпечення оптимальності вибору варіантів розвитку його об'єкта і взаємозв'язку всіх елементів регулювання його розвитку, трансформуючи управлінський процес у єдину інтегровану систему.

Відтак можна констатувати, що планування як сутнісний вимір стратегічного планування надає останньому характеристики необхідного компонента забезпечення ефективності системи публічного управління на всіх рівнях та в усіх сферах, включаючи і соціальну сферу. Зокрема, в умовах системних трансформацій українського суспільства вказана ефективність реалізується через упровадження його інноваційних форм у межах загального процесу використання інноваційних моделей управління та технологій підготовки, прийняття та реалізації публічно-управлінських рішень [2, с. 59]. За рахунок інноваційних форм здійснюється інтеграція стратегічного планування з комплексом нових ефективних технологій публічно-управлінської діяльності, таких як об'єктно спрямовані технології моделювання та проектування, технології електронного урядування та надання інтелектуальних послуг, ситуаційно-вірогіднісне моделювання тощо. За рахунок цього стратегічне планування розвитку соціальної сфери інструментально стає надзвичайно різноманітним, що полегшує завдання його переорієнтації на засадах відкритості, прозорості, цільової спрямованості. Така конкретизація стратегічного планування через інноваційні моделі та технології забезпечує йому чітку змістовну та функціональну визначеність, яка є основою і дефінітивної визначеності даного механізму публічно-управлінської діяльності.

Видову визначеність поняття «стратегічне планування» забезпечує термін «стратегія». Сучасного управлінського змісту цей термін набув у середині минулого століття, і за кілька останніх десятиліть також, як і термін «плану-

вання», зазнав радикального розширення сфер застосування, ставши і складовою термінологічного апарату науки публічного управління та адміністрування. На сьогодні розробка стратегії публічного управління розвитком складних соціальних систем є цілком виокремленою та навіть інституціоналізованою сферою управлінської теорії та практики. Узагальнюючи наявні теоретичні розробки та практику стратегічного управління соціальною сферою, доцільно виділити наступні напрями впливу концепту «стратегія» на змістовну визначеність поняття «стратегічне планування».

1. Стратегія – це узагальнений вимір публічно-управлінської діяльності, що забезпечує її цілепокладальну спрямованість, тобто відповідність обґрунтованим та визначеним управлінськими рішеннями цілям. Можна сказати, що це стратегічна візія, яка дає цілісне та достатньо абстрактне бачення майбутнього стану об'єкта управління, у нашому випадку – соціальної сфери.

2. Стратегія – це далекосяжне планування публічно-управлінської діяльності стосовно конкретного об'єкта (соціальної сфери). У цьому сенсі її потрібно розглядати в якості стратегії-плану, який призначений для програмного забезпечення процесу публічного управління розвитком соціальної сфери.

3. Стратегія – це процес, «спрямований на визначення напрямку розвитку» об'єкта управління, який знаходиться в умовах постійної зміни власного соціокультурного середовища [4, с. 4]. У цьому вимірі стратегія представляє собою публічно-управлінський механізм оцінювання стану та потенціалу розвитку об'єкта управління (соціальної сфери), і на цій основі – визначення цільових орієнтирів цього розвитку та створення його прогнозів за різними сценаріями.

У якості узагальнення слід констатувати, що концепт стратегії сьогодні інтерпретується у науковій літературі саме як стратегічний план діяльності, який орієнтований на реалізацію функцій суб'єкта стратегічного управління. Таким чином, через цей концепт у поняття стратегічного планування привносяться такі виміри, як належність до стратегічного управління та механізмів координації управлінських дій у межах самого суб'єкта управлінської діяльності. Ці аспекти стратегічного планування стають все більш актуальними в умовах постійних динамічних змін соціальної сфери як об'єк-

та публічного управління та соціокультурного середовища її розвитку.

За таких умов ефективне планування на скільки-небудь значний період часу неможливе без постійного моніторингу процесу реалізації публічно-управлінських цілей та їх коригування. Це актуалізує не стільки традиційну управлінську потребу у наявності конкретного плану розвитку соціальної сфери, скільки узгоджену у межах суб'єкта управління цим розвитком довгострокову візію вирішення пов'язаних з цим розвитком управлінських проблем. Саме належність стратегічного планування до сфери стратегічного управління та механізму розробки стратегії управління розвитком соціальної сфери визначає його значущість як механізму адекватного і гнучкого реагування на зміни та здатність виконувати функцію перманентної підтримки цілеспрямованості управлінських дій в умовах хаотично-мінливого середовища та постійних ризиків, пов'язаних з інноваційним розвитком соціальної сфери [8, с.64].

Стратегія привносить у стратегічне управління той його аспект, який стосується забезпечення комплексу публічно-управлінських заходів щодо організації діяльності соціальних суб'єктів та суб'єктів управління соціальною сферою на шляху досягнення стратегічних цілей розвитку соціальної сфери, виходячи з завдань стратегічного управління цим розвитком у межах визначеної публічної соціальної політики. Стратегія публічного розвитку соціальної сфери відповідно має відношення як до регулювання узгоджувальної співпраці між всіма суб'єктами соціальної сфери, так і до визначення засад такої співпраці, виходячи із завдань стратегічного управління цією сферою.

Висновки. Таким чином, понятійна специфіка стратегічного планування розвитку соціальної сфери як механізму публічного управління визначається змістом термінів «планування» та «стратегія». У межах першого поняття забезпечуються родові характеристики досліджуваного феномену як аспекту цілеспрямованості публічного управління стосовно регулювання соціальної сфери на основі визначення комплексу цілей, засобів та ресурсів їх досягнення, взаємодії суб'єктів управління. У межах другого поняття визначається публічно-управлінська видова визначеність досліджуваного терміну як складової стратегічного управління та механізму реалізації соціальної політики. Найбільш оптимальним є визначення стратегічного

планування розвитку соціальної сфери як механізму стратегічного управління з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, що забезпечує цілеспрямованість та послідовність регулювання означеної сфери на основі узгодження прийняття управлінських рішень з довгостроковими цілями публічної соціальної політики та їх адекватного коригування в умовах постійних змін об'єкта управління і його соціокультурного оточення.

Список використаної літератури:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Питер, 1999. 416 с.
2. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. К.: ТОВ «Софія-А». 2012. 88 с.
3. Братаніч Б.В. До визначення поняття «соціальний маркетинг». *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Запоріжжя, 2007. Вип. 30. С. 55 – 63.
4. Брусак Р.Л. Стратегічне планування в управлінні розвитком території. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. 173 с.
5. Довбня С.Б., Чабанець Т.М. Інноваційне стратегічне планування: монографія. Дніпро : Ліра, 2020. 206 с.
6. Кухарська Н. А. Концепція стратегіювання соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 88 с.
7. Опалюк Т.Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг. Кам'янець-Подільський : Ковальчук О. В. [вид.], 2020. 117 с.
8. Соціально-економічний розвиток України: моделі, механізми, стратегії : монографія / [М. Є. Рогоза та ін.]. Полтава : ПУЕТ, 2021. 165 с.
9. Cascio W. Human Resources: Strategic Workforce Planning. Publisher: Carpenteria, CA linkedin.com, 2018. 217 p.

Isaeva S. O. Definitive dimension of strategic planning of the development of the social sphere

For the definitive certainty of the concept of strategic planning, the most important is the meaningful connection with the generic concept of "planning" as a representation of the purposefulness of human activity in general. In strategic planning, it is the dimension of planning that is decisive for its attribution to public management functions related to the choice of the most optimal scenario for the development of the social sphere as an object of regulation by state authorities within the limits of specific goals, time and resource limitations. Planning as a mechanism of public management is based on subordinating the processes of forecasting and adaptation of management decisions to the general goal of ensuring active changes in the social sphere in the context of national social policy. Planning in the managerial dimension is characterized as the creation of a certain model of activity of the subject of public administration, which is aimed at achieving the goals of the development of the social sphere from the point of view of social policy tasks. Planning as an essential dimension of strategic planning gives the latter characteristics of a necessary component of ensuring the effectiveness of the public management system at all levels and in all spheres, including the social sphere. The concretization of strategic planning through innovative models and technologies provides it with clear content and functional certainty, which is the basis and definitive certainty of this mechanism of public management activity. The specific definition of the concept of "strategic planning" is provided by the term "strategy". The concept of strategy today is interpreted in the scientific literature as a strategic plan of activity, which is focused on the implementation of the functions of the subject of strategic management. Through this concept, such dimensions as belonging to strategic management and mechanisms of coordination of management actions within the scope of the subject of management activity are introduced into the concept of strategic planning.

Key words: public administration, social sphere, strategy, planning, concepts.

УДК 342(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.7>**В. В. Камінська**аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті проведено дослідження особливостей функціонування механізмів публічно-приватного партнерства у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні у сучасних умовах державотворення. Показано вплив факторів євроінтеграційної політики на формування основних складових елементів даної державної політики. Методологія дослідження базується на застосуванні системного підходу, який дозволив розглянути державно-приватне партнерство як складовий елемент системи публічного управління фізичною культурою і спортом у сучасній євроінтеграційній політиці. Водночас застосовано інтеграційний методологічний підхід, який надає можливість дослідити стадії життєвого циклу державно-приватного партнерства на прикладі використання контрактів повного життєвого циклу. Структурно-функціональний підхід використано у процесі дослідження закономірностей взаємозалежностей між стимулюванням приватного сегменту у механізмі реалізації державно-приватного партнерства і конкурентоздатністю української фізичної культури і спорту. Під час дослідження використано приклади ефективних моделей публічно-приватного партнерства у даній галузі у зарубіжних країнах. У статті схарактеризовано основні елементи розвитку механізмів публічно-приватного партнерства у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні, що базується на удосконаленні чинного законодавства щодо консолідації регуляторного впливу Закону України «Про фізичну культуру і спорт» і Закону України «Про державно-приватне партнерство», що спрямоване на посилення спільної відповідальності влади і комерційного сектору. У статті запропоновані інструменти активізації політики публічно-приватного партнерства, зокрема застосування контракту повного життєвого циклу, приватний контроль і розподіл відповідальності партнерів. Запропоновано внесення змін і доповнень у чинне законодавство України, а також інституційні вдосконалення існуючого механізму публічно-приватного партнерства у сфері реалізації державної політики фізичної культури і спорту щодо активізації фінансування галузі та підвищення її конкурентоздатності.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, фізична культура і спорт, механізм публічного управління, конкурентоздатність галузі, контракт повного життєвого циклу.

Постановка проблеми. Формування ефективної моделі реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні передбачає впровадження європейських принципів посилення участі недержавного сектору у виробленні управлінських рішень, що, окрім інших позитивних аспектів, передбачає спрощення процесів фінансування відповідної галузі. Приміром, Державний бюджет України, як основний фінансовий документ, на 2022 рік передбачає видатки Міністерству молоді та спорту обсягом 8,2 млрд. грн. [4], збільшення кількості стадіонів та спортивних комплексів, що, безсумнівно, позначиться на інноваційному векторі розвитку економіки та її системній модернізації.

Незважаючи на плановані витрати державного та місцевих бюджетів, фізична культура і спорт вимагає значних інвестицій як із боку державного, так і з боку приватного секторів економіки. Тому, державно-приватне партнерство може слугувати інструментом об'єднання зусиль держави та бізнесу, оскільки державні та приватні партнери у такому тандемі поділяють фінансові навантаження та ризики і суттєво покращують якість реалізації. Загалом державно-приватне партнерство представляється дослідниками [16, с. 7] як інноваційна організаційно-економічна модель, взаємовигідне співробітництво між державою та приватними партнерами в особі представників бізнес-структур та суб'єктів

господарювання, яке передбачає передачу державою управлінських ресурсів для приватного бізнесу на основі договорів про державно-приватне партнерство, зокрема: певні повноваження щодо проектування, управління, фінансування, експлуатації та обслуговування об'єктів для реалізації соціально значимих проєктів. У цьому сенсі з огляду на потребу активізації фінансування фізкультурно-спортивної галузі, актуальною науково-практичною проблематикою є пошук механізмів оптимізації державно-приватного партнерства у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження особливостей функціонування механізмів державно-приватного партнерства у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні перебуває у фокусі уваги українських та зарубіжних вчених. Потрібно виокремити науковців, що тримають у фокусі уваги механізми даного управлінського феномену, зокрема у роботах дослідників зі сфери публічного управління та адміністративного права відображені різноманітні моделі функціонування державно-приватного партнерства у фізкультурно-спортивній сфері. Серед таких дослідників слід відзначити роботи О.М. Гонтарука, С.А. Вавренюк, Л.Ю. Дудорової, О.О. Євсєєвої, В.Г. Кононович, С.В. Ліщук, А.Д. Козленко, О.А. Моргунова, О.Ю. Савіної, Р.Р. Сіренко та багатьох інших. Водночас недостатньо дослідженою є проблема імплементації європейських стандартів у механізми державно-приватного партнерства у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні під час формування напрямів її удосконалення.

Мета статті є дослідження особливостей функціонування механізмів публічно-приватного партнерства у реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні на сучасному етапі державотворення. Завданням статті є пошук інструментів удосконалення публічно-приватного партнерства в означеній сфері.

Виклад основного матеріалу. Дані аспекти базуються на чинному українському законодавстві і не тільки на основі Закону України «Про фізичну культуру і спорт», але і на основі Закону України «Про державно-приватне партнерство» [5]. Водночас не слід забувати, що державно-приватне та муніципально-приватне партнерство є інструментарієм реалізації

цілей, що закріплюються за рівнями влади. Це означає, що при укладанні угод про державно-і муніципально-приватне партнерство повинні враховуватися, насамперед, інтереси громадян як споживачів державних та муніципальних послуг як відповідної особливостям реалізації публічно-приватного партнерства у сфері спорту [11]. Виходячи з даної тези, у Закон України «Про державно-приватне партнерство» необхідно внести зміни. Зокрема що стосується як назви цього закону, так і ст. 1 щодо сутності державно-приватного партнерства та змінити на публічно-приватне партнерство за аналогією поділу права на публічне і приватне. Окрім цього, зміни потребує і ст. 3, присвячена принципам державно-приватного партнерства, де необхідно вказати, що до принципів також відноситься доступність державних та муніципальних послуг при здійсненні такого партнерства, зокрема після першого принципу, наступний – викласти у такій редакції: «доступність публічних послуг для всіх видів інститутів громадянського суспільства;». Водночас у інших галузевих законах, зокрема в Законі України «Про фізичну культуру та спорт», необхідно конкретизувати умови реалізації проєктів публічно-приватного партнерства. Зокрема, на законодавчому рівні має бути закріплене правило про необхідність забезпечення приватними партнерами доступності публічних послуг у галузі фізичної культури та спорту. Включення в Закон України «Про фізичну культуру та спорт» положень щодо укладення та виконання угод про публічно-приватне партнерство є виправданим і не суперечить Закону України «Про державно-приватне партнерство».

Погоджуємось із дослідниками у тому, що наразі спостерігається відсутність державного регулювання ринкових відносин у галузі, що має враховувати економічні інтереси всіх суб'єктів ринкових відносин та визначатися нормативно-правовими актами. В умовах ринкової економіки державним органам влади та органам місцевого самоврядування слід створити умови для забезпечення консультативної, організаційної, фінансової підтримки та розвитку фізичної культури і спорту на національному та місцевому рівнях. Оскільки для модернізації спортивної інфраструктури фінансування недостатнє, то витрати на її експлуатацію та розвиток потрібно перерозподілити за проєктами державно-приватного партнерства, що дасть можливість для держави зменшити фінансовий тягар

на бюджет, зберегти власність та забезпечити підготовку спортсменів з пріоритетних видів спорту. Автономність недержавних інституцій як основи громадянського суспільства відіграє важливу роль у реалізації державної політики, забезпечує оптимальну рухову активність людини впродовж усього життя як важливого чинника здорового способу життя та організацію змістовного дозвілля, сприятиме максимальній реалізації здібностей обдарованих осіб у спорті та підвищенню авторитету держави у світовому спортивному русі. Реалізація державно-приватного партнерства у сфері фізичної культури і спорту в Україні є важливим механізмом залучення на паритетних умовах капіталу недержавного сектору до української економіки, адже вона реформує інфраструктуру міст та систему державного управління, створює новий ринок послуг для населення, забезпечує розвиток інноваційної економіки [2, с. 641].

Вищеописана архітектура законодавства про публічно-приватне партнерство дозволяє конкретизувати положення Закону України про «Про державно-приватне партнерство» стосовно тієї чи іншої сфері чи області з урахуванням соціальних зобов'язань держави загалом, органів місцевого самоврядування, всіх форм територіальних громад та виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування.

Вищезазначене потребує проведення відповідних організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, а саме: створення необхідних умов для функціонування й розвитку фізкультурно-спортивних організацій, що належать до державної та приватної форм власності (зокрема громадських організацій); забезпечення якісно нового змісту державного управління сферою фізичної культури й спорту, який би відповідав вимогам ринку; визначення місця менеджерів / управлінців у системі управління сферою фізичної культури та спорту; визначення перспектив розвитку державно-приватного партнерства у сфері фізичної культури й спорту; удосконалення нормативно-правової бази функціонування та розвитку сфери фізичної культури й спорту [3, с. 9].

Зокрема, для підвищення ефективності впровадження цих проектів як на національному, так і на місцевому рівнях розробляється нормативно-правова база регулювання указаних відносин. Зокрема, Указом Президента України від 17 квітня 2019 року № 145 [12] передбачено розроблення «Національної стратегії розвитку

фізичної культури і спорту», визначивши олімпійський спорт як важливу складову розвитку фізичної культури і спорту, напрями модернізації фізкультурно-спортивної інфраструктури відповідно до сучасних міжнародних стандартів, розвитку спортивної науки і медицини. Цим же нормативно-правовим актом зазначається необхідність створення оптимальної мережі державних центрів олімпійської підготовки з метою забезпечення належної підготовки спортсменів з пріоритетних олімпійських видів спорту. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 року № 277 змінено Порядок проведення експерименту, яким передбачено, що Міністерство молоді та спорту України окрім національних спортивних федерацій з окремих олімпійських видів спорту може залучати і спортивні федерації з неолімпійських видів спорту до організації і проведення спортивних заходів [8]. Ця співпраця здійснюється на основі фінансування національних збірних команд, окремих членів таких команд, інших осіб для їхньої участі у спортивних змаганнях, навчально-тренувальних зборах, інших спортивних заходах, які проводяться в Україні та за кордоном [1, с. 93]. У цьому контексті вважаємо за доцільне посилити консолідаційну політику норм законодавчих актів, що зрештою, є важливим напрямом кодифікації законодавства і удосконалення публічного управління фізичною культурою і спортом загалом.

Водночас консолідація регуляторного впливу норм Закону України про «Про державно-приватне партнерство» з іншими галузевими законами, приміром із Законом України «Про фізичну культуру та спорт», представляється тим паче важливим, що у законодавчих актах, конкретизовані соціальні зобов'язання публічно-владних суб'єктів державного управління, нерідко відсутні чіткі положення щодо обсягу та виду таких зобов'язань. У таких умовах сторони публічно-приватного партнерства мають можливість максимально широко трактувати положення про обсяг товарів, робіт та послуг, які має надати приватний партнер у рамках угоди, що потребує чіткого договірної формулювання гарантій зобов'язань.

Для реалізації будь-якої з вищезгаданих моделей Закону України про «Про державно-приватне партнерство» у галузі спорту важливо забезпечити ефективне державне регулювання та управління, зокрема в наступних напрямках:

- забезпечити функціонування системи мотивації та інституційного середовища для стимулювання державного та приватного партнерства, активізувати зацікавлені сторони;
- інвестування в інноваційну діяльність;
- створити «комунікаційну» інфраструктуру – швидке поширення інформації про можливості державно-приватного партнерства;
- забезпечити функціонування ефективної інноваційної системи (комерційні фірми, дослідні та центри розробки, університети, аналітичні центри та інші громадські організації, які здатні своєчасно отримувати та обробляти глобальну інформацію, виробляти свій власний продукт, та ефективно використовувати цей продукт створювати нові технології, послуги, напрямки бізнесу) та сприятливе ділове середовище, яке стимулює інновації та підприємництво;
- створити ефективну інституційну структуру і компетентне кадрове середовище, здатне ефективно проводити політику розвитку фізичної культури та спорту [16, с. 7].

Саме така реорганізація спорту як галузі веде до його комерціалізації, а основна мета реформування – не лише навчитися працювати з бюджетними грошима, а й забрати у держави не властиві їй функції саме через створення самодостатніх та фінансово стійких громадських спортивних організацій. Бо держава хоч і замовник, але не єдиний, спектр послуг, що надаються федераціями, має відповідати потребам суспільства та ринку. Це своєю чергою приводить до збільшення кількості зацікавлених сторін в спортивних проектах [10, с. 44].

Загалом, оптимально організоване державно-приватне партнерство у сфері спорту може стати ефективним засобом залучення додаткового фінансування будівництва, реконструкції та експлуатації спортивної інфраструктури та масштабних і локальних спортивних об'єктів, але завжди соціально значущих проектів. Крім того, в галузі спорту національна економіка отримує такі позитивні ефекти в результаті публічно-приватного партнерства:

- скорочення державного фінансування різних фізкультурних та спортивних програм на державному та місцевому рівні;
- ймовірне збільшення податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів завдяки розвиненій спортивній промисловості;
- розвиток соціальної відповідальності бізнесу, завдяки якому з'являються умови для створення більш нових робочих місць [16, с. 8].

Зазначене вище говорить про те, що формування публічно-приватних інститутів можливо на основі створення певного інституційного середовища. Основною проблемою залишається брак бюджетного фінансування будівництва нових спортивних об'єктів (стадіонів, спортивних майданчиків, фізкультурно-оздоровчих комплексів), а також модернізації існуючих, побудованих ще за радянських часів [7, с. 39]. Для реалізації зазначеного державі необхідно:

- надати органам місцевого самоврядування чіткі повноваження та можливість діяти самостійно під час вирішення питань, пов'язаних із укладанням угод про муніципально-приватне партнерство;
- надати угодам про державно-приватне партнерство реальну юридичну силу;
- забезпечити гарантії прав власності на об'єкти контрактів про публічно-приватне партнерство.

Зазначені контракти застосовуються у європейській моделі публічно-приватного партнерства у формі контракту повного життєвого циклу, що успішно застосовується в країнах Заходу [14]. Згідно з умовами такого контракту, одна сторона – виконавець інфраструктурного проекту – власним коштом та використанням власних матеріалів зводить інфраструктурний об'єкт та експлуатує його протягом усього розрахункового терміну експлуатації (життєвого циклу), здійснюючи ремонт, догляд та обслуговування. Інша сторона – держава чи орган місцевого самоврядування – оплачує за рахунок бюджету відповідного рівня послуги з надання об'єкта у користування. У більшості країн із розвиненим законодавством про публічно-приватне партнерство та багатий досвід реалізації проектів у цій сфері, контракт повного життєвого циклу є одним із концесійних форм [15].

Стандартні умови такого контракту повного життєвого циклу передбачають заморожування платежів у тих випадках, коли фізкультурно-спортивна споруда не може використовуватись за призначенням, наприклад: з'явилася об'єктивна необхідність зробити ремонт та/або усунути будівельні недоліки; накладення штрафів на виконавця за низьку якість послуг. Контракт повного життєвого циклу є ефективною схемою публічно-приватного партнерства за умов бюджетного дефіциту, коли влада не може брати участь у проектах, що передбачають бюджетні інвестиції. Вартість будівництва під час використання контракту повного життєвого

циклу суттєво знижується. За даними Finnish Road Administration [15, с. 32], навіть у країнах Скандинавії, де підрядників важко запідозрити в махінаціях із кошторисами та витрачанням будматеріалів, вартість будівництва за контрактом повного життєвого циклу часом на 40% дешевше, ніж вартість бюджетного будівництва.

Державний замовник суттєво знижує витрати на адміністрування процесу будівництва, оскільки у нього немає необхідності жорстко контролювати всі його етапи – достатньо оцінити результат та здійснювати моніторинг стану об'єкта. В умовах економічної кризи та неможливості масштабних бюджетних інвестицій контракти повного життєвого циклу можуть стати ефективним інструментом розвитку сфери фізичної культури та спорту [6, с. 93]. Держава, реалізуючи спортивні проекти з використанням механізмів публічно-приватного партнерства, дотримується національних інтересів та контролює реалізацію суспільно значущих проектів. Приватний сектор вкладає у проект як кошти, а й досвід управління, ресурси, стратегічний підхід.

Переваги цієї форми – поділ ризиків та високий рівень приватних інвестицій. Розглядаючи реалізацію проектів публічно-приватного партнерства на російському ринку можна назвати особливість – використання публічно-приватного партнерства у розвиток спорту вищих досягнень, тобто, на поліпшення конкурентних позицій на світовому рівні. Про це свідчить використання тієї ж партнерської системи на Олімпійських Іграх у Лондоні – офіційні партнери, постачальники та ліцензіати. Як вже зазначали дослідники [13, с. 176], гідне проведення спортивних заходів такого масштабу неможливе без участі обох сторін у фінансуванні та організації фізкультурно-спортивної сфери.

Зазначене вище може забезпечити утримання та стимулювання грошових потоків у сферу фізичної культури та спорту, для чого державі необхідно в найближчі терміни здійснити ряд заходів для вдосконалення цивільно-правової системи. Доцільним є також формування таких заходів, як: формування чіткого механізму надання пільгових кредитів; дотримання балансу між приватними інтересами підприємництва та соціальними завданнями держави, що реалізуються на користь розвитку суспільства; уніфікація термінологічної бази технологій, товарів, пристроїв та обладнання, що особливо важливе для удосконалення законодавства [9].

Вищеописані напрями посилення публічно-приватного партнерства підтверджують думку О. Гонтарука [3] про те, що управлінська система у сфері фізичної культури й спорту в контексті державно-приватного партнерства в Україні визначає соціально-економічну динаміку розвитку держави, професійний рівень підготовки та діяльності менеджерів / управлінців у процесі реалізації фізкультурно-спортивних проектів. Управління поєднує процеси стратегічного планування, контролю й мотивації, зокрема стратегічне планування як процес прийняття управлінських рішень, адаптоване до умов внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища. Отже, в умовах ринкової економіки управління сферою фізичної культури й спорту потребує комплексного реформування, зміни системи підготовки менеджерів / управлінців, утвердження її визначальної ролі та функцій у процесі реалізації проектів публічно-приватного партнерства. Управлінська система на місцевому рівні повинна оцінювати потенціал фізкультурно-спортивного руху. Для підвищення ефективності діяльності менеджерів / управлінців потрібно вдосконалити систему підготовки й установити уніфіковану модель освітнього процесу, а також виробити та впровадити критерії оцінки результативності менеджерської діяльності в умовах динамічного й глобального ринкового простору. Підтримуючи автора, наголошуємо, що саме у процесі реалізації проектів публічно-приватного партнерства у системі підготовки менеджерів / управлінців потрібно створити дослідницьку сферу, зокрема: систематично проводити дослідження в різних видах спорту, запроваджувати інновації та технології, постійно аналізувати людські ресурси, удосконалювати спортивну інфраструктуру тощо. Це вирішальні чинники посилення конкурентоспроможності українських спортсменів на міжнародних змаганнях, товарів і послуг на світових ринках. Водночас, посилення кадрово-управлінської складової на рівні публічно-приватного партнерства у спорті забезпечить гарантовану монетизацію фізичної культури і спорту та створить реальний ринок спортивних послуг, де менеджер у цій сфері стане окремим ланцюгом топ-менеджерського кадрового потенціалу загалом.

Тут головний акцент потрібно зробити саме на керуванні спортивною спорудою, оскільки саме бізнес може найефективніше реалізувати діяльність спортивного об'єкта. Також необхідно

перейняти досвід за тимчасової передачі державного об'єкта приватному сектору, коли контрактом прописана постійна підтримка стану об'єкта протягом усього життєвого циклу [13, с. 176]. Головну роль при реалізації соціально-значущих проектів публічно-приватного партнерства, зокрема й у сфері послуг фізичної культури та спорту, має відіграти поділ ризиків та відповідальності. Наприклад, під час створення спортивних споруд будівництво самого об'єкта можна покласти на приватний сектор, а пов'язану з ним інфраструктуру – на державу. Найчастіше проекти, створені задля розвитку масового спорту, реалізація спортивно-оздоровчих послуг здійснюється за допомогою держави. Саме тому необхідно реалізовувати проекти публічно-приватного партнерства для збільшення частки бізнесу при розвитку сфери послуг фізичної культури та спорту.

Отже, застосування механізмів публічно-приватного партнерства у сфері фізичної культури і спорту є важливим механізмом залучення капіталу в українську економіку, що відкриває «вікно можливостей» [16, с. 9] для реформування інфраструктури та публічного управління, запровадження нових ринків та загалом розвиток інноваційної економіки.

Висновки. Отже, розвиток механізмів публічно-приватного партнерства щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту в Україні є безальтернативним вектором перспектив удосконалення механізмів формування та реалізації державної політики у даній сфері. Публічно-приватне партнерство надає широкі можливості підвищення конкурентоздатності фізкультурно-спортивної галузі. Зокрема, описані вище механізми публічного управління у даному напрямі спрямовані на фінансове оздоровлення сфери, публічно-приватний контроль і розподіл відповідальності партнерів, що, на наше переконання, повинно посилити організаційно-економічну спроможність даної галузі загалом.

Список використаної літератури:

1. Гонтарук О. Державно-приватне партнерство: перспективи у підготовці спортсменів. *Актуальні проблеми фізичної культури, спорту, фізичної терапії та ерготерапії: біомеханічні, психофізіологічні та метрологічні аспекти*: матеріали II Всеукраїнської електронної науково-практичної конференції з міжнародною участю (23 травня 2019 р.). Київ. С. 93–94.
2. Гонтарук О. Проблеми та особливості розвитку сфери фізичної культури і спорту в контексті державно-приватного партнерства. *Фізична*

культура, спорт та здоров'я нації. Вінниця: ТОВ «Планер». 2017. Вип. 3 (22). С. 634–641.

3. Гонтарук О. Проблеми функціонування системи підготовки кадрів та управління у сфері фізичного виховання й спорту в контексті розвитку державно-приватного партнерства в Україні. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2016. № 3 (35). С. 5–10.
4. Держбюджет-2022: Виділено 8,2 млрд. грн. на розвиток спорту та молодіжної політики. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhbyudzheth-2022-vidileno-82-mlrd-grn-na-rozvitok-sportu-ta-molodizhnoyi-politiki>.
5. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
6. Косинцев А.П., Обожица Д.А. Государственно-частное партнерство как эффективная форма привлечения инвестиций в сферу физической культуры и спорта. *Вестник УРФУ. Серия экономика и управление*. 2013. № 3. С. 84–94.
7. Петрикова Е.М., Слободянюк Н.В. Финансовые особенности государственно-частного партнерства в спортивной индустрии. *Финансы и кредит*. 2013. № 32 (560). С. 29–41.
8. Постанова Кабінету Міністрів України : «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 3 квітня 2019 року № 277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/277-2019-%D0%BF>.
9. Савельева В.О., Иванова Л.А., Шеханин В.И., Анисимова А.И. Роль частных инвестиций в сфере физической культуры и спорта. *Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта*. 2020. № 1 (179). С. 241–245.
10. Савіна О. Ю., Козленко А. Д. Особливості спортивних проектів та специфіка управління ними. *Управління розвитком складних систем*. Київ. 2021. № 47. С. 41–56.
11. Сазонов В. Е. Особенности реализации проектов государственно-частного партнерства в области спорта. *Спорт: экономика, право, управление*. 2012. № 3. С. 29–32.
12. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо підтримки розвитку олімпійського спорту в Україні» від 17 квітня 2019 року № 145. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1452019-26542>.
13. Цепелева А.Д. Государственно-частное партнерство в сфере спорта: применение зарубежного опыта. *Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта*. 2013. № 4 (98). С. 173–177.
14. Якино И. Безжизненный контракт жизненного цикла. *Ежедневные экономические вести*. URL: <http://nep08.ru/construction/2011/08/04/kontrakt>
15. Pakkala P., W.de Jong, Aijo J. International Overview Of Innovative Contracting Practices For Roads. *Finnish Road Administration*. 2007.
16. Zhurylo S., Huk I. Public-private partnership in the field of sport. *Lex Sportiva*. 2021. № 2. P. 6-9.

Kaminska V. V. Public-private partnership in the implementation of state policy in the field of physical culture and sports in Ukraine: prospects for improvement

The article studies the features of the functioning of the mechanisms of public-private partnership in the implementation of state policy in the field of physical culture and sports in Ukraine in the current conditions of the creation of the state. The influence of the factors of European integration policy on the formation of the main components of this state policy is shown. The research methodology is based on the application of a systematic approach, which made it possible to consider public-private partnership as an integral element of the system of state management of physical culture and sports in modern European integration policy, at the same time an integration methodological approach was applied, which made it possible to explore the stages of the life cycle of public-private use. Full life cycle contracts, as well as a structural and functional approach used in the process of studying the regular interdependencies between stimulating the private segment in the mechanism for implementing public-private partnerships and the competitiveness of Ukrainian physical culture and sports. The study used examples of effective models of public-private partnerships in this area in foreign countries. The article describes the main elements of the development of public-private partnership mechanisms in the implementation of state policy in the field of physical culture and sports in Ukraine, based on the improvement of the current legislation on the consolidation of the regulatory influence of the Law of Ukraine "On Physical Culture and Sports" and the Law of Ukraine "On Public-Private partnership", aimed at strengthening the common responsibility of the government and the commercial sector. The article proposes tools for activating the policy of public-private partnership, including the use of a full life cycle contract, private control and distribution of partners' responsibility. It is proposed to introduce amendments and additions to the current legislation of Ukraine, as well as institutional improvements to the existing mechanism of public-private partnership of state policy in the field of physical culture and sports to enhance the financing of the industry and increase its competitiveness.

Key words: public-private partnership, physical culture and sports, public administration mechanism, industry competitiveness, full life cycle contract.

О. С. Ольшанськааспірант кафедри публічного управління та права
Дніпровської академії неперервної освіти

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОГО ВИМІРУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

У статті досліджується специфіка державного регулювання малого та середнього бізнесу як складової публічного управління. Стратегічна роль малого та середнього бізнесу як локомотива становлення і розвитку сучасної розвиненої економіки визначає його належність до об'єктів державного регулювання системного характеру. Базовим елементом публічно-управлінського розгляду проблеми державного регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні є виокремлення управлінських суб'єктів цієї діяльності. Важливими для розуміння специфіки публічно-управлінського виміру дослідження державного регулювання малого і середнього бізнесу є визначення основних напрямів стратегічного цілепокладання з боку органів державної влади стосовно досліджуваної галузі, а також соціальні аспекти. Показано, що у науковій літературі практично немає досліджень стосовно спрямованості, співвідношення цілей, ресурсоємності та інших практичних показників державної підтримки малого і середнього бізнесу. Обґрунтовано потребу у цьому, оскільки поряд з позитивними характеристиками галузі у контексті забезпечення загальнодержавних інтересів, існує і низка обставин, які мають враховуватися як обмежувальні при формуванні державної галузевої стратегії. Найважливішу роль серед методів активного державного регулювання малого та середнього бізнесу системного характеру є політика матеріально-фінансової підтримки галузі. В умовах децентралізації необхідна нова державна стратегія з переорієнтацією на пріоритетність регулювання малого та середнього бізнесу на регіональному рівні у межах стратегізації регіонального управління загалом. Основним елементом нової стратегії має бути перерозподіл повноважень у досліджуваній царині на користь регіональних владних структур.

Ключові слова: публічне управління, бізнес, регулювання, стратегія, цілепокладання, суб'єктність.

Постановка проблеми. Малий та середній бізнес є важливим чинником розвитку економіки та забезпечення національної конкурентоспроможності, а також вирішення системних соціальних проблем та задоволення потреб населення у товарах та послугах. І зарубіжний, і вітчизняний досвід свідчать про необхідність в умовах динамічних змін здійснювати державне регулювання цієї сфери, оскільки стохастичні механізми ринкового саморегулювання не можуть орієнтувати галузь на соціальні цілі та забезпечувати оптимальну збалансованість розвитку її окремих складових у контексті досягнення загальносоціальних цілей. Відповідно постає проблема визначення специфіки державного регулювання малого та середнього бізнесу як складової публічно-управлінської діяльності загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі проблема державного регулювання малого та середньо-

го бізнесу досліджується переважно у вузькоаспектному вимірі, тобто з акцентуванням фінансових, правових, законодавчих, ресурсних та інших складових такого регулювання. За різними напрямками управлінського впливу на сферу малого та середнього бізнесу з боку органів державної влади та місцевого самоврядування підготували свої розвідки такі вітчизняні фахівці як І. Анацька, З. Варналій, О. Ганенко, В. Жук, С. Качула, І. Луніна, Н. Чала, Л. Яценко та інші. Разом з тим на периферії проблемного поля досліджень залишається аналіз саме публічно-управлінського впливу на середній та малий бізнес як цілісного процесу, що інтегрує усі напрями його державного регулювання.

Метою статті є визначення особливостей публічно-управлінського виміру державного регулювання малого та середнього бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі посиленої уваги дослідників проблеми

малого та середнього бізнесу в публічно-управлінському контексті знаходиться суперечність між значущістю галузі у забезпеченні конкурентоспроможності країни і вирішенні її соціальних проблем та реальним станом її розвитку. Саме стратегічна роль малого та середнього бізнесу як локомотива становлення і розвитку сучасної розвиненої економіки визначає його належність до об'єктів державного регулювання системного характеру. Останнє доцільно визначити як систему інтегрованого у межах відповідної публічно-управлінської стратегії різнопланового впливу (нормативно-правового, організаційного, політичного, економічного, фінансового) органів державної влади та місцевого самоврядування на суб'єктів малого і середнього бізнесу і середовище їх діяльності з метою забезпечення оптимальних умов функціонування та розвитку галузі з погляду цілей державної стратегії та політики. Насамперед йдеться про максимізацію потенціалу малого та середнього бізнесу в якості чинника та вектору економічного зростання і забезпечення соціального добробуту [8, с.29]. У науковій літературі вирішення цього завдання характеризується головним чином як політика державної підтримки галузі та її суб'єктів, яка реалізується через стратегію та сукупність конкретних технологій і проектів сприяння її розвитку у межах генералізованих цілей модернізації країни та державотворення.

На нашу думку, базовим елементом публічно-управлінського розгляду проблеми державного регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні є виокремлення управлінських суб'єктів цієї діяльності. Очевидно, в основу цього процесу найбільш доцільно покласти інституційний підхід до розуміння системи публічного управління. Відтак найбільш значущим суб'єктом слід вважати інститут політичного лідерства в лиці інституту Президента України, з яким пов'язане визначення загальної стратегії розвитку країни і відповідно державна стратегія щодо формування соціокультурного середовища розвитку малого та середнього бізнесу. Важливим суб'єктом державного регулювання сфери малого та середнього бізнесу є інститут політичного узгодження (представництва інтересів), яким у нашій країні виступає Верховна Рада України. Вона здійснює нормативно-законодавче забезпечення державної політики в досліджуваній царині і відповідно формує правове середовище діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу. Верховна

Рада України визначає як загальні засади регулювання діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу через Конституцію України, Господарський, Цивільний, Податковий кодекси, так і галузеві нормативні акти, такі як Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [4].

З погляду практичного регулювання найбільше значення має інститут політичного управління в особі Кабінету Міністрів України, який розробляє та упроваджує механізми безпосереднього впливу держави на сферу малого та середнього бізнесу. Наприклад, саме Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок надання фінансової підтримки підприємствам» від 19 жовтня 1994 року було започатковано систему державної фінансової підтримки підприємництва у нашій країні. Урядові документи і зараз відіграють вирішальну роль у формуванні середовища діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу. Поряд з урядовими структурами діють і інші суб'єкти центральної влади, серед яких чільне місце належить Національному банку України. Він здійснює регулювання грошово-кредитного ринку і таким чином визначає фінансово-ринкове середовище функціонування сфери малого та середнього бізнесу. Значною мірою від НБУ залежить і державна стратегія фінансової підтримки галузі.

Важливим для розуміння специфіки публічно-управлінського виміру дослідження державного регулювання малого і середнього бізнесу є визначення основних напрямів стратегічного цілепокладання з боку органів державної влади стосовно досліджуваної галузі [2, с.7]. До основних цілей державної політики тут слід віднести:

1. Створення максимально сприятливих умов щодо підприємницької діяльності загалом та щодо малого та середнього бізнесу зокрема.
2. Оптимізація механізмів використання малого та середнього бізнесу в якості інструменту формування конкурентного середовища та вирішення соціальних проблем, пов'язаних із зайнятістю населення, продукуванням якісних та різноманітних послуг, зростанням середнього класу тощо.
3. Конститування малого та середнього бізнесу в якості чинника розвитку самоврядного потенціалу українського суспільства в регіонах та на рівні територіальних громад, зокрема, і для формування соціально-економічного фундаменту стратегії децентралізації.

4. Упровадження успішно реалізованої в розвинених країнах моделі соціально-економічного розвитку з рівнем участі малого бізнесу у створенні ВВП країни та робочих місць у 70-80%.

5. Оптимізація системи публічно-управлінського забезпечення ефективного регулювання сфери малого та середнього бізнесу в Україні для адекватного потребам об'єкта управління створення організаційно-правових, соціально-економічних, фінансових умов підприємницької діяльності.

6. Ініціювання та поширення серед суб'єктів малого та середнього бізнесу морально-регулятивних норм підприємницької етики та цінностей соціально відповідального бізнесу у межах загальної державної стратегії інтегрування ринкових процесів та формування нової системи цінностей, характерної для розвинених постіндустріальних суспільств.

7. Розробка стратегічних проектів та прийняття стратегічних рішень, які сприяють розвитку соціальної, економічної, інформаційно-комунікативної та маркетингово-підприємницької інфраструктур, необхідних для малого та середнього бізнесу.

8. Спрямовання розвитку малого та середнього бізнесу в русло сучасних моделей соціально-економічного розвитку, зокрема, інформаційно-мережної моделі та екологосберегаючої моделі сталого людського розвитку.

Слід сказати, що схарактеризований вище стратегічно-цілепокладальний аспект наукових розвідок публічно-управлінського виміру державного регулювання малого і середнього бізнесу є одним з найменш досліджених. Натомість основна увага вітчизняних фахівців сконцентрована на аналізі інструментарію державного впливу на галузь, при цьому спостерігається значна фрагментація предмета наукових розвідок та брак узагальнень, які мають визначити саме специфіку регулювання на рівні держави. На нашу думку, тут найбільше заслуговують уваги наступні проблеми дослідження практичних механізмів державного впливу на малий та середній бізнес.

Насамперед йдеться про системне розуміння необхідності та масштабів державного регулювання досліджуваної галузі. Важливою з погляду стратегії публічного управління є не лише економічна роль малого та середнього бізнесу та його функції як локомотива реформування економіки й упровадження її ефектив-

них форм, а й соціальні аспекти [7, с.226]. Адже у процесі розвитку галузі збільшується кількість робочих місць та зайнятого населення, вирішуються проблеми безробіття та місцевої й регіональної виробничої спеціалізації. Результатом є не лише економічне зростання, а й збільшення рівня доходів та добробуту населення, за рахунок чого зростає сукупний попит на товари й послуги, що знову ж таки стимулює розвиток виробництва, у тому числі й у сфері малого й середнього бізнесу. Все це говорить про необхідність системної державної підтримки галузі та її суб'єктів, що сприймається як беззаперечний імператив соціально-економічної політики.

Разом з тим потрібно сказати, що у науковій літературі практично немає досліджень стосовно спрямованості, співвідношення цілей, ресурсоемності та інших практичних показників державної підтримки малого і середнього бізнесу. А потреба у цьому є, оскільки поряд з позитивними характеристиками галузі у контексті забезпечення загальнодержавних інтересів, переліченими вище, дослідники відмічають і низку обставин, які мають враховуватися як обмежувальні при формуванні державної галузевої стратегії [6, с. 11]. Зокрема, йдеться про те, що у сучасних умовах малий та середній бізнес не відіграє вирішальної ролі у формуванні ВВП країни і тому акцентування уваги на ньому може завдати шкоди державній стратегії розвитку великої промисловості. Відмічаються і паразитичні схильності суб'єктів малого та середнього бізнесу, які часто віддають перевагу посередницькій діяльності і продукують тенденцію до зростання вартості товарів та послуг для споживача. Серед фахівців є достатньо суперечливі судження і відносно ролі малого бізнесу як джерела формування місцевих бюджетів.

Соціальні функції малого та середнього бізнесу також мають амбівалентну оцінку дослідників проблеми. Зокрема, це стосується суперечок прихильників активної ролі держави як суб'єкта регулювання ринку стимулювання розвитку підприємництва та захисників ліберальної моделі розвитку, які вказують на достатність для розвитку малого та середнього бізнесу традиційних механізмів саморегуляції, нехтування якими в умовах державної підтримки приводить до неконкурентоздатності галузі [1, с.30]. Також констатується наявність вагомого підґрунтя в досліджуваній галузі для розвитку корупційних схем при реалізації стратегії пільгового оподаткування та інших форм державної підтримки [9, с.8].

Слід вказати, що відсутні серйозні обґрунтування механізмів та цілей державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах кризових процесів, як і в умовах воєнних дій, що зараз відбуваються на території нашої країни. Тому, на наш погляд, надзвичайно актуальною є проблема визначення доцільності, напрямів, структури та масштабів підтримки саме сфери малого і середнього бізнесу з боку органів державної влади та місцевого самоврядування за таких надзвичайних обставин у контексті наявності інших проблем та сфер, що вимагають державної уваги.

Чи не найважливішу роль серед методів активного державного регулювання малого та середнього бізнесу системного характеру є політика матеріально-фінансової підтримки галузі [3, с.142]. Узагальнюючи наявні наукові розвідки, акцентуємо увагу на наступних інструментах такої підтримки:

по-перше, це розробка та інтегрованих у єдину систему пільг, переважно щодо сплати податків;

по-друге, спрощення системи звітності, сплати податків, реєстрації тощо, що суттєво скорочує організаційні видатки підприємців;

по-третє, розробка та реалізація проектів та програм інвестиційного та кредитного забезпечення суб'єктів малого і середнього бізнесу, включаючи науково та економічно обґрунтовані програми державних дотацій за певними напрямками підприємницької діяльності;

по-четверте, пряма допомога матеріально-технічними ресурсами та матеріальна й фінансова підтримка здійснення інновацій, виходу на нові ринки, впровадження нових технологій тощо.

Найбільш досліджуваним інструментом державного регулювання малого та середнього бізнесу є система оподаткування. Зокрема, у центрі уваги постійно знаходяться питання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва, запроваджене в Україні з 1999 року, який виступає як загальнодержавний механізм регулювання та стимулювання його розвитку. Разом з тим це й інструмент впливу на процеси регіонально та місцевого розвитку у контексті стратегії децентралізації, оскільки єдиний податок із суб'єктів малого бізнесу є одним з найважливіших джерел надходжень до місцевих бюджетів. Також слід виділити і таку роль даного механізму, як гармонізація економічних інте-

ресів держави суб'єктів малого бізнесу вплив на забезпечення зайнятості населення на місцевому та регіональному рівнях. Враховуючи, що розвиток малого бізнесу є чи не найбільш ефективним інструментом ринкової трансформації вітчизняної економіки, йдеться і про регулятивний вплив даного механізму на глобальну модернізацію країни.

Узагальнюючи наявні наукові розробки вітчизняних дослідників, доцільно наступним чином визначити основні напрями публічно-управлінського удосконалення податкової політики стосовно малого та середнього бізнесу:

По-перше, податкова політика стосовно малого та середнього бізнесу має орієнтуватися на показники оптимальності та постійності незалежно від рівня, масштабів та ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності.

По-друге, регулювання податкового навантаження для суб'єктів малого та середнього бізнесу найбільш оптимально здійснювати не у межах загальних правил оподаткування, а за рахунок наданих їм пільг, щоб не ускладнювати загальнодержавну систему оподаткування.

По-третє, необхідно у межах децентралізації розробити та впровадити ефективні державні механізми регулювання малого та середнього бізнесу на регіональному рівні з використанням податкового інструментарію. Це достатньо нова проблема, на необхідність вирішення якої вже зараз звертають увагу вітчизняні дослідники [5, с. 218].

В умовах децентралізації необхідні нова державна стратегія з переорієнтацією на пріоритетність регулювання малого та середнього бізнесу на регіональному рівні у межах стратегізації регіонального управління загалом. Основним елементом нової стратегії має бути перерозподіл повноважень у досліджуваній царині між центральними органами влади та регіональними владними структурами. Вітчизняні дослідники акцентують саме необхідність радикального розширення системи регіонального регулювання малого та середнього бізнесу, зокрема, за рахунок формування регіональних структур розробки і реалізації механізмів соціального партнерства та інтегрування галузі в єдину стратегію управління нею. Також все більш популярними стають розробки регіональних програм підтримки малого бізнесу, які ґрунтуються на визначенні регіональних спеціалізації та потенціалу розвитку [10, с. 9].

Перенесення основних оперативних та навіть деяких стратегічних цілей державного регулювання малого та середнього бізнесу на регіональний рівень ставить проблему визначення базових цілей у досліджуваній сфері на загальнодержавному рівні. На нашу думку, тут головним є вирішення інтегрованих проблем економічного розвитку країни, за рахунок чого має сформуватися сприятливий бізнесовий клімат для малого та середнього бізнесу. Йдеться про такі проблеми як негативна динаміка основних макроекономічних показників розвитку, монополізація бізнесу з домінуванням великих виробників, відсутність належної конкуренції у багатьох сферах економіки, обмежений доступ підприємців досліджуваної галузі до фінансових ресурсів та ринків збуту, неефективні механізми впровадження інноваційних технологій тощо. Також на загальнодержавному рівні мають вирішуватися проблеми диференціації підходів до різних сегментів малого та середнього бізнесу в залежності від його характеристик та потреб. Тут корисним буде досвід розвинених європейських країн, де розроблені різні механізми державного регулювання малого та середнього бізнесу, інтегровані єдиною державною стратегією розвитку галузі.

Оскільки за нинішніх умов постійних динамічних змін сама по собі спрощена система оподаткування не може відігравати роль основи державного регулювання малого та середнього бізнесу, необхідно розробити більш широкую стратегію в досліджуваній царині. Вона має насамперед включати узгодження податкової політики з потребами організаційно-правових форм здійснення підприємницької діяльності, забезпечення оптимальної кредитної політики з вирішенням завдання доступності внутрішніх джерел фінансування, розробку інструментів стимулювання та забезпечення технологічних інновацій, запровадження механізмів стимулювання створення в досліджуваній сфері висококваліфікованих робочих місць тощо.

Висновки. Таким чином, державне регулювання малого та середнього бізнесу в Україні має свою специфіку в якості предмета науки публічного управління та адміністрування. Вказана специфіка визначається власними об'єктом та суб'єктом, рівнем та спрямованістю прийняття управлінських рішень, особливостями цілепокладання та комплексу управлінських завдань й інструментарію їх вирішення. Найбільш важливими особливостями публіч-

но-управлінської інтерпретації досліджуваного феномена є інтегрування економічного та соціокультурного вимірів, стратегічний характер зі співвіднесеністю конкретних цілей та державної політики, а також використання малого та середнього бізнесу в якості інструменту реалізації більш загальних цілей модернізації та державотворення. Найбільш важливою проблемою подальшого вивчення слід вважати розробку стратегії державного регулювання розвитком малого і середнього бізнесу в умовах децентралізації.

Список використаної літератури:

1. Братанич Б.В. Рост регулирующих функций государства и социальный маркетинг. Персонал. К., 2005. №3. С.29-32.
2. Гончарова М.В. Організаційно-економічне забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу в системі регуляторної політики держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2013. 21 с.
3. Дивеев-Кириленко О.Р. Проблеми розвитку малого і середнього бізнесу в Україні : монографія. Т. : ТНЕУ, 2013. 255 с.
4. Закон України «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 19.08.2022).
5. Іващенко А.І. Розвиток малого та середнього бізнесу: національний та регіональний аспекти : монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2020. 323 с.
6. Курей О.А. Державне регулювання малого й середнього бізнесу в трансформаційних економіках : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Держ. ВНЗ "Ужгород. нац. ун-т". Ужгород, 2014. 21 с.
7. Проблеми і перспективи розвитку малого і середнього бізнесу [Текст] : монографія / [С. Д. Лучик та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. Д. Лучик]. Чернівці : Технодрук, 2021. 398 с.
8. Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу [Текст] : матеріали парламент. слухань у Верхов. Раді України 30 верес. 2015 року / [упоряд. Ю. П. Дяченко]. Київ : Парламент. вид-во, 2016. - 237 с.
9. Усик В.І. Державне регулювання потенціалу сектору малого та середнього бізнесу: автор. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". К., 2009. 20 с.
10. Якушева О.В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Дала. Сєвєродонецьк, 2017. 20 с.

Olshanska O. S. Peculiarities of the public-management dimension of state regulation of small and medium-sized businesses

The article examines the specifics of state regulation of small and medium-sized businesses as a component of public administration. The strategic role of small and medium-sized business as a locomotive of the formation and development of a modern developed economy determines its belonging to the objects of state regulation of a systemic nature. The basic element of the public-management review of the problem of state regulation of the development of small and medium-sized businesses in Ukraine is the separation of management subjects of this activity. Important for understanding the specifics of the public-management dimension of the study of state regulation of small and medium-sized businesses are the determination of the main directions of strategic goal-setting by state authorities in relation to the studied industry, as well as social aspects. It is shown that in the scientific literature there are practically no studies on the orientation, ratio of goals, resource intensity and other practical indicators of state support for small and medium-sized businesses. The need for this is justified, because along with the positive characteristics of the industry in the context of ensuring national interests, there are also a number of circumstances that should be taken into account as limiting when forming the state industry strategy. The most important role among the methods of active state regulation of small and medium-sized business of a systemic nature is the policy of material and financial support of the industry. In the conditions of decentralization, a new state strategy with a reorientation to the priority of regulation of small and medium-sized businesses at the regional level within the framework of the strategization of regional management in general is necessary. The main element of the new strategy should be the redistribution of powers in the researched area between central authorities and regional power structures.

Key words: public administration, business, regulation, strategy, goal setting, subjectivity.

І. Р. Попадинець

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ КРИТЕРІЇВ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Встановлено, що реалізація загальних стандартів державних послуг має спиратися, перш за все, на досягнення визначеного Конституцією України рівня забезпечення свобод і гарантій прав громадян. Тому критерії оцінки якості цих послуг мають виходити не тільки із характеру послуг, але й із стандартів соціальної комунікації.

Деталізовано стандарти соціальної комунікації органів виконавчої влади та громадян: інформування громадян використовуючи офіційний сайт органів виконавчої влади та їхні персональні сторінки соціальних мереж; забезпечувати громадян різного виду публічною інформацією з використання чат-ботів; створення довідкових пунктів і залів очікування з електронними табло; використовувати принцип відкритості (оприлюднення номер службового мобільного телефону, адреси корпоративної електронної пошти та свого прізвища і посади, коло питання, яке курує, також, необхідно вказати робочі години і дні призначені для комунікації); налагодити моніторинг дотримання рівня якості надання адміністративних послуг; створити вкладку на офіційному сайті органів виконавчої влади чи сторінці в соціальні мережі вкладку для розміщення скарг від громадян про не якісно надану адміністративну послугу; здійснювати моніторинг рівня якості надання адміністративної послуги повторно.

Виокремлено критерії дослідження якості надання державних послуг: своєчасність, точність, доступність та відповідність. Ці критерії відбивають певні суспільні цінності, яким мають відповідати самі послуги, та процес комунікації між постачальником послуг і їх споживачем. Серед визначених критеріїв якості чільне місце займає повага до особи, що постулює ввічливе ставлення до особи та дотримання конституційного принципу рівності громадян. Запропоновані критерії якості надання державних послуг використовуються для визначення підходу дослідження якості надання адміністративних послуг двохсторонньою експрес-методикою діагностування критеріїв дослідження якості надання державних послуг.

Запропоновано двохсторонню експрес-методику діагностування критеріїв дослідження рівня якості надання адміністративних послуг, що полягає в експертному оцінюванні і постачальником послуги і їх споживачем за п'ятибальною шкалою. Отримані дані підсумовують і за шкалою визначається ступінь його компетенції: 100 – 90 – високий рівень надання послуг; 89 – 75 – середній рівень надання послуг; 74 – 60 – задовільний рівень надання послуг; 59 – 40 – низький рівень надання послуг; 39 – 31 – незадовільний; 30 – 0 – рівень надання послуг відсутній.

Ключові слова: державна послуга, рівень якості, стандарти соціальної комунікації, державні органи, критерії дослідження, експрес-методика.

Постановка проблеми. Процес вдосконалення рівня надання адміністративних послуг, підвищення їх якості та ефективності не втрачає актуальності, розвитком суспільства зростають і вимоги до надання всіх видів послуг, зокрема адміністративних. У чинному законодавстві залишається чимало прогалин, пов'язаних із визначенням змісту адміністративних послуг, механізмом надання та оцінювання рівня їх якості, зокрема на основі критеріїв. Реалізація критеріїв дослідження якості надання адміністративних послуг має відповідати до концеп-

туального розуміння їх відкритості та можливостей, що вони надають.

Метою статті є визначення основних критеріїв дослідження рівня якості надання адміністративних послуг та формування методики їх оцінення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання якості надання адміністративних послуг активно досліджуються в працях відомих вчених, зокрема Б. Борисова, В. Гаращука, Н. Гнидюка, І. Голосніченко, Т. Желюк, В. Євдокіменко, І. Ібрагімова, В. Кампо,

С. Ківалова, В. Кудрі, Р. Куйбіди, М. Лесечко, О. Пастуха, В. Петренко, О. Поляка, В. Тимощука, О. Харитонova, А. Чемериса та ін. [1-6]. Слід зазначити, що в науковій літературі дослідження рівня якості надання адміністративних послуг на основі критеріїв та їх оцінки не отримали належного систематизованого викладу і вимагають ретельних наукових досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В даний час незважаючи на достатньо тривалий термін формування системи надання адміністративних послуг в Україні, не в повній мірі сформовані критеріальні ознаки дослідження рівня якості надання адміністративних послуг та не сформована методика оцінки даних критеріїв.

Виклад основного матеріалу. На конституційному рівні визначено та затверджено, що кожний громадянин має право реалізовувати свої громадянські права і свободи через надання державою їм послуг, які визначені загальним стандартом державних послуг. Звертаючись до органів виконавчої влади на різних рівнях управління громадянин бажає отримати якісні послуги і повністю задовольнити свою не реалізовану потребу.

Для відстеження рівня надання послуг органами виконавчої влади доцільно встановити критеріальні ознаки, які будуть носити не формальний характер, а мати практичне застосування. Тобто, кожний громадянин зможе оцінити наскільки якісно надали йому адміністративну послугу згідно зрозумілих критеріальних ознак. Також, важливим елементом в процесі взаємодії органів виконавчої влади і громадян в процесі оцінювання рівня надання адміністративних послуг є зворотній зв'язок. Необхідність зворотного зв'язку є очевидною, адже, він забезпечує декілька елементів:

- при використанні зворотного зв'язку органи виконавчої влади можуть покращити надання адміністративних послуг;
- розуміти, які послуги є латентними на даний момент часу, але незабаром будуть актуальними;
- налагодити ефективні канали комунікації з громадянами, підвищити довіру громадян до органів виконавчої влади і т.д.

Розглянувши процес взаємодії органів виконавчої влади і громадян на основі зворотного зв'язку можна стверджувати, що критерії оцінки рівня якості надання адміністративних послуг має на меті забезпечити ефективну та адекват-

ну комунікацію між органами виконавчої влади та громадянами. Тобто мова йде про соціальну комунікацію.

Перш за все органи виконавчої влади мають ряд обов'язків, щодо інформування громадян:

- використовуючи офіційний сайт органів виконавчої влади та їхні персональні сторінки соціальних мереж інформувати громадян щодо видів їхньої комунікації: отримати консультацію щодо певної адміністративної послуги;
- забезпечувати громадян різного виду публічною інформацією про перелік питань щодо адміністративних послуг, з якими найбільш часто громадяни звертаються до виконавчих органів (певна «гаряча лінія» чи чат-бот);
- передбачити створення довідкових пунктів, зокрема Інтернет-кіосків, для розгляду найбільш поширених типів звернень у віддаленому режимі;
- передбачити в приймальнях органів виконавчої влади для громадян зали очікування з електронними табло та талончиком в якому вказано час очікування, та час для надання відповіді на їхні питання;
- використовувати принцип відкритості, який полягає у спілкуванні посадових осіб з громадянами (оприлюднення номер службового мобільного телефону, адреси корпоративної електронної пошти та свого прізвища і посади, коло питання, яке курує, також, необхідно вказати робочі години і дні призначені для комунікації), ввічливість, коректність, ясність, конфіденційність, ефективність та своєчасність відповіді на запит;
- налагодити механізм моніторингу дотримання рівня якості надання адміністративних послуг;
- створити вкладку на офіційному сайті органів виконавчої влади чи сторінці в соціальній мережі вкладку для розміщення скарг від громадян про не якісно надану адміністративну послугу. Прозоро та доступно має бути процедура подання скарги для громадян, які незадоволені ставленням до них, включаючи процедуру розслідування та відповіді на скаргу індивідуально громадянину;
- здійснювати моніторинг рівня якості надання адміністративної послуги повторно громадянам, які раніше були не задоволені ставленням до них. Ефективним методом є розміщення на офіційному сайті органів виконавчої влади чи сторінці в соціальній мережі он-лайн-опитувальника громадян щодо рівня якості надання адміністративної послуги.

Отже, розглянемо критерії оцінки рівня якості надання адміністративних послуг, які допоможуть громадянам оцінити адміністративні послуги, які їм надаються. Перш за все критерії оцінки рівня якості надання адміністративних послуг мають бути вимірними, простими і зрозумілими. До таких критеріїв варто віднести: своєчасність, точність, доступність та відповідність. Пропоновані критерії оцінки рівня якості надання адміністративних послуг відображають цінності громадян, яким мають відповідати самі адміністративні послуги, та покращувати процес соціальної комунікації між органами виконавчої влади, які надають адміністративні послуги та їх споживачем, а саме громадянами, яким надаються адміністративні послуги.

Розглянемо пропоновані критерії оцінки рівня якості надання адміністративних послуг детально:

- своєчасність надання адміністративних послуг – розуміється настільки проблема для громадянина актуальна при наданні адміністративної послуги, тобто на скільки вчасно він отримав необхідну інформацію від органів виконавчої влади про свої подальші дії щодо проблеми, яка виникла;

- точність надання адміністративних послуг передбачає вирішення проблеми з якою звернувся громадянин, а не проблеми, яку може вирішити державний службовець в силу своєї компетенції, розуміється чи державний службовець розумів проблему, з якою звернувся громадянин і чи зміг надати необхідну адміністративну послугу;

- доступність надання адміністративних послуг – розуміється, що всі адміністративні послуги мають надаватися за місцем проживання громадянина, тобто громадянин має вирішувати проблему згідно місця проживання, а їздити в сусідні області для отримання відповідної адміністративної послуги;

- відповідність за надання адміністративних послуг – державний службовець повинний розуміти, що адміністративна послуга, що надається має забезпечити розв'язання проблеми, з якою звернувся громадянин і він несе всю відповідальність за байдуже ставлення до виконання своїх обов'язків чи не компетентність.

Допущені помилки у виборі критеріїв оцінення рівня якості надання адміністративних послуг неодмінно гальмують процес покращення надання адміністративних послуг. Тому, доцільно використати двохсторонню експрес-методику

діагностування критеріїв дослідження рівня якості надання адміністративних послуг.

Двохстороння експрес-методика діагностування критеріїв дослідження рівня якості надання адміністративних послуг, що полягає в експертному оцінюванні і постачальником послуги, і їх споживачем за п'ятибальною шкалою. Отримані дані підсумовують і за шкалою визначається рівень надання адміністративних послуг. Приклад анкети наведено нижче в таблиці 1 [5, 6].

Таблиця 1

Анкета для експертного оцінювання рівня якості надання адміністративних послуг

№	Критерій	Шкала оцінки				
		5	4	3	2	1
1						
2						
3						
...						
n						
Всього						

Інформацію узагальнюють за запропованою автором формалізованою моделлю:

$$K_p^{HAP} = \frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^k (a_{ij} \cdot m_j)}{k \cdot m_{\max}}, \quad (1)$$

де K_p^{HAP} – оцінка рівня якості надання адміністративних послуг;

a_{ij} – сума і-ої характеристики за j-ою оцінкою шкали;

k – кількість критеріїв;

m_j – j-та оцінка шкали;

$m_{\max}$ – максимальна оцінка шкали.

Шкала оцінки критеріїв дослідження рівня якості надання адміністративних послуг: 100 – 90 – високий рівень надання послуг; 89 – 75 – середній рівень надання послуг; 74 – 60 – задовільний рівень надання послуг; 59 – 40 – низький рівень надання послуг; 39 – 31 – незадовільний; 30 – 0 – рівень надання послуг відсутній.

Висновки і пропозиції. Отже, запровадження стандартів надання державної послуги має базуватися на законодавчому забезпеченні такої роботи і пов'язане із розробкою адміністративних регламентів, тобто порядку надання послуг у кожному державному органі. Критерії дослідження рівня якості надання адміністративних послуг мають містити такі ознаки як: своєчасність, точність, доступність

та відповідність, критерій зручності, критерій відкритості та критерій професійності. Зокрема, ефективною методикою дослідження критеріальних ознак є двохстороння експрес-методика діагностування критеріїв дослідження рівня якості надання адміністративних послуг, що полягає в експертному оцінюванні і поставачальником послуги, і їх споживачем за п'ятибальною шкалою. Отримані дані підсумовують і за шкалою визначається рівень якості надання адміністративних послуг: 100 – 90 – високий рівень надання послуг; 89 – 75 – середній рівень надання послуг; 74 – 60 – задовільний рівень надання послуг; 59 – 40 – низький рівень надання послуг; 39 – 31 – незадовільний; 30 – 0 – рівень надання послуг відсутній.

Подальші наукові дослідження у сфері дослідження критеріїв якості адміністративних послуг повинні зосереджуватися на перспективах і методології використання міжнародних стандартів якості ISO 9001.

Список використаної літератури:

1. Ємець А.В. Підвищення якості послуг органів виконавчої влади. *Державне будівництво*. 2007. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_11 (дата звернення: 28.09.2022)
2. Калинець Н. І. Вдосконалення механізму надання адміністративних послуг у контексті взаємодії органів публічної влади з громадою. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 211-219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_43_28 (дата звернення: 28.09.2022)
3. Попадинець І. Р. Діджиталізація процесу соціологічного дослідження в публічній сфері. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 2. С. 61-64
4. Попадинець І. Р. Формування механізму управління мотивацією праці менеджерів на нафтогазових підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Івано-Франківськ, 2016. 21 с.
5. Попадинець І. Р. Впровадження системи управління якістю в органах державної влади. *Електронне наукове видання "Публічне адміністрування та національна безпека"*. 2022. №4. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2022-4-8102>
6. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>. (дата звернення: 28.09.2022)

Popadynets I. R. Formation of basic criteria for studying the quality of provision of state services

It is established that the implementation of general standards of public services should be based, first of all, on the achievement of the level of freedoms and guarantees of citizens' rights and guarantees defined by the Constitution of Ukraine. Therefore, the criteria for assessing the quality of these services should come not only from the nature of services, but also from social communication standards.

The standards of social communication of executive authorities and citizens are detailed: informing citizens using the official website of executive authorities and their personal social network pages; to provide citizens with various types of public information on the use of chatbots; creation of information points and waiting rooms with electronic scoreboards; use the principle of openness (publication of the number of the official mobile phone, the address of the corporate e-mail and one's name and position, the circle of the issue that one supervises, it is also necessary to indicate the working hours and days designated for communication); establish monitoring of compliance with the level of quality of administrative services; create a tab on the official website of executive authorities or a page in social networks for posting complaints from citizens about poor-quality administrative service provided; monitor the level of quality of administrative service provision repeatedly.

The criteria for the study of the quality of public service provision: timeliness, accuracy, accessibility and conformity are highlighted. These criteria reflect certain social values that the services themselves must meet and the communication process between the service provider and their consumer. Among the certain quality criteria, respect for a person who plans a polite attitude towards a person and adherence to the constitutional principle of equality of citizens is a prominent place. The proposed criteria for the quality of public service provision are used to determine the approach of the study of the quality of administrative services for the two-sided express method of diagnosing criteria for the study of the quality of public service provision.

The two-sided express method of diagnosing the criteria for the study of the quality of public service provision, which consists in the expert evaluation and supplier of the service and their consumer on a five-point scale. The obtained data summarizes and determines the degree of competence on the scale: 100 – 90 – a high level of service provision; 89 – 75 – average level of service; 74 – 60 – satisfactory level of service; 59 – 40 – low level of service; 39 – 31 – unsatisfactory; 30 – 0 – there is no level of service provision.

Key words: public service, social communication standards, state bodies, research criteria, express method.

Б. М. Цимбалдокторант навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Наукова стаття присвячена комплексному дослідженню та визначенню загальнотеоретичних засад гендерних аспектів публічного управління у контексті безпеки особистості. Акцентовано увагу на тому, що одним із дієвих інструментів впровадження гендерно-чутливої політики є гендерний аналіз, що дозволяє враховувати інтереси, можливості та потреби різних груп жінок та чоловіків у всіх сферах життя суспільства, а також ефективно використовувати бюджетні кошти для досягнення таких результатів. У ході такого аналізу досліджуються характерні для жінок та чоловіків конкретні види діяльності, умови існування, потреби, їх доступ до ресурсів та контроль над ресурсами, а також доступ до привілеїв розвитку та до процесів прийняття рішень. Гендерний аналіз передбачає вивчення всіх цих взаємозв'язків та інших факторів у ширшому соціальному, економічному, політичному та екологічному контексті, з поглибленим розглядом особливостей та причин розподілу влади. Методи гендерного аналізу можуть бути застосовані також для оцінювання процесів у таких функціональних сферах, як планування людських ресурсів та розробка державних бюджетів.

Зроблено висновки, що проведення гендерного аналізу відповідних рішень місцевих органів влади відносно оцінки гендерних ефектів прийнятих та реалізованих програм соціально-економічного розвитку дозволила б показати значущість, практичну можливість та потенційні ефекти застосування гендерного аналізу на практиці, а також сформулювати та озвучити можливості підвищення ефективності використання фінансових ресурсів й дотримання безпеки особистості на всезагальному рівні. Однак це потребує розвитку відповідних знань та навичок депутатського корпусу, активних учасників. Можливий інструмент вирішення такого завдання – пілотні проекти з гендерного аналізу програм розвитку територій, місцевих бюджетів, з гендерного аудиту окремих органів влади та державного управління.

Ключові слова: публічне управління, механізми публічного управління, людський фактор, гендерні аспекти управління, безпека людини, соціальна безпека, безпека особистості.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку та становлення державно-правових ідей та розвитку демократичних засад, забезпечення гендерної рівності як глобальне завдання зафіксовано у найрізноманітніших міжнародних угодах та стратегічних цілях міжнародних інституцій. Цілі також стосуються й всеосяжного комплексу гендерних питань, у тому числі гендерних аспектів бідності, охорони здоров'я, освіти, водопостачання, зайнятості, громадської безпеки, зміни клімату та інших. У багатьох програмних документах та формулюваннях цільових орієнтирів сьогодення гендерна рівність вже стала звичним поняттям. Загалом це свідчить і про пріоритетність цієї проблеми й про значний інтерес. Досягнення гендерної

рівності необхідне для забезпечення конкретних позитивних змін у суб'єктивних і об'єктивних показниках добробуту і, навіть, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів. Однак для виконання цього завдання на практиці недостатньо лише загального формулювання цілей та благих намірів, відтак, успішне задоволення органами управління та місцевими організаціями щоденних потреб жінок та чоловіків у соціальних послугах має критичне значення для забезпечення високого рівня життя й налагодження надійного та належного управління в аспекті забезпечення безпеки особистості. У більшості державних службовців та керівників відсутнє розуміння того, що таке гендерний підхід і навіщо він потрібний, а орга-

ни управління на всіх рівнях фактично дистанціюються від ґендерної повістки при формальному декларуванні положень, що наказуються міжнародними та національними документами.

Огляд останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-прикладні аспекти дослідження проблем управління, становлення та функціонування системи безпеки загалом і безпеки особистості зокрема присвячено праці як вітчизняних, так і закордонних учених З. Бзежинського, О. Бондаренка, І. Грицяка, С. Домбровської, О. Кравчука, С. Крука, В. Олуйка, С. Полторака, А. Помази-Пономаренко, В. Торічного, Дж. Ховорса, Д. Юрковського. Водночас, питання пов'язані із визначенням загальнотеоретичних засад ґендерних аспектів публічного управління у контексті безпеки особистості ще не отримали належного теоретико-прикладного обґрунтування та аналізу.

Внаслідок чого **метою** даної статті є повне, всебічне та доктринальне дослідження ґендерних аспектів публічного управління у контексті безпеки особистості крізь призму загальнотеоретичного аспекту.

Виклад основного матеріалу. Поняття ґендеру тісно пов'язане із соціальною стратифікацією суспільства, при якій у традиційних суспільствах ґендерні відносини ґрунтувалися на політичній, соціальній та економічній перевазі чоловіків. За останні десятиліття ці доміанти були переглянуті, що й знайшло своє відображення у політичних та соціальних ґендерних дискурсах. Так, завдання Порядку денного ООН включають питання участі жінок у політичному житті та їх впливу у суспільстві, розширення економічних прав та можливостей жінок, покращення умов праці, доступу до послуг у галузі охорони сексуального та репродуктивного здоров'я та забезпечення відповідних прав, освіти для представників груп, що дискримінуються, безпеки жінок, зокрема боротьби з усіма формами насильства за ознакою статі. Наприклад, в окремих статтях науковців вказується, з посиланням на дослідження, проведені в різних країнах, що якщо жінки зможуть отримувати зарплату нарівні з чоловіками та обіймати аналогічні посади, ВВП США зросте на 9%, ЄС – на 13%, Японії – на 16%. Участь жінок у радах директорів позитивно впливає зростання вартості акцій компаній, скорочує вплив криз на функціонування організацій [1, с. 44].

Одним із дієвих інструментів впровадження ґендерно-чутливої політики є ґендерний аналіз,

що дозволяє враховувати інтереси, можливості та потреби різних груп жінок та чоловіків у всіх сферах життя суспільства, а також ефективно використовувати бюджетні кошти для досягнення таких результатів. У ході такого аналізу досліджуються характерні для жінок та чоловіків конкретні види діяльності, умови існування, потреби, їх доступ до ресурсів та контроль над ресурсами, а також доступ до привілеїв розвитку та до процесів прийняття рішень. Ґендерний аналіз передбачає вивчення всіх цих взаємозв'язків та інших факторів у ширшому соціальному, економічному, політичному та екологічному контексті, з поглибленим розглядом особливостей та причин розподілу влади. Методи ґендерного аналізу можуть бути застосовані також для оцінювання процесів у таких функціональних сферах, як планування людських ресурсів та розробка державних бюджетів [2, с. 19].

Нині понад 90 країн світу впроваджують різні ґендерні бюджетні ініціативи, які охоплюють громадянське суспільство, уряди та міжнародні організації. Досвід цих країн свідчить, що ґендерне бюджетування сприяє підвищенню якості послуг для населення, більш чіткому розподілу бюджетних видатків з урахуванням потреб конкретного споживача, підвищенню темпів економічного розвитку територій, а також ефективному використанню наявних ресурсів. Таким чином, у соціально-економічній політиці необхідно враховувати ґендерні фактори на всіх стадіях прийняття рішень. Поглиблений аналіз фундаментальних причин ґендерної нерівності може вказати на потенційні політичні та програмні заходи у відповідь. Ґендерний аналіз може стати ефективним інструментом за трьома напрямками: розробка цілеспрямованих заходів для детальної ідентифікації цільових груп; інтеграція питань забезпечення ґендерної рівності в національні, регіональні та місцеві програми та проекти, використання ґендерного підходу при обґрунтуванні всіх соціально-економічних рішень; стимулювання та активізація суспільного діалогу з питань ґендерної рівності. Обґрунтовані з використанням інструментів ґендерного аналізу управлінські рішення, що сприяють досягненню ґендерної рівності, можуть доповнюватися прийняттям спеціальних планів дій щодо забезпечення ґендерної рівності на національному чи регіональному рівні [3, с. 12].

Звернемо увагу на ключові моменти обліку ґендерної проблематики в управлінні: облік ґендерних факторів у будь-якій сфері (охороні

здоров'я, освіти, фінансів тощо) означає зміну організаційних структур, поведінки, поглядів та практики, які раніше завдавали шкоди окремим соціальним групам або дискримінували їх; громадяни повинні брати участь у визначенні та реалізації пріоритетів політики; забезпечення гендерної рівності не є виключно проблемою подолання нерівності жінок у порівнянні з чоловіками; облік гендерних факторів зачіпає як програмні питання – визначення ступеня впливу заходів політики на жінок та чоловіків (яке може бути різним), так і процес організації та процедур роботи конкретних установ для надання програм та послуг відповідно до принципів гендерної рівності; проблематики та імплементація гендерного підходу є довгостроковим процесом, результати якого будуть проявлятися поетапно; процес вимагає часу, прихильності та політичної волі, ресурсів, партнерів та навичок гендерного аналізу. Діяльність щодо досягнення гендерної рівності завжди передбачає використання механізмів міжсекторної взаємодії [4, с. 100].

Виділимо можливі перспективні напрями використання гендерного аналізу у сфері місцевого управління та державного управління в цілому, зокрема на основі прикладів кращої зарубіжної практики з урахуванням характерних особливостей вітчизняного державно-суспільного життя. У світовій практиці для оцінки гендерної рівності та міжнародних зіставлень використовується низка показників. Так, індекс гендерного розвитку (англ. Gender Development Index, GDI), що розраховується для Доповідей ООН про людський розвиток, визначає співвідношення Індексу людського розвитку (ІЛР) жінок і чоловіків. У свою чергу, ІЛР – один із найвідоміших інтегральних показників рівня життя, що включає характеристики очікуваної тривалості життя, рівня грамотності (середня кількість років, витрачених на навчання) та валового національного доходу на душу населення. GDI для нашого сьогодення свідчить, що жінки перебувають у дещо сприятливішому становищі порівняно з чоловіками [5, с. 73]. Інший показник гендерної нерівності, що передбачає облік більшої кількості показників, – індекс гендерного розриву (англ. Gender Gap Index), що публікується Світовим економічним форумом у Доповіді про глобальний гендерний розрив, відтак, при розрахунку індексу гендерного розриву розглядаються чотири спільні області нерівності між чоловіками та жінками: участь в економіці та її можливості (розрив у рівнях заробітної плати, участь у трудових ресурсах та висококвалі-

фікованій зайнятості), рівень освіти (доступ до освіти на різних рівнях, а також грамотність жінок і чоловіків), здоров'я та виживання (співвідношення статей при народженні та розрив між очікуваною тривалістю здорового життя жінок і чоловіків), розширення політичних прав та можливостей (цей субіндекс вимірює гендерний розрив на вищому рівні прийняття політичних рішень). Підкреслимо також, що інтегральні показники зручні у використанні, дозволяють проводити міжнародні зіставлення, проте для глибокої всебічної оцінки гендерної (не)рівності та розробки відповідних заходів державної політики необхідно використовувати систему приватних індикаторів.

Гендерна тематика супроводжується безліччю помилок, поширені маніпуляції, що дискредитують ідею гендерної рівності як забезпечення не тільки рівних прав, а й рівних можливостей та однакового доступу і жінок, і чоловіків до ресурсів. Відзначається вкрай низький рівень розуміння гендерних проблем у суспільстві, стереотипізація гендерних ролей. Навіть сама постановка питання про гендерну рівність та гендерні стереотипи викликає нерозуміння у багатьох українців. Найчастіше гендерні проблеми сприймаються як суто жіночі. Однак світова практика підтверджує, що результативність програм гендерної інтеграції, що реалізуються за участю виключно жінок, априорі буде низькою. Гендерні стереотипи як поширені у певній культурі поширені узагальнені уявлення або переконання про особливості чоловіків і жінок, про те, як дійсно поведуться представники різних гендерів, вкрай обмежують людей у сформованих соціально-нормативних рамках і диктують певні правила поведінки, перешкоджають їх самореалізації, що далі призводить до гендерної дискримінації – дій, які закривають представникам тієї чи іншої гендерної групи доступ до певних ресурсів чи джерел доходу. Для України цілком справедливе твердження, що «гендерна нерівність настільки вросла в менталітет людей, що часто не ідентифікується, а сприймається як природний порядок речей». Гендерні стереотипи найчастіше виправдовують гендерну дискримінацію [6, с. 32].

Гендерні забобони глибоко вкоренилися у повсякденному житті, а й у організаційній культурі, системі управління та бюрократичних структурах. Організації повинні не лише розглядати свою місію та діяльність з погляду гендерних проблем, а й трансформувати кадрову політику, шляхи та процедури прийняття рішень. Практичним інструментом такої інте-

грації гендерного підходу до практики роботи організацій є гендерний аудит. Необхідно розвивати дискусії про гендерну рівність не лише в окремих організаціях, а й на місцевому, регіональному та національному рівнях. Це дозволить зрозуміти, якими можуть бути зміст та результати політичних проектів та заходів, покаже можливості координації дій та взаємного доповнення заходів (наприклад, соціальної політики у масштабах країни та заходів у місцевих спільнотах). Критично важлива умова впровадження гендерного підходу – використання гендерно-диференційованої статистики, яка дає необхідну інформацію як для кращого орієнтування в ситуації, так і для усунення гендерної асиметрії та дисбалансу [7, с. 288]. Проте в ході цього дослідження ціла низка дослідницьких питань залишилися відкритою у зв'язку з неможливістю отримання відповідних даних (наприклад, про гендерну структуру, про гендерні особливості складу громадських організацій, про проведення гендерних аудитів в органах управління та ін.). Досвід інших країн свідчить, що до гендерного аналізу доводиться звертатися неодноразово. І найефективніше його застосування на стадії розробки політики. Такий підхід є своєрідною «точкою входу» і має базуватися на розумінні взаємозв'язку між політикою та фактичним розподілом державних коштів.

Зазначимо, що у Концепції Національної стратегії сталого розвитку України, серед іншого, закріплено, що стратегічною метою у сфері забезпечення гендерної рівності визначено впровадження гендерного підходу при розробці та реалізації державної політики [8, с. 200]. Для досягнення мети цілком доцільно забезпечити такі аспекти як: розвиток організаційно-правових механізмів забезпечення гендерної рівності (зокрема – через запровадження гендерної експертизи законодавства та її використання, у тому числі при формуванні держбюджету); розширення економічних можливостей жінок відповідно до їх освітнього статусу; забезпечення гендерної рівності та справедливості щодо здоров'я чоловіків і жінок протягом усього життя; формування в суспільстві гендерно-чутливої культури поведінки (через впровадження принципів гендерної рівності в освітніх програмах, посилення правових механізмів протидії гендерним стереотипам, підвищення рівня поінформованості населення про соціальні та економічні вигоди гендерної рівності); створення ефективної організаційно-правової системи протидії насильству в сім'ї.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що проведення гендерного аналізу відповідних рішень місцевих органів влади відносно оцінки гендерних ефектів прийнятих та реалізованих програм соціально-економічного розвитку дозволила б показати значущість, практичну можливість та потенційні ефекти застосування гендерного аналізу на практиці, а також сформулювати та озвучити можливості підвищення ефективності використання фінансових ресурсів й дотримання безпеки особистості на всезагальному рівні. Однак це потребує розвитку відповідних знань та навичок депутатського корпусу, активних учасників. Можливий інструмент вирішення такого завдання – пілотні проекти з гендерного аналізу програм розвитку територій, місцевих бюджетів, з гендерного аудиту окремих органів влади та державного управління. Очевидно, що актуальність виділених у ході дослідження напрямів інтеграції гендерного підходу до практики роботи органів місцевого самоврядування та державного управління підтверджується також у контексті концептуальних документів, що розробляються, із соціально-економічного розвитку країни.

Список використаної літератури:

1. Гінарау А. Комплексний гендерний підхід у колективних переговорах. Посібник для тренерів. Міжнародна організація праці, 2010 р. 96 с.
2. Курінко Р. М. Дотримання принципу рівного ставлення та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України. Посібник для роботодавців. Міжнародна організація праці, 2010 р. 36 с.
3. Лазор В.В. Актуальные проблемы обеспечения равных прав и возможностей мужчин и женщин в трудовых отношениях. *Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць*. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2007. №10. С. 11-16.
4. Пищуліна О., Рябошапка С., Марценюк Т. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 140 с.
5. Батир Ю.Г., Лопатченко І.М., Помаза-Пономаренко А.Л., Хмиров І.М., Хмирова А.О. Державна політика сталого розвитку в умовах європейської інтеграції України : монографія. Харків: НУЦЗ України, 2021. 220 с.
6. Нижник Н.Р., Мосов С.П. Теоретичні аспекти державного управління : монографія. Чернівці : Технодрук, 2011. 248 с.
7. Єлагін В. П. Соціальна політика: теоретико-методологічні та концептуальні підходи : підруч. Харків, 2010. 400 с.
8. Скуратівський В. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення. Вісник НАДУ. 2011. № 3. С. 194-204.

Tsymbal B. M. Gender aspects of public administration in the context of personal security: general theoretical analysis

The scientific article is devoted to a comprehensive study and definition of general theoretical foundations of gender aspects of public administration in the context of personal safety. Attention is focused on the fact that one of the effective tools for implementing a gender-sensitive policy is gender analysis, which allows taking into account the interests, opportunities and needs of different groups of women and men in all spheres of society, as well as effectively using budget funds to achieve such results. Such analysis examines women's and men's specific activities, livelihoods, needs, access to and control over resources, and access to development privileges and decision-making processes. Gender analysis involves the study of all these relationships and other factors in a wider social, economic, political and environmental context, with an in-depth consideration of the characteristics and reasons for the distribution of power. Gender analysis methods can also be applied to evaluate processes in such functional areas as human resource planning and development of state budgets.

It was concluded that conducting a gender analysis of the relevant decisions of local authorities regarding the assessment of the gender effects of the adopted and implemented socio-economic development programs would allow to show the significance, practical possibility and potential effects of the application of gender analysis in practice, as well as to formulate and voice the possibilities of increasing the efficiency of the use of financial resources and compliance with personal safety at the general level. However, this requires the development of relevant knowledge and skills of the deputy corps, active participants. A possible tool for solving such a task is pilot projects on gender analysis of territorial development programs, local budgets, on gender audit of individual authorities and state administration.

Key words: *public administration, mechanisms of public administration, human factor, gender aspects of administration, human security, social security, personal security.*

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА

УДК 35.085

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.11>

І. М. Дорош

доктор філософії, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національного університету «Львівська політехніка»

О. І. Дорош

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

У статті запропоновано схему оцінювання результативності навчальних програм розвитку компетентностей публічних службовців на основі методики Д. Кіркпатріка. Встановлено важливість такого оцінювання ефективності навчальних програм та програм підвищення кваліфікації публічних службовців, з метою їх постійного коригування й удосконалення. Для цього проаналізовано довготермінові та короткотермінові програми на Порталі управління знаннями НАДС за змістом і попитом на них. Окрім цього оглянуто популярні традиційні та нетрадиційні методики оцінювання навчальних програм, зокрема можливості їх використання у публічних організаціях. Запропоновано розвинути саме методику Дональда Кіркпатріка для розробки алгоритму оцінювання ефективності використаних навчальних програм та програм підвищення кваліфікації в органах публічної влади, визначаючи їх вплив на зміну компетентностей посадових осіб. Зазначено, що коли мова йде про вплив результатів професійного навчання на рівень компетентності слухача, варто розробити чітку систему індикаторів, яка дасть змогу корегувати наповненість програм та зробить їх дійсно дієвими. Водночас, ключовими критеріями повинні виступати набуті компетентності та внутрішні мотиви (потреба у вдосконаленні), що, безумовно, є ключем до успіху та зростання. Розроблений алгоритм оцінювання доповнено рекомендаціями щодо формування системи індикаторів результативності навчальної програми. Запропоновано використовувати наступні складові системи індикаторів: очікувані компетенції, очікувані компетентності, очікувані результати навчання для організації загалом. Основою такого оцінювання має стати зміна компетентностей публічного службовця внаслідок участі у навчальній програмі. Таким чином передбачено три можливих сценарії: регресивний, незмінний та прогресивний.

В оцінюванні результативності навчальної програми розвитку професійних та особистісних компетентностей публічних службовців важливо також визначити результати навчання для організації загалом. Саме тому рекомендовано здійснювати ретроспективний та перспективний аналіз таких результатів. Співставлення темпів отримання позитивних змін може свідчити про ефективність професійного навчання.

Ключові слова: нетрадиційні методи оцінювання програм, коефіцієнт відповідності, приріст компетентностей, ретроспективний аналіз, перспективний аналіз.

Постановка проблеми. Динамічне середовище функціонування вітчизняних публічних установ та організацій формує додаткові вимоги

до їх персоналу – публічних службовців. Використання компетентнісного підходу у публічному управлінні, перш за все, передбачає адаптування

навчальних програм та програм підвищення кваліфікацій публічних службовців до вимог системи публічного управління, а також моніторинг їх ефективності та результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розуміння прикладного змісту компетентнісного підходу на публічній службі, варто розмежувати поняття «компетенція» та «компетентність». Серед представлених у науковій літературі підходів (Хуторської А. В., Іванова І.В., Головань М. С., Єльнікова Г.В., Зайченко О.І., Маслов В.І., Рудніцька К. В., Селіванов С. В., Грудинін Б. О., Гогіна Л.М.) особливу увагу привертає думка Качан Н., яка адаптувала ці категорії до галузі публічного управління. Так, компетенція, на думку науковиці, – це заздалегідь задана вимога до знань та досвіду публічного службовця у певній галузі. Водночас це низка повноважень, які повинен використовувати публічний службовець для виконання своїх посадових функцій. Що ж до компетентності, то це рівень володіння компетенцією, прояв особистого ставлення до предмету діяльності, формування особистісних унікальних властивостей, внаслідок формування життєвого досвіду та розуміння значущості предмету діяльності (Качан, 2019).

Для оцінювання результативності навчальних програм, спрямованих на розвиток компетентностей публічних службовців сьогодні використовують як традиційні, так і нетрадиційні методики. До нетрадиційних методик, які можна використати саме в органах публічної влади, зважаючи на особливості їх діяльності, варто віднести методику Д. Кіркпатріка, модель оцінки Блума, модель Стафлебіма CIPP, схема CIO Берда та модель Тайлера. Власне це ті варіанти, які можна найкращим чином адаптувати саме для галузі публічного управління в розрізі компетентнісного підходу. Разом з тим, попри велику кількість публікацій на тему оцінювання результативності навчальних програм персоналу відсутні рекомендації щодо використання системи індикаторів, яка б давала змогу корегувати зміст та спрямування програм відповідно до отриманих результатів (приросту компетентностей).

Метою статті є розробка алгоритму оцінювання результативності навчальних програм для публічних службовців в розрізі компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Законодавчо органи публічної влади мають можливість визначати потребу у підвищенні кваліфікації

окремих публічних службовців, обирати тематику професійних програм та спеціальних тренінгів із представленого переліку, який розроблений відповідними навчальними закладами за узгодженням із Національним агентством України з питань державної служби [4]. Вже сьогодні в межах реформування системи державного управління функціонує Портал управління знаннями як освітня платформа Національного агентства України з питань державної служби у сфері професійного навчання державних службовців усіх категорій, голів місцевих державних адміністрацій, їх заступників, посадових осіб місцевого самоврядування. Портал має на меті забезпечити взаємодію між замовниками і надавачами освітніх послуг.

Проте, аналізуючи перелік професійних програм розвитку державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування на цьому порталі станом на лютий 2021 року, варто зазначити, що серед представлених є низка програм, які мають на меті, наприклад, підвищити рівень стресостійкості слухачів, здобути навички діагностики негативних станів і способи подолання стресових розладів у професійній діяльності. Це доволі важливий крок до розвитку стрес-компетентностей публічних службовців. Але, попри це, відсутній механізм визначення необхідності професійного навчання такого спрямування за результатами роботи та стресового навантаження посадовців.

Необхідність у розробці нових та удосконаленні діючих програм професійного навчання публічних службовців, спрямованих на розвиток професійних та особистісних компетентностей має бути обґрунтована їх результативністю. Окрім цього варто враховувати можливості посадових осіб до участі у більш довготермінових програмах, що можуть бути ефективнішими. На сьогодні відсутній механізм співставлення показників діяльності слухача професійної програми до участі у ній та після.

На офіційному сайті Національного агентства України з питань державної служби представлений Звіт про результати пілотного визначення загальних потреб у професійному навчанні державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування на 2020-2022 роки. За результатами цього звіту можна зробити висновок про відсутність залежності напрямків професійних програм та результатів оцінювання ефективності діяльності

посадових осіб в органах публічної влади [5]. Варто зазначити, що таке оцінювання відповідно до Постанови КМУ від 23.08.2017 р. № 640 «Про затвердження Типового порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців» було вперше проведено у 2018 році і вплинуло на перелік програм підвищення рівня професійної компетентності державних службовців. Проте не відбулося зворотнього зв'язку, з метою корегування наповненості самих програм та оцінювання їх ефективності [3].

Представлені на Порталі управління знаннями НАДС програми професійного розвитку є загальними короткостроковими програмами. Загальні потреби у підвищенні кваліфікації учасників професійного навчання за такими програмами у 2020-2022 роках наведені в табл. 1.

Серед короткострокових програм підвищення кваліфікації (див. табл. 1) прогнозовані показники загальних потреб протягом 2021-2022 рр зростають на такі напрямки: уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції (2,8%); європейська інтеграція (5,9%); стратегічні комунікації (4,6%); стратегічне управління та планування (6,7%); дотримання прав людини та протидія дискримінації (2,4%); комунікація та взаємодія (5,5%). Що ж стосується програм, які спрямовані на розвиток особистісних якостей (спеціальних вимог), то прогнозований попит на них здебільшого зменшується.

Власне, коли мова йде про вплив результатів професійного навчання на рівень компетентності

слухача, варто розробити чітку систему індикаторів, яка дасть змогу корегувати наповненість програм та зробить їх дійсно дієвими. Водночас, ключовими критеріями повинні виступати набуті компетентності (зміна поведінки) та внутрішні мотиви (потреба у вдосконаленні), що, безумовно, є ключем до успіху та зростання. І саме тут дуже важливою є система оцінювання ефективності навчальної програми та очікуваних змін у поведінці посадовця, бо, як зазначає Л. Бок, менеджер з персоналу компанії Google, внутрішня мотивація – ключовий чинник успіху, проте звичайна система управління продуктивністю може повністю знищити її. Фахівець наводить приклад експерименту, проведеного у 1972 році Е. Деці та Р. Райаном з університету Рочестера. В ході цього експерименту було доведено, що внутрішня мотивація – це вагомий чинник продуктивності, в сукупності із зовнішніми мотивами вона ще більш позитивно впливає на продуктивність, проте після втрати цієї зовнішньої складової, внутрішня мотивація не повертає продуктивність до попереднього рівня, а спричиняє її суттєве падіння. Таким чином відбувається втрата внутрішніх мотивів [1].

Існують традиційні підходи до оцінювання ефективності навчання персоналу [2]:

- відповідність змісту навчальних програм очікуванням споживачів;
- використання активних методів навчання;
- використання сучасних засобів навчання (напр., спеціальних програм, інтерактивних засобів тощо);

Таблиця 1

Загальні потреби у підвищенні кваліфікації учасників професійного навчання за загальними короткостроковими програмами підвищення кваліфікації*

Напрямок підвищення кваліфікації:	Прогнозні показники загальних потреб		
	2020 рік	2021 рік	2022 рік
управління персоналом	2445	2037	1992
запобігання корупції	10815	7705	7063
уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції	399	460	473
підвищення рівня володіння державною мовою	5889	5592	5265
управління фінансами	2553	2414	2355
європейська інтеграція	1094	1127	1194
євроатлантична інтеграція	685	653	631
забезпечення прав та інтересів осіб з інвалідністю	669	591	583
стратегічні комунікації	1314	1249	1306
гендерна рівність	921	914	833
лідерство	312	247	234
стратегічне управління та планування	2655	2255	2405
управління змінами	3684	3260	2855
дотримання прав людини та протидія дискримінації	1043	983	1007
інформаційна безпека	1890	1438	1387
комунікація та взаємодія	3927	3149	3322

Примітка: сформовано автором на основі джерел [5, 7]

- інтегрування навчальних програм у робочий професійний процес слухачів;
- оптимальна кількість слухачів у групах;
- організаційні умови навчального процесу;
- рівень кваліфікації викладацького складу тощо.

Серед нетрадиційних методів оцінювання результативності навчальних програм варто виділити ті, які можна використати саме в органах публічної влади, зважаючи на особливості їх діяльності. Методика Д. Кіркпатріка, модель оцінки Блума, модель Стафлебіма CIPP, схема CIRO Берда та модель Тайлера – це ті варіанти, які можна найкращим чином адаптувати саме для галузі публічного управління. Прикладна теорія П. Кірнса є доволі спрощеною та не дає можливості повною мірою оцінити ефективність програми. Інші популярні методики не будуть дієвими в органах публічної влади, оскільки потребують використання грошових вимірників результативності (вартість навчання, рівень інвестицій, рівень прибутків тощо). Саме тому

запропоновано розвинути методику Дональда Кіркпатріка для розробки алгоритму оцінювання ефективності використаних навчальних програм та програм підвищення кваліфікації в органах публічної влади, визначаючи їх вплив на зміну компетентностей посадових осіб.

На рис. 1 зображена схема оцінювання результативності навчальних програм розвитку компетентностей публічних службовців із використанням методики Д. Кіркпатріка, де передбачений етап формування системи індикаторів. Така система має бути максимально адаптована до компетентнісного портрету займаної посади, а також індивідуальної програми розвитку фахівця.

У табл. 2 згруповані рекомендації щодо формування, власне, системи індикаторів результативності навчальної програми, зокрема в розрізі впливу на розвиток компетентностей публічних службовців. Розроблені пропозиції уточнюють схему, зображену на рис. 1.

Коефіцієнт відповідності ($K_{\text{відп}}$) особи, що претендує чи перебуває на посаді в органах

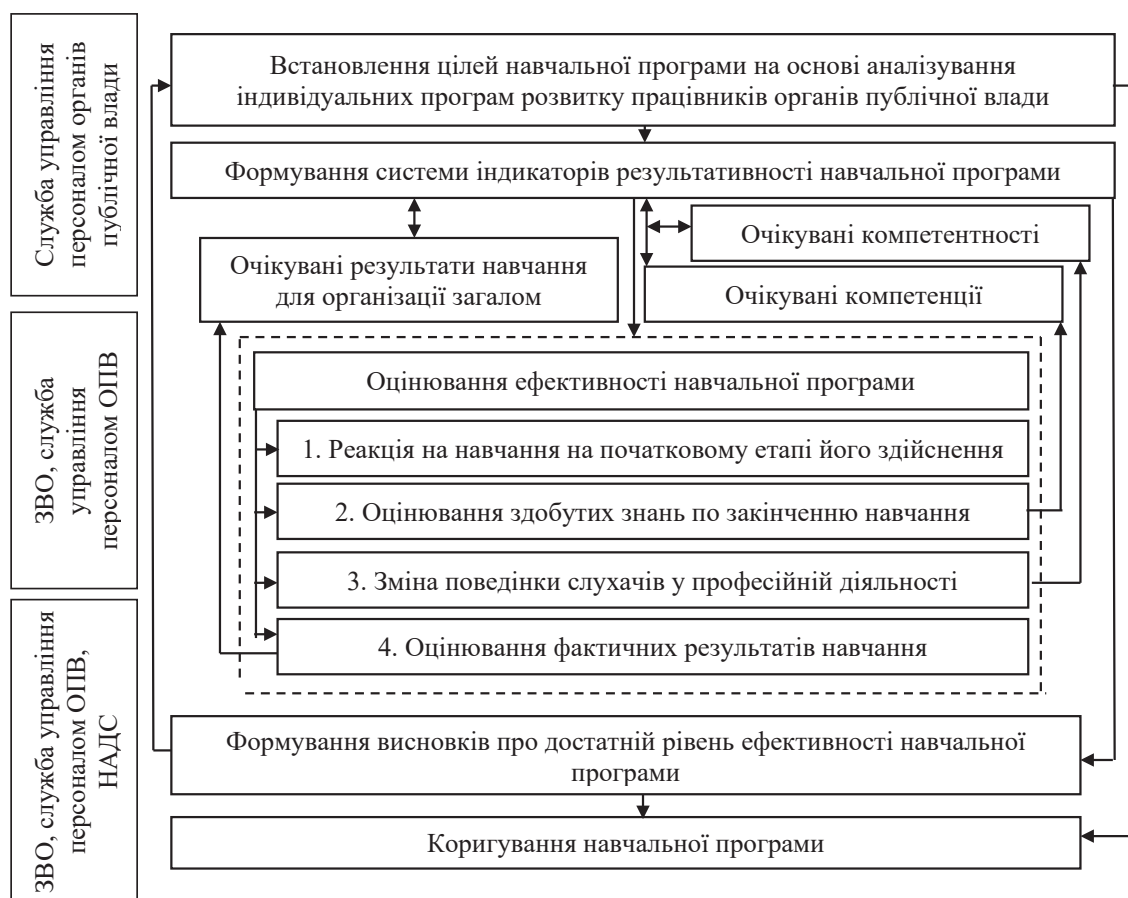

Рис. 1. Рекомендована схема оцінювання результативності навчальних програм розвитку компетентностей публічних службовців (за Д. Кіркпатріком)

Примітка: розроблено та розвинуто автором на основі [1, 2]

публічної влади пропонується розраховувати за зваженою середньою арифметичною експертною оцінкою:

$$K_{\text{відп}} = \frac{\sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n \omega_i \times k_{ij}}{m}, \quad (1)$$

де ω_i – вага кожної компетентності у компетентнісному портреті посади;

k_{ij} – оцінка i -ої компетентності j -го експерта;

n – кількість компетентностей у компетентнісному портреті посади;

m – кількість експертів, що здійснюють оцінювання.

Варто звернути увагу на можливі сценарії зміни компетентностей публічного службовця внаслідок участі у навчальній програмі:

– регресивний – компетентність посадовця до участі у навчанні була кращою ($K_{\text{змін}} > 1$). У цьому випадку необхідно проаналізувати інші детермінанти компетентності та скеровувати управлінський вплив на них;

– незмінний – компетентність посадовця залишилась на такому ж рівні, як до участі у навчанні ($K_{\text{змін}} = 1$). Програма не дала очікуваного результату і потребує коригування;

– прогресивний – компетентність посадовця зросла після участі у навчальній програмі ($K_{\text{змін}} < 1$). Програма дала очікуваний результат та може використовуватись в майбутньому.

Висновки і пропозиції. В оцінюванні результативності навчальної програми розвитку професійних та особистісних компетентностей публічних службовців важливо визначити результати такого навчання для організації загалом. Саме тому рекомендовано здійснювати ретроспективний та перспективний аналіз таких результатів, адаптовуючи його до конкретного учасника. Наприклад, варто оцінювати зміну ініціативності посадовця, його конфліктності, емоційності впродовж професійної діяльності в організації до уча-

Таблиця 2

Рекомендації щодо формування системи індикаторів результативності навчальної програми

Складові системи індикаторів	Особливості формування та оцінювання
Очікувані компетенції	Вимоги до навчальної програми, які мають на меті забезпечити необхідний рівень знань, вмінь та навичок у певній галузі, а також слугують базою для формування відповідних компетентностей. Оцінювання здійснюється за допомогою підсумкового контролю в межах навчальної програми (п.2 процесу оцінювання ефективності навчальної програми за Д. Кіркпатріком-див.рис.1).
Очікувані компетентності	Здатність використовувати очікувані компетенції у професійній діяльності, інтегруючи їх із досвідом та умовами професійного середовища. Оцінюється динаміка зміни рівня компетентностей фахівця із використанням спеціальних методик та залучення експертів. Для цього пропонується використати коефіцієнт відповідності (компетентності) особи, що претендує чи перебуває на посаді в органах публічної влади $K_{\text{відп}}$ (1), а саме його зміну ($K_{\text{змін}}$). $K_{\text{змін}} = \frac{K_{\text{відп}1}}{K_{\text{відп}2}} \quad (2),$ де $K_{\text{відп}1}$ – коефіцієнт відповідності (компетентності) особи до участі у навчальній програмі; $K_{\text{відп}2}$ – коефіцієнт відповідності (компетентності) особи після участі у навчальній програмі Критеріальне значення $K_{\text{змін}} < 1$ (п. 3 процесу оцінювання ефективності навчальної програми за Д. Кіркпатріком-див.рис. 1)
Очікувані результати навчання для організації загалом	Індикатори, що пов'язують професійну діяльність фахівця із результатами роботи організації загалом (органу публічної влади): – кількість управлінських ініціатив в межах аналізованого періоду до та після навчання; – кількість ідей та рішень, що були самостійно реалізовані в межах аналізованого періоду до та після навчання; – кількість позитивних та негативних відгуків громадян, з якими працює фахівець протягом аналізованого періоду до та після навчання; – кількість міжособистісних конфліктів, ініційованих фахівцем в межах аналізованого періоду до та після навчання; – кількість конструктивно вирішених конфліктів за участі фахівця в межах аналізованого періоду до та після навчання, тощо. (п. 4 процесу оцінювання ефективності навчальної програми за Д. Кіркпатріком див. рис. 1)

Примітка: розроблено та розвинуто автором на основі проаналізованих джерел

сті в навчанні, та таку ж зміну після нього. Співставлення темпів отримання позитивних змін може свідчити про ефективність професійного навчання. Це дасть змогу раціоналізувати процес навчання та зробити його дієвим методом управління персоналом в органах публічної влади.

Список використаної літератури:

1. Бок, Ласло. (2017). Робота рулить! Уроки Google: правила гри у команді мрії. Пер. з англ. А. Дудченко. Київ: НашФормат, 427.
2. Бутусевич, А. (2015). Оцінка ефективності проведеного навчання. Управління персоналом, №23 (107) Відновлено з <https://kadrhelp.com.ua/ocinka-efektyvnosti-provedenogo-navchannya>.
3. Верховна Рада України. (2017). Про затвердження Типового порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців: Постанова КМУ від 23 серпня 2017 р. № 640. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-2017-%D0%BF#Text>.
4. Верховна Рада України. (2019). Про затвердження Вимог до змісту і структури програм підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 10.10.2019 № 185-19. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1159-19#n16>.
5. ЗВІТ про результати пілотного визначення загальних потреб у професійному навчанні державних службовців, голів місцевих держадміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування на 2020 – 2022 роки. Відновлено з <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/PROFF%20NAVCHANJA/zvit-po-zagalnikh-potrebakh-ostatpilot.pdf>.
6. Качан Н. (2019) Компетенції і компетентність на озброєнні у держслужби. Відновлено з <https://www.ds-forum.org.ua/publications/officia-veniam-quisquam-laborum-dolores/>
7. Портал управління знаннями. Національне агентство України з питань державної служб. Відновлено з <https://pdp.nacs.gov.ua/>

Dorosh I. M., Dorosh O. I. Evaluating the effectiveness of training programs for public servants in the context of the competency approach

The article proposes a scheme for evaluating the effectiveness of training programs for the development of public servants' competencies based on D. Kirkpatrick's methodology. The importance of such an evaluation of the effectiveness of educational programs and programs for improving the qualifications of public servants has been established, with the aim of their constant adjustment and improvement. For this, long-term and short-term programs on the Knowledge Management Portal of the National Agency for Civil Service of Ukraine were analyzed according to their content and demand. In addition, the popular traditional and non-traditional methods of evaluating educational programs are reviewed, in particular, the possibilities of their use in public organizations. It is proposed to develop the methodology of Donald Kirkpatrick for the development of an algorithm for evaluating the effectiveness of the used training programs and professional development programs in public authorities, determining their impact on the change in the competencies of officials. It is noted that when it comes to the impact of the results of professional training on the level of competence of the trainee, it is necessary to develop a clear system of indicators that will make it possible to adjust the fullness of the programs and make them really effective. At the same time, the key criteria should be acquired competences and internal motivations, which are certainly the key to success and growth. The developed evaluation algorithm was supplemented with recommendations on the formation of a system of indicators of the effectiveness of the educational program. It is proposed to use the following components of the indicator system: expected competences, expected competencies, expected learning outcomes for the organization in general. The basis of such assessment should be the change in the competencies of a public servant as a result of participation in the training program. Thus, three possible scenarios are provided: regressive, unchanged and progressive.

In evaluating the effectiveness of the training program for the development of professional and personal competencies of public servants, it is also important to determine the training results for the organization in general. That is why it is recommended to carry out a retrospective and prospective analysis of such results. A comparison of the rates of obtaining positive changes can indicate the effectiveness of professional training.

Key words: non-traditional methods of evaluating programs, compliance ratio, increase in competencies, retrospective analysis, prospective analysis.

УДК 35.08(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.12>**О. І. Компанець**аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Полтавського державного аграрного університету

ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО РЕЗЕРВУ ДЛЯ ПІДБОРУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Дослідження проводилося щодо виявлення організаційно-правових умов кадрового забезпечення державної служби. Актуальність дослідження обумовлена завданнями реформування державної служби, яке здійснюється з метою підвищення ефективності публічного управління. Предметом дослідження є теоретико-прикладні основи та організаційно-правові умови формування кадрового резерву для підбору державних службовців. У статті звертається увага, що поряд з поняттям «кадровий резерв» в практику державного управління вводиться термін «кандидатський резерв», що потребує не лише належного правового визначення, але й наукового обґрунтування його доцільності та організації. Уточнена дефініція поняття «кандидатський резерв» – це сукупність осіб-претендентів на посади державної служби, які успішно пройшли конкурсний відбір, але не стали його переможцями і тому не отримали призначення на відповідні посади. Зазначено, що прагнення започаткувати практику створення кандидатського резерву пояснюється націленістю на спрощення процедур підбору, добору і відбору кандидатів на посади державної служби за рахунок того, що внесення даних про кандидатів до інформаційної бази кандидатського резерву не вимагатиме від них постійного проходження конкурсних процедур. У загальному вигляді наведено пропонування механізм формування кандидатського та кадрового резервів. Також запропоновано, з метою відслідковування динаміки підготовки кандидата на посаду, структуру накопичувальної інформації, яка включає такі складові: мотивація, організаторські здібності, освіта, відгуки, мовна компетентність, цифрова компетентність. Йдеться про необхідність поєднання суперечливих підходів при організації кадрового резерву: створення конкуренції при заміщенні вакантних посад державної служби і націленість на збереження постійності роботи; включення до кадрового резерву осіб з досвідом управлінської роботи і залучення до державної служби молоді без досвіду; організація постійного навчання осіб, що входять до кадрового резерву, і одночасно використання їх потенціалу для передачі досвіду молоді; навчання загальним основам публічного управління і надання знань щодо специфіки виконання функціональних обов'язків на конкретній посаді.

Ключові слова: кадровий резерв, кандидатський резерв, державна служба, державне управління, реформа.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Система державного управління, як і будь-яка інша система, для збереження своєї функціональної здатності має перебувати у процесі постійного саморозвитку, що передбачає її внутрішні трансформації. Ці трансформації можуть стосуватися як кількісних, так і якісних параметрів системи, тобто зміни торкатимуться кількості органів державної влади, кількості державних службовців чи загальної кількості працівників бюджетних установ, а також вимог щодо професійних компетентностей та особистісних характеристик людини. Реформа державної служби в Україні в останні роки здійснюється в обох напрямках – прикладаються зусилля щодо оптимізації кількості установ державної

влади та чисельності працівників державної служби, а також суттєво підвищуються вимоги до якості персоналу. В усіх випадках передбачаються кадрові ротації, які мають спиратися на наявність підготовлених кандидатів для проходження державної служби. З розробленням нового законопроекту № 3491 «Про державну службу» (відхилений Верховною Радою України) [1] поряд з поняттям «кадровий резерв» з'являється новий термін «кандидатський резерв» [2], що потребує обґрунтування доцільності/недоцільності його використання та удосконалення механізмів формування резерву претендентів на посади державної служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові публікації, що стосуються дослідження

кадрового резерву державної служби, значною мірою спрямовані на знаходження способів поліпшення роботи з кадрами як основи підвищення результативності державного управління. Про формування кадрового резерву як функцію HR-менеджменту пише, наприклад, І. В. Застрожнікова [3]. Проблеми створення кадрового резерву розглядаються в роботах Рикової Л. О. [4] та Савченка В. А. [5], а правові питання його формування – в дослідженнях Акімова О. О. [6] та Терницького С. М. [7]. Цікавими є публікації, що стосуються запозичення зарубіжного досвіду створення резерву для державної служби [8]. Проте, питання підбору і підготовки кадрів для органів державної влади є відмінними для різних установ державної служби, а це викликає необхідність обґрунтування методології кадрового забезпечення органів влади, що виконують специфічні функції [9; 10]. На сьогоднішній день актуальними стають не лише проблеми формування кадрового резерву державної служби, а й проблеми створення резерву кандидатів, якщо останній набуде нормативного закріплення в Законі «Про державну службу», тож результати дослідження у цьому напрямі можуть мати практичне значення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є систематизація організаційних і методичних підходів до формування кадрового резерву державної служби та обґрунтування пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Безперечно, ефективність функціонування системи державної служби залежить від якості кадрового складу органів влади, рівня професійної компетентності державних службовців, особливо виходячи з завдань інтеграції України до Європейського Союзу. Швидко підготувати високопрофесійні кадри для державної служби неможливо, тому питання формування кадрового резерву не втрачають актуальності. Загальні нормативні вимоги щодо формування кадрового резерву державної служби окреслено в Ст. 28 Закону України «Про державну службу» [2], де зазначається, що «...кадровий резерв формується із спеціалістів місцевого та регіонального самоврядування, виробничої, соціально-культурної, наукової та інших сфер, а також випускників навчальних закладів відповідного профілю і державних службовців, які підвищили кваліфікацію або пройшли стажування та рекомендовані для просуван-

ня на більш високі посади». Усі питання організації кадрового резерву мали регулюватися відповідним Положенням, яке було затверджено постановою Кабінету Міністрів України ще в 2001 р. [11], що втратила чинність у 2016 р. Невтривалою була й дія Указу Президента України 2012 р. «Про Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації», який втратив чинність уже в 2014 р. [12].

Така правова невизначеність порядку формування кадрового резерву для відбору кандидатів на вакансії посад державної служби та інших посад в органах державної влади та органах місцевого самоврядування обумовила необхідність оновлення концепції створення кадрового резерву з метою підвищення його відповідності вимогам нової державної служби України. На ліквідацію цієї правової прогалини в 2020 р. було розроблено законопроект №3491 «Про внесення змін до Закону України "Про державну службу", яким передбачено в межах функціонування бази кадрового резерву створення кандидатського резерву. Таким чином спостерігається спроба введення в практику державного управління двох понять: «кадровий резерв» і «кандидатський резерв», якими описуються структурні елементи системи державної служби, і імплементація яких потребує як більш чіткого теоретико-методичного обґрунтування, так і розроблення організаційного механізму формування цих інститутів.

Зауважимо, що в даний час трактування сутності кадрового резерву зазнає змін лише в частині виділення у його складі кандидатського резерву. Н. Гончарук і І. Сурай [10], аналізуючи авторські дефініції поняття «кадровий резерв», схиляють нас до висновку про те, що у загальному вигляді кадровий резерв є певною кількістю фахівців, що мають організаторські здібності. Виходячи з такого розуміння сутності кадрового резерву (сукупність фахівців), логічно було б і кандидатський резерв ідентифікувати як деяку частку цієї сукупності – кількість осіб з визначеним набором характеристик. Проте у проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну службу», відхиленому парламентом, кандидатський резерв визначається як «...інформаційна система (база), що містить відомості про кандидатів на посади державної служби, які успішно пройшли всі етапи оцінювання під час конкурсного відбору, результати проведення оцінювання професійних компетентностей таких кандидатів

та оголошені конкурси на посади державної служби» [13]. Вважаємо, що усе ж таки, коли йдеться про людей, їх сукупності, групи чи спільки, не доцільно по відношенню до цих спільнот вживати термін «інформаційна система». Інша справа, що дані про людей, включених до кандидатського резерву, можуть розміщуватися у відповідній інформаційній системі і тоді вона набуває статусу *інформаційної системи кандидатського резерву*. До того ж, немає потреби включати до кандидатського резерву усіх осіб, «...які успішно пройшли всі етапи оцінювання під час конкурсного відбору» [там само], оскільки частина з них буде призначена на посади державної служби. Отже, кандидатський резерв – це сукупність осіб-претендентів на посади державної служби, які успішно пройшли конкурсний відбір, але не стали його переможцями і тому не отримали призначення на відповідні посади. Примітно, що Національне агентство України з питань державної служби (НАДС), пропонуючи формування кандидатського резерву для пошуку кандидатів для участі в конкурсі на заміщення вакантних посад державної служби, вважає, що такий резерв має складатися «...з кандидатів, які успішно пройшли всі етапи конкурсного відбору, але не визначені переможцями конкурсу» [14]. НАДС також пропонує формувати кадровий резерв із кандидатів на посади державної служби, які в процесі проходження конкурсного відбору не отримали призначення на посади та не були відібрані до кандидатського резерву, з метою модернізації механізму селекції претендентів на роботу в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Прагнення започаткувати практику створення кандидатського резерву пояснюється націленістю на

спрощення процедур підбору, добору і відбору кандидатів на посади державної служби за рахунок того, що внесення даних про кандидатів до інформаційної бази кандидатського резерву не вимагатиме від них постійного проходження конкурсних процедур. У загальному вигляді пропонуваній механізм формування кандидатського та кадрового резервів наведено на рисунку.

Новітній і, в історичному вимірі, нетривалий період побудови української державності змушує науковців і практиків публічного управління час від часу звертатися до вивчення практики побудови державних інститутів у зарубіжних країнах. Хоча у межах даного дослідження не ставилося завдання проаналізувати зарубіжний досвід створення кадрового резерву державної служби, усе ж таки автор звертав увагу на публікації стосовно особливостей кадрового забезпечення державної служби в європейських країнах. Загальний висновок щодо кадрової політики у сфері публічного управління зарубіжних країн є таким: у європейській практиці склалося багато підходів до організації кадрової роботи як в окремих країнах, так і в апаратах різних органів влади однієї країни, що обумовлено культурно-історичними чинниками, поточними або стратегічними цілями держави і специфікою діяльності окремих державних інститутів (армія, поліція, фінансовий сектор, дипломатичний корпус тощо). Більше того, в різних європейських країнах існує різне нормативно-правове визначення статусу державного службовця, а в деяких країнах (наприклад, Великобританії) воно взагалі відсутнє [15].

Отже, удосконалення чинної практики формування кадрового резерву державної служби в Україні має відштовхуватися від цілей

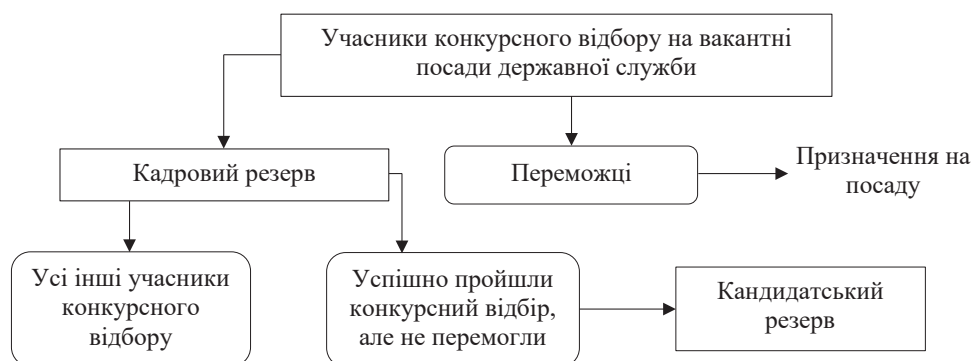

Рис. Пропонований механізм формування кандидатського та кадрового резервів в Україні (пропозиція НАДС)

Джерело: візуалізовано автором

реформування публічного управління, опиратися на загальні принципи кадрової роботи в зарубіжних, насамперед, європейських, країнах та враховувати поточні проблеми кадрового забезпечення органів державної влади. Побережна В. А. нагадує, що науковцями України на початку 2000-х років були визначені основні етапи формування кадрового резерву [16; 17]:

1. *Планування потреби у фахівцях для сфери державного управління на найближчі 1-3 роки та на більш віддалену перспективу (до 5 років);*

2. *Встановлення критеріїв відбору фахівців, проведення підбору, добору та відбору фахівців на відповідні посади;*

3. *Формування кадрового резерву;*

4. *Навчання осіб, зарахованих до кадрового резерву, їх стажування, виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників;*

5. *Конкурсний відбір осіб кадрового резерву з метою встановлення ступеня їх готовності до виконання управлінських функцій на конкретній посаді.*

Виділення із загального обсягу кадрового резерву осіб, віднесених до кандидатського резерву, потребує розроблення порядку фор-

мування обох резервів, вимог до претендентів, критеріїв оцінювання, умов проведення конкурсів, умов перебування в резерві, формування інформаційної бази. Якщо говорити про кандидатський резерв, то, очевидно, користуватися його загальною інформаційною базою для призначення осіб на конкретні посади може бути незручно. Більш доцільним буде групування осіб, віднесених до кандидатського резерву, за сферами діяльності міністерств і відомств, що значно спростить автоматичний відбір претендентів на посади. Крім того, щодо кожного кандидата важливо мати уявлення про динаміку зміни його основних характеристик (освіти, управлінського досвіду, мовних компетентностей тощо), рівень яких, наявний на момент конкурсного відбору, не дозволив здійснити призначення їх на відповідні посади. З метою відслідковування динаміки підготовки кандидата на посаду доцільно запропонувати структуру накопичувальної інформації, наведену в таблиці.

Можна стверджувати, що кандидатський резерв є штатною частиною кадрового резерву, необхідність створення якої обстоювалася ще в період дії Указу Президента України «Про

Таблиця

Склад інформації, необхідної для аналізу динаміки змін характеристик осіб, внесених до кандидатського резерву

Характеристики	Складові характеристики	Оцінка	
		попередня	поточна
Мотивація	самореалізація (амбітність цілей); кар'єризм (бажаний ранг); оплата праці (рівень бажаного доходу).		
Організаторські здібності	досвід управління (керівні посади); інституціональний досвід (створення установи чи підрозділу); рівень управління (місцевий, районний, регіональний).		
Освіта	рівень освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр, доктор філософії, доктор наук); профіль освіти (юридична, економічна, технічна, педагогічна, публічне управління та адміністрування тощо); підвищення кваліфікації (напрямок, обсяг у кредитах); стажування (виконання обов'язків, зарубіжне стажування).		
Відгуки	керівник установи (роботодавець); колеги по службі; вище керівництво.		
Мовна компетентність (рівень володіння)	українська мова; англійська мова; мови інших країн Європейського Союзу; мови інших країн світу.		
Цифрова компетентність	вільне користування необхідними комп'ютерними програмами; навички онлайн комунікації; навички електронної презентації; навички роботи з big data і open data.		

Джерело: розроблено автором.

Президентський кадровий резерв «нова еліта нації», яким визначався термін перебування у Президентському кадровому резерві до 5 років [12]. Зарахування до штатного (або, як його називає В. Побережна, функціонального [17]) кадрового резерву повинно було здійснюватися на основі психологічного тестування та екзамени на знання особливостей роботи, яку передбачувалося виконувати, тобто спостерігалось прагнення не лише відібрати здібних управлінців, але й зберегти їх для підготовки до роботи на вищих рівнях управління. Отже, вивчення організаційно-правових умов формування кадрового резерву державної служби в Україні та зарубіжних країнах дозволяє зробити ряд висновків, які вказують на необхідність поєднання достатньо суперечливих підходів при його організації:

- створення та підтримання здорової конкуренції при заміщенні вакантних посад державної служби з одночасною націленістю на збереження постійності роботи для найбільш здібних управлінських кадрів;

- включення до кадрового резерву осіб з досвідом управлінської роботи і поряд з цим залучення до державної служби молоді без досвіду на підставі виявлених організаторських здібностей, освіти, лідерських якостей тощо;

- організація постійного навчання, підвищення кваліфікації та стажування осіб, що входять до кадрового резерву, і одночасно використання їх управлінського потенціалу для передачі досвіду молоді;

- навчання загальним основам публічного управління і паралельно з цим надання знань щодо специфіки виконання функціональних обов'язків на посаді конкретної державної установи з можливістю набуття практичних навичок роботи під час стажування.

Висновки. Вивчення тенденцій реформування публічного управління в Україні дозволяє зробити висновок про необхідність створення кадрового резерву державної служби і водночас про відсутність необхідних організаційно-правових засад для цього. Необхідним є як внесення змін до Закону України «Про державну службу» в частині урегулювання питань організації кадрового резерву, зокрема формування кандидатського резерву. Виділення із загального обсягу кадрового резерву осіб, віднесених до кандидатського резерву, потребує розроблення порядку формування обох резервів, вимог до претендентів, критеріїв оцінювання, умов про-

ведення конкурсів, умов перебування в резерві, формування інформаційної бази. Виходячи з цього розроблено пропозиції щодо складу інформації, необхідної для аналізу динаміки змін характеристик осіб, внесених до кандидатського резерву (мотивація, організаторські здібності, освіта, відгуки, мовна компетентність, цифрова компетентність). Вказується на необхідність поєднання достатньо суперечливих підходів при організації кадрового резерву: створення конкуренції при заміщенні вакантних посад державної служби і націленість на збереження постійності роботи для управлінських кадрів; включення до кадрового резерву осіб з досвідом управлінської роботи і поряд з цим залучення до державної служби молоді без досвіду; організація постійного навчання осіб, що входять до кадрового резерву, і одночасно використання їх управлінського потенціалу для передачі досвіду молоді; навчання загальним основам публічного управління і паралельно з цим надання знань щодо специфіки виконання функціональних обов'язків на посаді конкретної державної установи.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань державної служби та служби в органах місцевого самоврядування: проект Закону України від 18.05.2020 р. N 3491. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/J1021091?an=3> (дата звернення 04.07.2021).
2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3723-12> (дата звернення 04.07.2021).
3. Застрожнікова І. В. Формування кадрового резерву як одна з основних функцій HR-менеджменту державної служби. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2018. № 2 (37). С. 86-92.
4. Рикова Л. О. Формування резерву кадрової служби в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 2 (42). С. 358-364.
5. Савченко В. А. Проблеми формування кадрового резерву та проведення конкурсів на зайняття вакантних посад. *Україна: аспекти праці*. 2019. № 1. С. 3-9.
6. Акімов О. О. Правові аспекти формування кадрового резерву державної служби. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/Patp_2014_1_16.pdf (дата звернення 05.07.2021).
7. Терницький С. М. Правове регулювання конкурсного заміщення посад державних службовців: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05;

- Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2010. 19 с.
8. Кірмач А. В., Тимошук В. К., Фігель М. В. та ін. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України; за заг. ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика; Центр політико-правових реформ. К. : Конус-Ю, 2007. 735 с.
 9. Стародубцев А. А. Формування кадрового резерву в органах внутрішніх справ України. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 119. С. 127-133.
 10. Гончарук Н., Сурай І. Кадровий резерв як механізм формування розвитку еліти в державному управлінні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 3 (14). С. 162-171.
 11. Про затвердження Положення про формування кадрового резерву для державної служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2001 №199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.07.2021) (втратила чинність у 2016 р.).
 12. Про Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації»: Указ Президента України від 05.04.2012 № 246/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/246/2012> (дата звернення 06.08.2021) (втратила чинність у 2014 р.).
 13. Про внесення зміни до Закону України "Про державну службу" щодо кандидатського резерву: URL: https://ips.ligazakon.net/document/ji02109g?ed=2020_07_10 (дата звернення 06.08.2021).
 14. Уряд України пропонує формувати кандидатський та кадровий резерв держслужбовців. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/787980.html> (дата звернення 09.08.2021).
 15. Сариева Д. С. Правила приема на государственную службу в зарубежных странах. *International Journal Humanities and Natural Sciences*. 2021. Vol. 1-2 (52). P. 177-181.
 16. Побережная В. А. Роль кадрового резерва при отборе и подготовке кадров для работы в органах государственной власти. *Вестник государственного и муниципального управления*. 2013. №1. С. 112-117.
 17. Енциклопедія державного управління у 8 т.: під ред. Ю. В. Ковбасюка. Т. 6. Державна служба: під ред. С. М. Серьогіна, В. М. Сороко. К.: НАДУ при Президентові України, 2011. 524 с.

Companets O. I. Formation of personnel reserve for the selection of civil servants

The study was conducted to identify the organizational and legal conditions of personnel support of the civil service. The relevance of the research is determined by the tasks of civil service reform, which is carried out with the aim of increasing the efficiency of public administration. The subject of the study is the theoretical and applied foundations and organizational and legal conditions for the formation of a personnel reserve for the selection of civil servants. The article draws attention to the fact that, along with the concept of "personnel reserve", the term "candidate reserve" is introduced into the practice of state administration, which requires not only a proper legal definition, but also a scientific justification of its expediency and organization. The clarified definition of the concept of "candidate reserve" is a set of candidates for civil service positions who successfully passed the competitive selection, but did not become its winners and therefore did not receive appointments to the corresponding positions. It is noted that the desire to start the practice of creating a candidate reserve is explained by the focus on simplifying the procedures for selection, selection and selection of candidates for civil service positions due to the fact that entering data about candidates into the information base of the candidate reserve will not require them to constantly undergo competitive procedures. In a general form, the proposed mechanism for the formation of candidate and personnel reserves is given. In order to monitor the dynamics of the candidate's preparation for the position, a structure of cumulative information is also proposed, which includes the following components: motivation, organizational skills, education, reviews, language competence, digital competence. It is about the need to combine conflicting approaches when organizing the personnel reserve: creating competition when filling vacant positions in the civil service and aiming at preserving the stability of work; inclusion in the personnel reserve of persons with managerial work experience and involvement of youth without experience; organization of permanent training of persons included in the personnel reserve, and at the same time using their potential to transfer experience to young people; teaching the general basics of public administration and providing knowledge about the specifics of performing functional duties in a specific position.

Key words: Personnel reserve, candidate reserve, public service, public administration, reform.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 35.075:004

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.13>

І. П. Динник

кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування
Державного торговельно-економічного університету

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ МІСТОМ В МЕЖАХ КОНЦЕПЦІЇ SMART CITY

Концепція розвитку міст Smart City (Розумне місто) стала активно обговорюватися на початку 2000-х років. У цей час почали з'являтися перші міста, формуватися свої стратегії розвитку на підставі цієї концепції. На сьогоднішній день кількість Розумних міст активно зростає і, згідно з дослідженнями компанії McKinsey, їх число найближчими роками складе понад 600.

Популярність даної концепції зростає через те, що в її основі лежать найсучасніші тенденції сталого розвитку міст, а успішні практики застосування концепції Smart City стають зразком для формування стратегії міст, які тільки починають цей шлях.

Перші згадки про концепцію Smart City у наукових публікаціях були пов'язані з темою цифровізації різних сфер життєдіяльності міста. Однак нині все більше уваги у світі приділяється формуванню відповідної системи управління містом, що дозволяє зробити його Розумним та забезпечити реалізацію стратегії розвитку міста з урахуванням концепції Smart City.

В рамках статті проведено аналіз міжнародної практики формування та розвитку ключових розумних міст. Виявлено основні тенденції формування систем управління, а також сформульовано основні засади розробки стратегії міста.

У статті з'ясовано, що одним із перспективних напрямів розвитку сучасних міст є концепція розумного міста, основою реалізації якої є цифрові технології. У дослідженні проведено систематизацію інститутів, що впливають на формування та розвиток розумних міст на основі таких критеріїв, як місце їх виникнення, масштаб, рівень формалізації, ступінь впливу. Показано, що для розвитку ініціатив у сфері формування розумних міст вкрай важливі інклюзивні інститути, що сприяють залученню населення до процесів реалізації проектів формування розумного міського середовища.

У роботі представлено інституційний механізм формування розумних міст, що демонструє можливі причини неефективності проектів у галузі цифровізації міського середовища та показує, яким чином інституційне середовище впливає на можливості реалізації проектів з цифровізації.

Ключові слова: розумне місто, інституційний механізм, розвиток, Smart City, управління містом, сталий розвиток міст, світові рейтинги міст.

Постановка проблеми. Міста виступають важливими точками зростання сучасної економіки та все частіше сприймаються як центри підприємницької та інноваційної активності. Вплив цифрових технологій сприяє швидкому поширенню знань у густонаселених міських умовах. У зв'язку з цим цифрові технології все частіше розглядаються як основа для розвитку сучасних міст, базовим елементом реалізації концепції розумного міста (smart city), яка набу-

ла широкого поширення серед провідних міст світу в останні десятиліття [1].

Розвиток цифрових технологій змінив функціонування сучасних соціально-економічних систем різного рівня: підприємств, міст, країн. Міські служби тепер можуть спиратися на дані у режимі реального часу і підлаштовуватися під громадян [2]. Головна мета муніципальної влади у сучасних умовах полягає не стільки у підвищенні функціональної ефективності

конкретних послуг, скільки в ширшій підтримці та просуванні широких суспільних перетворень, які можуть сприяти підвищенню якості життя громадян незалежно від рівня їх доходів, віку чи інших аспектів [3, 4]. Наприклад, проблеми в галузі захисту навколишнього середовища часто викликані складними відносинами окремих осіб, організацій та установ і все частіше характерні для більшості міст незалежно від них особливостей. В даний час існує значна кількість досліджень різних аспектів розумних міст, у тому числі технологічного [5, 6], соціального [7, 8], екологічного [9, 10], інформаційного характеру [11, 12]. У цьому, як зазначають ряд дослідників, реалізації концепції розумного розвитку міст необхідні глибокі зміни у самій структурі та організації сучасного суспільства [13]. Такі зміни передбачають розвиток інноваційного інституційного середовища, створення інституційних механізмів, що сприяють реалізації проектів у галузі формування розумних міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на актуальність ролі формування якісної системи задоволення інтересів та потреб громадян сучасного міста, проблемам визначення поняття «розумного міста» приділено увагу багатьох науковців, зокрема зарубіжних. Так, дану тему досліджували у своїх наукових доробках, зокрема, Д. Вошборн [14], У. Зіндху [14], А. Грінфілд [15], Дж. Девід [16], Р. Холл [17], Дж. Хартлі [18].

Водночас із огляду на складність і багатоаспектність проблеми в умовах сучасного світу залишається ще багато теоретичних і практичних питань для подальшого вивчення та удосконалення.

Метою статті є розробка інституційного механізму формування розумних міст. У процесі досягнення цієї мети було розглянуто особливості концепції розумного міста, визначено поняття інституційного середовища розумного міста, розглянуто можливі підходи до класифікації інститутів розумного міста, надано авторський підхід до реалізації інституційного механізму формування розумних міст, проведено аналіз міжнародної практики формування та розвитку ключових розумних міст.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що сучасні міста використовують різні підходи для розв'язання соціально-економічних та екологічних проблем, у рішеннях можна побачити загальну закономірність: усі вони використовують цифрові технології на вирішен-

ня цих проблем. Нові рішення в галузі цифрових технологій, такі як мобільний зв'язок, соціальні мережі, «Інтернет речей» та хмарні обчислення, все частіше ставлять кінцевого користувача до центру інноваційних процесів, переносючи акцент з технологій на людей. Нові моделі взаємодії муніципальної влади та громадян формують партнерські відносини для надання послуг, забезпечення прозорості та сприяння ефективному управлінню на місцевому рівні [19].

Практика реалізації концепції розумних міст у різних країнах показує, що суперечності, що склалися в галузі міського управління можна вирішити лише за допомогою залучення населення до процесів управління сучасними містами. Таким чином, міста, в яких очікуються зміни можуть зробити вибір на користь відкритості цивільних інновацій [20].

Наприклад, Наварський університет в Іспанії у 2016 році першим створив свою класифікацію розумних міст. Рейтинг сформовано на підставі 77 індикаторів Smart City, які розділені за 10 групами, що описують основні аспекти міського життя, а саме :

1. Економіка.
2. Технології.
3. Людський капітал.
4. Соціальна сфера.
5. Міжнародні зв'язки.
6. Навколишнє середовище.
7. Мобільність та транспорт.
8. Міське планування.
9. Самоврядування.
10. Державний апарат.

У цій класифікації 3 пункти пов'язані з ефективною роботою системи управління: міське планування, самоврядування та держапарат. Це підтверджує, що розумне управління визначає «розумність» самого міста.

Розглянемо докладніше вимоги до організації окремих елементів схеми та зв'язку з-поміж них.

У світі поняття Розумного міста починають будувати з конструкції, яку у низці країн називають «CityLab» (CityLab у Мельбурні, Smart Nation у Сінгапурі, Living Lab у Сеулі та ін.). У ній позиційно представлено все місто: влада, бізнес, наука та освіта, охорона здоров'я, культура та мистецтво, представники громадських організацій та активного населення.

CityLab вибудовує свою роботу на основі світових стандартів та норм Розумних міст, а також світової практики міст, що входять до Клубу (по-іншому Лігу, Мережа) Розумних міст світу.

Ключове завдання CityLab – задати повноту системи, теми управління та включитися в роботу як її елемент, дотримуючись власних розроблених регламентів та прийнятих документів.

CityLab є носієм стратегії міста та проектів, які забезпечують реалізацію зазначеної стратегії.

Отже, інституційне середовище є найважливішим фактором трансформації сучасних міст [21]. Представляючи собою набір інститутів, інституційних угод та механізмів, що встановлюють правила взаємодії економічних агентів на різних етапах формування розумного міста, інституційне середовище може стати чинником як підвищення результативності реалізації проектів із цифровізації міського середовища, так і істотно загальмувати цей процес.

У сучасній науковій літературі описано велику кількість підходів до класифікації, систематизації, типології економічних інститутів. Серед основних критеріїв, що найчастіше зустрічаються при систематизації інститутів, можна відзначити: ступінь формалізації того чи іншого інституту (формальні та неформальні), сферу застосування (економічні, соціальні, політичні, екологічні), масштаб поширення (масштаб підприємства, галузі, країни), рівень територіальної освіти (муніципальні, регіональні, національні, міжнародні), рівень ефективності (ефективні, неефективні), галузеву приналежність (транспорт, енергетика тощо), особливості впливу (стримуючі та стимулюючі, прямого та непрямого впливу), місце виникнення (ендогенні та екзогенні).

На наш погляд, найважливішою умовою розвитку розумних міст є інклюзивні інститути, які сприяють залученню громадян до процесів розвитку міського середовища. Для більш детального розкриття інституційного середовища розумних міст розглянемо детальніше формальні інститути цифровізації міського простору (табл. 1).

Інституційний механізм формування розумних міст включає правові, економічні, організаційні форми на процеси цифровізації міського середовища. Одну з провідних ролей у процесах цифровізації міського середовища відіграють державні та муніципальні структури, які здійснюють регулювання у сфері розвитку цифрової економіки за допомогою прямих та непрямих методів. Наприклад, прямий вплив на процеси цифровізації може виявлятися у формі прямого бюджетного фінансування, освіти та використання позабюджетних коштів та фондів, субсидування певних проектів у галузі розумного міста.

Висновки та пропозиції. Одним із перспективних напрямів розвитку сучасних міст є концепція розумного міста, технологічною базою розвитку якої є цифрові технології. Найважливішим чинником успішної реалізації цієї концепції є інституціональний механізм формування розумного міста, що сприяє реалізації того чи іншого варіанта розвитку проектів у галузі цифровізації міського середовища, залежно від окремих характеристик інституційного середовища тієї чи іншої території.

Таблиця 1

Формальні інститути розвитку розумних міст

Рівень	Тип впливу	
	Підтримуючий	Стримуючий
Міжнародний	– Міжнародні стандарти в галузі розвитку розумних міст. – Міжнародні організації підтримки розвитку цифрових технологій. – Інститути поширення знань та технологій.	– Санкції у сфері торгівлі високотехнологічною продукцією у сфері цифрових технологій. – Обмеження з руху трудових, фінансових ресурсів.
Національний	– Національні стандарти формування розумних міст. – Державні програми розвитку цифрової економіки. – Державно-приватне партнерство. – Пільгове оподаткування компаній цифрового сектора економіки.– Інститути трансферу технологій.	– Неефективні норми правового забезпечення та законодавства, зокрема у сфері роботи з цифровими даними, інтелектуальної власністю.
Регіональний	– Регіональні стратегії розвитку цифрової економіки та розумних міст. – Регіональні інститути підтримки високотехнологічних компаній.	– Неефективні норми законодавства та правового забезпечення на регіональному рівні.

Джерело: узагальнено автором.

Як показує досвід реалізації проектів у галузі цифровізації міського середовища, одним із перспективних напрямів для підвищення ефективності проектів у галузі формування розумних міст є розвиток інклюзивних інститутів, які сприяють залученню населення у процеси ухвалення рішень у сфері розвитку міського середовища.

Список використаної літератури:

- Ojo A., Curry E., Janowski T., Dzhusupova Z. Designing Next Generation Smart City Initiatives: The SCID Framework. / in Transforming City Governments for Successful Smart Cities. Springer: Cham, 2015. 43-68 p.
- AlAwadhi S., Scholl H.J. (Jochen) Aspirations and Realizations: The Smart City of Seattle // 46th Hawaii International Conference on System Sciences. Wailea, Maui, HI, USA, 2013. p. 1695-1703.
- Macke J., Casagrande R.M., Sarate J.A.R., Silva K.A. Smart city and quality of life: Citizens' perception in a Brazilian case study // Journal of Cleaner Production. 2018. p. 717-726.
- Van den Bergh J., Viaene S. Unveiling smart city implementation challenges: The case of Ghent // Information Polity. 2016. №1. p. 5-19.
- Lee J.H., Phaal R., Lee S.-H. An integrated service-device-technology roadmap for smart city development // Technological Forecasting and Social Change. 2012. №2. p. 286-306.
- Jin J., Gubbi J., Marusic S., Palaniswami M. An Information Framework for Creating a Smart City Through Internet of Things // IEEE Internet of Things Journal. 2014. №2. p. 112-121.
- Lee J., Lee H. Developing and validating a citizen-centric typology for smart city services // Government Information Quarterly. 2014. №1. p. 93-105.
- Cardullo P., Kitchin R. Being a 'citizen' in the smart city: up and down the scaffold of smart citizen participation in Dublin, Ireland // GeoJournal. 2019. p. 1-13.
- Colding J., Barthel S. An urban ecology critique on the "Smart City" model // Journal of Cleaner Production. 2017. p. 95-101.
- Ahvenniemi H., Huovila A., Pinto-Seppä I., Airaksinen M. What are the differences between sustainable and smart cities? // Cities. 2017. p. 234-245.
- Li Y., Dai W., Ming Z., Qiu M. Privacy Protection for Preventing Data Over Collection in Smart City // IEEE Transactions on Computers. 2016. №5. p. 1339-1350.
- Hashem I.A.T., Chang V., Anuar N.B., Adewole K., Yaqoob I., Gani A., Chiroma H., Ejaz A. The role of big data in smart city // International Journal of Information Management. 2016. №5. p. 748-758.
- Van Waart P., Mulder I., de Bont C. A Participatory Approach for Envisioning a Smart City // Social Science Computer Review. 2016. №6. p. 708-723.
- Washburn D. Helping CIOs Understand "Smart City" Initiatives: Defining the Smart City, Its Drivers, and the Role of the CIO / D. Washburn, U. Sindhu, S. Balaouras et al. // Cambridge, MA: Forrester Research Inc., 2010.
- Greenfield A. Against the Smart City / A. Greenfield. 2013. Retrieved from: http://www.academia.edu/6732875/Emerging_Markets_and_%Digital_Economy_Building_Trust_in_the_Virtual_World_032_.
- David J. The human factor / J. David // News Weekly. 2016. Vol. 2966. P. 22.
- Hall R. E. The Vision of a Smart City / R. E. Hall // Proceedings of the 2-nd International Life Extension Technology Workshop, Sept. 28, 2000. Paris : Brookhaven National Lab, 2000.
- Hartley J. Innovation in Governance and Public Services: Past and Present / J. Hartley // Public Money & Management. 2005. № 25. P. 27-34.
- Snow C.C., Håkansson D.D., Obel B. A Smart City Is a Collaborative Community // California Management Review. 2016. № 1. p. 92-108.
- Shelton T., Zook M., Wiig A. The "actually existing smart city" // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. 2014. № 1. p. 13-25.
- Ramírez de la Cruz E.E. Local Political Institutions and Smart Growth // Urban Affairs Review. 2009. № 2. p. 218-246.

Dynnyk I. P. Organization of modern city management within the Smart City concept

The concept of Smart City development began to be actively discussed in the early 2000s. At this time, the first cities began to appear, and their development strategies were formed based on this concept. Today, the number of Smart Cities is actively growing and, according to research by McKinsey, their number will exceed 600 in the coming years. The popularity of this concept is growing due to the fact that it is based on the most modern trends of sustainable development of cities, and the successful practices of applying the Smart City concept become a model for the formation of the strategy of cities that are just starting this path. The first mentions of the Smart City concept in scientific publications were related to the topic of digitization of various spheres of the city's life. However, nowadays, more and more attention is being paid in the world to the formation of an appropriate city management system, which makes it possible to make it Smart and to ensure the implementation of the city development strategy taking into account the Smart City concept. The article analyzes the international practice of forming and developing key smart cities. The main trends in the formation of

management systems were identified, and the main principles of the development of the city's strategy were also formulated. The article found out that one of the promising directions of the development of modern cities is the concept of a smart city, the basis of which is the implementation of digital technologies. The study systematized institutions that influence the formation and development of smart cities based on such criteria as their place of origin, scale, level of formalization, degree of influence. It is shown that for the development of initiatives in the field of forming smart cities, inclusive institutes that contribute to the involvement of the population in the processes of implementing projects of forming a smart urban environment are extremely important. The paper presents the institutional mechanism for the formation of smart cities, which demonstrates possible reasons for the ineffectiveness of projects in the field of digitalization of the urban environment and shows how the institutional environment affects the possibilities of implementing digitalization projects.

Key words: smart city, institutional mechanism, development, Smart City, city management, sustainable development of cities, world city rankings.

А. А. Олешко

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри смарт-економіки
Київського національного університету технологій та дизайну

К. М. Павлюк

магістрантка кафедри смарт-економіки
Київського національного університету технологій та дизайну

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СФЕРИ УПРАВЛІННЯ КОМУНАЛЬНИМ МАЙНОМ МІСТА

У статті досліджено особливості управління комунальним майном міста в умовах цифрової трансформації національної господарської системи на всіх ієрархічних рівнях.

Управління комунальним майном є важливим напрямом регіональної політики держави щодо вирішення економічних і соціальних проблем, підвищення рівня та якості життя населення, зміцнення фінансової системи, місцевих бюджетів, розвитку ефективної та конкурентоспроможної муніципальної економіки і не можливе без застосування сучасних цифрових технологій. Управління комунальним майном передбачає здійснення органом місцевого самоврядування та уповноваженими ним органами повноважень щодо реалізації прав територіальної громади села, селища, міста, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням ними з метою задоволення потреб територіальної громади, державних та суспільних потреб.

Метою статті є узагальнення теоретичних положень цифрової трансформації сфери управління комунальним майном та формування обґрунтованих пропозицій щодо запровадження інноваційних інструментів розвитку міст.

З'ясовано, що розвиток сервісів розумного міста забезпечує підвищення оперативності й ефективності інформаційної підтримки управлінських рішень та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку міста. Цифровізація забезпечує задоволення інформаційних потреб міської громади та підвищує ефективність обліку і використання майнових об'єктів міської території.

Впровадження концепції «Smart cities» в управління комунальним майном дозволить поліпшити інфраструктуру мережевих комунікацій, створити зручну для жителів міста систему надання муніципальних послуг та цифровізувати процеси обліку та аудиту комунального майна. Також важливою перевагою цифровізації сфери управління комунальним майном територіальних громад визначено економію бюджетних коштів та усунення дублюючих функцій за рахунок створення інфраструктури ІКТ, автоматизованих інформаційних систем, інноваційного програмного забезпечення та цифрових платформ.

Зроблено висновок, що включення цифрових технологій у механізми управління міською фізичною інфраструктурою сприяє розвитку інформаційної інфраструктури, ефективне використання якої робить життя міських жителів та гостей міста більш комфортним і безпечним середовищем проживання та сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності міста.

Ключові слова: управління комунальним майном, територіальна громада, місцеве самоврядування, цифрова трансформація, Smart City.

Постановка проблеми. Управління комунальним майном є важливим напрямом регіональної політики держави щодо вирішення економічних і соціальних проблем, підвищення рівня та якості життя населення, зміцнення фінансових систем, розвитку ефективної та конкурентоспроможної економіки і не мож-

ливе без застосування сучасних інформаційних технологій.

Застосування цифрових технологій в умовах сьогодення є невід'ємною складовою ефективності. Від ефективної системи функціонування інституту комунальної власності напряму залежить добробут громадян, процвітання суспіль-

ства та перспективи розвитку територіальної громади.

В умовах формування цифрового суспільства до базових функцій органів місцевого самоврядування, належить застосування цифрових технологій в сферах управління суспільним життям та забезпечення належних умов, необхідних для економічного та соціального розвитку населення. Це потребує зміни системи управління комунальною власністю з проведення наскрізної цифровізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження процесів цифровізації у сфері управління майновим комплексом територіальних громад знайшли відображення у працях таких вчених як Сментина Н.В. [1], Тихончук Л.Х. [2], Лебеда Т. Б. [3], Петренко Н. О., Машковська Л. В. [4], Куйбіда В. С., Карпенко О. В. [5], Войтович Р. [6], Струтинська І. В. [7].

Ці результати наукових досліджень підтверджують значимий вплив цифровізації на сферу економіки, суспільне життя, розвиток громади.

В Україні політика цифровізації зорієнтована на вирішення проблем державного управління в контексті запровадження електронного урядування. Загалом ключовими імперативами державного управління цифровим розвитком є наскрізна цифровізація в усіх сферах життєдіяльності, сприяння розвитку інформаційного суспільства та прискорення економічного зростання за допомогою цифрових технологій, стимулювання міжнародного цифрового співробітництва, забезпечення усіх верств населення до інформаційно-комунікаційних технологій, формування цифрових навичок, забезпечення цифрової безпеки й захисту цифрових прав і свобод громадян [8].

Водночас, питання цифрової трансформації комунального сектора потребують подальших наукових пошуків.

Метою статті є узагальнення теоретичних положень цифрової трансформації сфери управління комунальним майном та формування обґрунтованих пропозицій щодо запровадження інноваційних інструментів задля реалізації зважених управлінських рішень, спрямованих на підвищення добробуту громади та максимізації надходжень прибутку до бюджету.

Виклад основного матеріалу. Управління комунальним майном передбачає здійснення органом місцевого самоврядування та уповноваженими ним органами повноважень щодо

реалізації прав територіальної громади села, селища, міста, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням ними з метою задоволення потреб територіальної громади, державних та суспільних потреб.

Комунальне майно, що складає матеріальну та фінансову основу місцевого самоврядування та використовується для забезпечення соціально-економічних потреб населення, відноситься до комунальної власності.

Згідно з Конституцією України, комунальна власність, як власність територіальних громад сіл, селищ, міст є матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування [9, ст. 142]. До складу комунальної власності входять соціальний житловий фонд, майно місцевих органів влади, місцеві фінанси, об'єкти, за допомогою яких здійснюється комунальне обслуговування населення, підприємств і організацій території. До неї також належать споруди і мережі водопровідно-каналізаційного господарства, теплопостачання, електропостачання, інженерна інфраструктура, підприємства і організації місцевого підпорядкування тощо [10, ч.1, ст. 60]. Власність є системою відносин, яка має ефективно регулюватися органами управління з метою ефективного функціонування економіки та соціальної сфери.

Суб'єктами права комунальної власності є територіальні громади, які управляють майном через обрані ними органи місцевого самоврядування. Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» виконавчі органи мають здійснювати від імені та в інтересах територіальної громади мають спрямовувати свою діяльність в збільшення прибутку від комерційної власності та оптимізацію бюджетних витрат на утримання соціальної власності [10].

До повноважень рад включають: визначення розміру частки прибутку, що зараховується до місцевого бюджету, від здачі в оренду майна комунальними підприємствами, установами та організаціями; встановлення управління та контролю за використанням прибутку відповідних підприємств, та організацій власності територіальних громад; прийняття рішень про порядок та відчуження майна; підготовка переліку об'єктів, які можуть надаватися в оренду, а які використовуватися для задоволення потреб населення; затвердження програм приватизації; вирішення питань щодо створення, ліквідації, реорганізації комунального майна територіальної громади; приймає рішення про

передачу іншим органам господарського управління повноважень щодо управління об'єктами комунальної власності [10, ч. 29-33 ст. 26].

Цифрова трансформація як процес переходу до нових способів діяльності шляхом впровадження цифрових технологій та цифрових сервісів торкнулась усіх сфер національного господарства на різних ієрархічних рівнях.

В контексті управління комунальним майном та комунальною власністю забезпечення ефективного функціонування територіальної громади з урахуванням потреб їх жителів сприяє концепція «розумного міста».

«Розумне місто» (Smart City) – інноваційна система, спрямована на підвищення конкурентоспроможності та ефективності міських послуг. Основою концепції розумного міста є використання інформаційних технологій для більш ефективного функціонування інфраструктури та відповідності потребам жителів. Розвиток сервісів розумного міста сприяють пришвидшенню прийняття управлінських рішень, економії коштів бюджету, покращення надання інформаційних послуг для громадян та підприємств.

Відповідно до Аналітичної доповіді [11, с. 2] потенційною перевагою впровадження smart-технологій у фізичну інфраструктуру міста є контроль життєзабезпечення міста.

Впровадження smart-рішень в механізм управління комунальним сектором економіки стало головним аргументом корисності відповідно до потреб суспільства за одночасного впровадження концепції сталого розвитку. За словами К. Маркевич, ефективність використання комунального майна громадою безпосередньо залежить від його оцифрування. Насамперед, це стосується процесів цифровізації секторів ЖКГ, енергетики, будівництва та громадського транспорту. Завдяки впровадженню цифровим технологіям в інфраструктуру міста, можна отримати інформацію про ефективність використання комунального майна. Така інфраструктура має вагомe значення для досягнення цілей Сталого розвитку до 2030 року та забезпечення стійкого економічного зростання [12].

В умовах формування цифрового суспільства, більшість економічних процесів переходять в онлайн формат, що дає можливість підтримувати робочі процеси в дистанційному режимі. Комунальна сфера не є виключенням і також потребує цифрової трансформації та виявлення нових та ефективних інструментів управління об'єктами комунальної власності

з метою належного забезпечення соціальних потреб територіальної громади.

Використання технологій призводить до збільшення швидкості передачі та обробки інформації що веде до зростання капіталу активів. Урбанізація, доступ до інтернету та онлайн ресурсів, формування необхідного розуміння та оволодіння базовим рівнем цифрових навичок є необхідною умовою у рамках концепції «Smart cities» [13].

Ключовими факторами успіху у становленні концепції «Smart cities» є: 1) розгортання інфраструктури мережевих комунікацій; 2) ефективна освіта та навчання працівників щодо використання інфраструктури ІКТ; 3) політика та програми підтримки “цифрової демократії” шляхом подолання “цифрового розриву” між різними групами суспільства та досягнення “цифрової інклюзії”; 4) створення середовища, сприятливого для інновацій та приваблення креативних людей та бізнесів; 5) маркетинг «розумних» громад як вигідних місць для життя, роботи та ведення бізнесу, що дозволяє залучати талановитих працівників та інвестиції [14].

Наявність значної кількості об'єктів комунальної власності та способів їх використання, змушує органи влади шукати нові механізми та підходи до управління такими об'єктами та застосовувати новітні технології їх реалізації. Вирішенням задачі ефективного використання комунального майна, за умови, що об'єкти обов'язково залишаються у власності територіальної громади є впровадження цифрових технологій в сферу комунального сектору.

Важливою перевагою цифровізації сфери управління комунальною власністю є значна економія бюджетних коштів та усунення дублюючих функцій за рахунок створення інфраструктури ІКТ, автоматизованих інформаційних систем та цифрових платформ.

Одним із дієвих механізмів підвищення ефективності використання комунального майна є модуль Департаменту комунальної власності (ДКВ), що розробляється у м. Київ і є складовою АІС «Майно» [15]. Модуль ДКВ та побудований з використанням підходів централізованої програмно-технологічної платформи, уніфікацією програмно-технічних засобів розробки (модернізації) прикладної функціональності, використанням сучасних веб-портальних, сервісно-орієнтованих та геоінформаційних технологій.

Програмний комплекс призначений для інформаційно-технологічного забезпечення

процесів, які знаходяться в компетенції Департаменту комунальної власності Київської міської державної адміністрації, а саме:

- обліку (створення), актуалізації і використання майнових об'єктів міської території (середовища, інфраструктури);
- автоматизації процесів, пов'язаних з використанням та управлінням даними об'єктами;
- підвищення оперативності й ефективності інформаційної підтримки управлінських рішень та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку міста;
- задоволення інформаційних потреб органів місцевого самоврядування і територіальних органів державної влади;
- задоволення інформаційних потреб міської громади.

Функціонування та розвиток цифрових технологій потребують постійної підтримки з боку розробників для їх пристосування до нормативної бази, що постійно вдосконалюється, технічних та програмних засобів, що постійно розвиваються у бік ускладнення та збільшення функціональності.

Найефективнішим інструментом управління комунальним майном є цифровізація інфраструктури міста, яка дозволяє оцінювати картину комунальної власності загалом та приймати аргументовані рішення спрямовані на підвищення прибутковості об'єктів та підвищення задоволення соціальних інтересів мешканців громади.

Висновки і пропозиції. Включення цифрових інформаційних технологій у механізми управління міською фізичною інфраструктурою сприяє розвитку інформаційної інфраструктури, ефективне використання якої робить життя міських жителів та гостей міста більш комфортним і безпечним середовищем проживання, сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності міста у боротьбі за інвестиції та туристичні потоки. Це також стосується секторів житлового будівництва, енергетики, будівель та громадського транспорту, а також широкомасштабного використання інтегрованих цифрових платформ (smart-citi та Київ цифровий) у таких сферах, як міське управління, освіта, охорона здоров'я та екологічний контроль.

Слідування глобальним цифровим трендам у процесах цифрового розвитку українського суспільства дозволить здійснити технологічний прорив і забезпечити рівноправне позиціонування України в світогосподарських процесах.

Список використаної літератури:

1. Ефективність управління комунальною власністю на базі впровадження оціночної діяльності: Автореф. дис.. канд. екон. наук / Н.В. Сментина; Одес. держ. екон. ун-т. О., 2006. 19 с.
2. Тихончук Л.Х. Інституційно-економічні засади державного регулювання міжнародної діяльності корпорацій. Рівне. 2018. 308 с.
3. Лебеда Т. Б. Деякі підходи щодо визначення ефективності управління комунальним майном. *Теорія та практика управління*. 2004. № 5. С. 51-55.
4. Петренко Н. О., Машковська Л. В. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 112-119.
5. Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія "Державне управління")*. 2018. № 1. С. 5 – 10.
6. Войтович Р. Особливості впровадження електронного уряду в Україні. *Аспекти місцевого самоврядування*. 2004. № 4. С. 19.
7. Струтинська І. В. Дефініції поняття «цифрова трансформація». 2019. Вип. 48-2. С. 91-96.
8. Олешко А. А. Ключові імперативи державного управління цифровим розвитком. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2019. № 3 (67). С. 87– 91. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401-2019-3-16>.
9. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" № 280-97 від 21 травня 1997 р.
11. Маркевич К., Сіденко В. Smart-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. 2021. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-SMART-%D0%A1YTI-SITE.pdf>.
12. Концепція «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/>.
13. Олешко А. А., Ровнягін О. В., Прима В. І. Ключові аспекти розвитку цифрових компетенцій населення. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Економічні науки". 2021. №11. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-11-7732>
14. Stratigea A. The concept of «smart cities». *Towards community development*. Netcom, 26-3/4, 2012, pp.375-388. URL: <https://www.researchgate.net/publication/261873805>
15. Облік та відображення об'єктів нерухомого майна територіальної громади міста Києва. URL: <http://eis.gukv.gov.ua>

Oleshko A. A., Pavliuk K. M. Digital transformation of municipal property management

The article examines the peculiarities of the municipal property management in the conditions of digital transformation of the national economic system at all hierarchical levels.

Municipal property management is an important direction of the state's regional policy for solving economic and social problems, improving the level and quality of life of the population, strengthening financial systems, developing an efficient and competitive economy, and is not possible without the use of modern information technologies.

The purpose of the article is to generalize the theoretical provisions of the digital transformation of the sphere of municipal property management and to formulate well-founded proposals for the introduction of innovative tools for the development of cities.

It has been found that the development of smart city services ensures an increase in the efficiency and effectiveness of information support for management decisions and the provision of sustainable socio-economic development of the city. Digitization ensures the satisfaction of the information needs of the urban community and increases the efficiency of accounting and use of property objects of the urban territory.

The implementation of the concept of "Smart cities" in the municipal property management will improve the infrastructure of network communications, create a system of providing municipal services that is convenient for city residents, and digitalize the accounting and auditing processes of communal property. Also, an important advantage of the digitalization of the management of communal property of territorial communities is the saving of budget funds and the elimination of duplicate functions due to the creation of ICT infrastructure, automated information systems, innovative software and digital platforms.

It was concluded that the inclusion of digital technologies in the management mechanisms of the city's physical infrastructure contributes to the development of information infrastructure, the effective use of which makes the life of city residents and guests of the city a more comfortable and safe living environment, contributes to increasing the level of the city's competitiveness.

Key words: *municipal property management, local self-government, local community, digital transformation, Smart City.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 321:351:352

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.15>

В. Г. Маргасова

д.е.н., професор,
професор кафедри економіки, обліку та оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ВИМІР МОНІТОРИНГУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМОГО ПІДХОДУ

У статті обґрунтовано важливість розробки системи комплексного моніторингу екологічної безпеки на основі аналізу існуючих ризиків з метою їх своєчасного запобігання, зниження або максимального усунення наслідків та подальшою розробкою управлінських рекомендацій. Мета статті полягає у розробці теоретичних засад формування системи моніторингу екологічної безпеки із врахуванням фактору територіального розвитку. Розглядаються основні положення державного управління екологічною безпекою в Україні та етапи формування системи екологічного моніторингу. Стверджується, що сучасна система державного управління екологічною безпекою в контексті реалізації заходів екологічного моніторингу знаходиться на етапі переформатування, що пов'язано із адміністративними перетвореннями, переосмисленням сутності, обсягу та ролі контролю екологічної безпеки у життєдіяльності суспільства та держави. Зазначено, що для забезпечення територіальної екологічної безпеки діяльність органів влади та управління має бути спрямована на виявлення та класифікацію факторів дестабілізації безпеки та контроль над ними, ідентифікацію загроз, розробку та реалізацію заходів щодо їх подолання. Визначено, що моніторинг екологічної безпеки території відрізняється від загальнодержавного тим, що його завдання та пріоритетні напрямки визначаються з урахуванням екологічних, економічних та соціальних особливостей конкретної території. Система моніторингу здатна вирішувати завдання, обумовлені станом екології та рівнем техногенних впливів окремої території із передачею інформації на обласний рівень. Обґрунтовано, що ефективне функціонування системи моніторингу екологічної безпеки сприяє визначенню чіткої сфери ризику, що в подальшому дає змогу розробити необхідні процедури та інструменти впливу з метою запобігання появі ризику екологічної безпеки або зниженню його негативного впливу на територіальне утворення. Сформовано систему моніторингу екологічної безпеки території, визначено основні цілі, завдання та пріоритети. Розроблено структуру алгоритму аналізу ризиків екологічної безпеки, обумовлених невизначеністю впливу факторів навколишнього середовища.

Ключові слова: екологія, екологічна безпека, моніторинг, регіон, ризики, територіальний розвиток.

Постановка проблеми. Необхідність забезпечення екологічної безпеки пов'язана з максимально можливим зниженням та попередженням негативного впливу діяльності господарюючих суб'єктів на довкілля, життя та здоров'я населення, з необхідністю ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків (тех-

ногенні аварії, розливи забруднюючих речовин у ході звичайного виробничого процесу, випадкових скидання або викиду). Управління екологічною безпекою потребує значних фінансових ресурсів, а бюджетний дефіцит, економія державних коштів та недостатня професійність відповідальних осіб достатньо часто

залишають зазначену проблему без належного розв'язання.

В умовах реформи децентралізації влади різноманітності та диверсифікованості нормативно-правових джерел та управлінських підходів до реалізації процесів екологічного моніторингу не завжди має позитивний результат для ефективної державної політики. На наш погляд, необхідна уніфікація підходів до проведення екологічного моніторингу із врахуванням засад територіального розвитку з метою зростання ступеню достовірності та сумісності даних та врахування ризикової компоненти. У майбутньому це має призвести до створення єдиної інформаційної системи екологічної безпеки. Отже, важливість комплексного моніторингу екологічної безпеки на основі аналізу існуючих ризиків з метою їх своєчасного запобігання, зниження або максимального усунення наслідків та подальшою розробкою управлінських рекомендацій стає актуальним питанням для системи державного управління.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади вивчення цієї багатоаспектної проблеми закладено у дослідженнях багатьох вітчизняних вчених (Герасимчук З. [1], Качинського А. [2], Лутковської С. [3], Радченко О. [4], Хвесика М. [5], Черчик Л. [6] та ін.), у роботах яких, як правило, виділяються такі основні рівні екологічної безпеки: міжнародний, національний, регіональний, галузевий, мікроекономічний, а також рівень сім'ї та особистості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Територіальний рівень екологічної безпеки, на нашу думку, є в даний час одним з найбільш пріоритетних через те, що:

- соціально-економічний розвиток країни має враховувати регіональні аспекти;
- політика децентралізації влади передбачає виконання значної кількості соціально-економічних завдань на рівні регіону та територіальної громади, в тому числі у напрямку забезпечення національної безпеки.

Проте, на даний час розвитку науки державного управління територіальний вимір системи моніторингу екологічної безпеки є недостатньо дослідженим.

Мета статті полягає у розробці теоретичних засад формування системи моніторингу екологічної безпеки із врахуванням фактору розвитку території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше у незалежній Україні питання екологічно-

го моніторингу на державному рівні було порушено у 1992 р., коли почалася розробка та впровадження єдиної державної системи екологічного моніторингу – СЕМ «Україна», юридичною основою якої став Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ухвалений 1991 р. (ст. 22). До реалізації цього проекту були долучені Національна Академія наук України та тодішнє Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Нормативно-правова підтримка системи моніторингу отримала свій розвиток у 1993 році затвердженням Кабінетом Міністрів України «Положення про державний моніторинг навколишнього середовища». Згідно з цими документами державний моніторинг навколишнього середовища – це система спостережень, збирання та оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень [7]. На даний час державне управління в сфері екологічного моніторингу та розподіл функцій між органами державної влади виглядає наступним чином (таблиця 1).

Правове регулювання у сфері моніторингу навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до: положень Конституції України; законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про основи національної безпеки України», постанов Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» та від 20.02.2003 № 565-IV «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні».

Згідно існуючих нормативно-правових засад, підприємства, установи та організації незалежно від їх підпорядкування та форм власності, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього середовища, зобов'язані здійснювати екологічний контроль за виробничими процесами та станом промислових зон, збирати, зберігати та безоплатно надавати дані та/або узагальнену інформацію для її комплексного опрацювання, з цією метою між суб'єктами системи моніторингу та постачальником інформації укладається угода, яка підлягає реєстрації в Мінприроди або її органах на місцях [9].

Таблиця 1

Суб'єкти екологічного моніторингу в Україні

№ з/п	Орган державної влади	Функції в межах екологічного моніторингу
1	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	Здійснює спостереження за станом атмосферного повітря, поверхневих, підземних та морських вод, водних об'єктів у межах природоохоронних територій, ґрунтів різного призначення, у тому числі на природоохоронних територіях, ландшафтів, за джерелами промислових викидів та скидів, радіаційною та небезпечними природними явищами, зокрема геологічними процесами, повеннями, паводками, сніговими лавинами, селями. Воно проводить державне еколого-геологічне картування території України з метою оцінки стану геологічного середовища та його змін під впливом господарської діяльності.
2	Державна служба України з надзвичайних ситуацій	Здійснює нагляд на територіях, підпорядкованих Адміністрації зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, а також в інших зонах радіоактивного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.
3	Міністерство охорони здоров'я України	Проводить моніторингові дослідження у місцях проживання та відпочинку населення, зокрема на природних територіях курортів.
4	Міністерство аграрної політики та продовольства України	Веде спостереження за станом ґрунтів сільськогосподарського використання, сільськогосподарських рослин та тварин, а також продуктів з них, поверхневих вод сільськогосподарського призначення.
5	Державне агентство лісових ресурсів України	Здійснює нагляд за станом ґрунтів земель лісового фонду, лісової рослинності, мисливської фауни та ін.
6	Державне агентство водних ресурсів України	Спостерігає за станом річок, водосховищ, каналів, зрошувальних систем та водойм у межах водогосподарських систем комплексного призначення, систем міжгалузевого та сільськогосподарського водопостачання, водойм у зонах впливу атомних електростанцій, поверхневих вод у прикордонних зонах та місцях їх інтенсивного виробничо-господарського використання зрошуваних та осушуваних земель, підтопленням сільських населених пунктів, прибережних зон водоймищ.
7	Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру	Проводить спостереження за станом ґрунтів та ландшафтів, ерозійними та іншими екзогенними процесами, просторовим забрудненням земель об'єктами промислового та сільськогосподарського виробництва, рослинного покриву земель, берегових ліній річок, морів, озер, водосховищ, лиманів, заток, гідротехнічних споруд.

Джерело: сформовано автором за [8]

Таким чином, сучасна система державного управління екологічною безпекою в контексті реалізації заходів екологічного моніторингу знаходиться на етапі переформатування, що пов'язано із адміністративними перетвореннями, переосмисленням сутності, обсягу та ролі контролю екологічної безпеки у життєдіяльності суспільства та держави. З огляду на тенденцію зовнішньої політики України щодо перспектив входження до Європейського Союзу, головним напрямом подальшого розвитку в державному управлінні екологічною безпекою має бути кореляція відповідних елементів екологічної політики із законодавством ЄС з урахуванням стратегічних завдань переходу до збалансованого соціально-економічного та екологічного сталого розвитку держави [9]. В процесі удосконалення підходів до проведення екологічного моніторингу необхідно прагнути гармонізації з показниками екологічного моніторингу європейської спільноти. Такий підхід зможе забезпечити майбутню інтеграцію моніторингу екологічної безпеки до загальноєвропейської системи.

Для забезпечення територіальної екологічної безпеки діяльність органів влади та управління, на наш погляд, має бути спрямована:

- на виявлення та класифікацію факторів дестабілізації безпеки та контроль над ними;
- на ідентифікацію загроз;
- на розробку та реалізацію заходів щодо їх подолання [7].

Моніторинг екологічної безпеки території відрізняється від загальнодержавного тим, що його завдання та пріоритетні напрямки визначаються з урахуванням екологічних, економічних та соціальних особливостей конкретної території. Регіональні системи екологічного моніторингу створюються для отримання інформації про стан навколишнього середовища на території окремого муніципального утворення або регіону. Система моніторингу здатна вирішувати завдання, обумовлені станом екології та рівнем техногенних впливів окремої території із передачею інформації на обласний рівень. Зазначена система моніторингу є складовою алгоритму управління екологічною безпекою на мезо-

та макрорівні. Визначення пріоритетних цілей базується на принципі всебічної забезпеченості прийняття рішень, реалізація якого, своєю чергою, неможлива без діючої системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі інформаційних технологій [1]. Відповідно формування зазначеної системи моніторингу передбачає впорядкування та систематизацію алгоритмів обробки даних та доступу до таких даних.

Напрошується необхідність об'єднання технічних засобів в єдине інформаційне середовище, оснащене сучасним програмним забезпеченням з метою онлайн моніторингу стану навколишнього середовища.

Основними завданнями моніторингу екологічної безпеки є:

1. Обґрунтування програмних документів забезпечення екологічної безпеки на рівні територіального формування.

2. Формування інформаційного забезпечення планових та проєктних рішень, пов'язаних із істотним впливом на стан екологічної безпеки із визначенням можливих ризиків.

3. Визначення інформаційного забезпечення підвищення ефективності політики у сфері екологічної безпеки.

4. Складання та обґрунтування основних пріоритетних напрямів у галузі екологічного моніторингу, внутрішнього контролю, аналізу екологічної стійкості території.

5. Розробка ефективної системи управління екологічними ризиками.

6. Проведення аналізу функціонування системи моніторингу та заходів нейтралізації виявлених ризиків.

Основними цілями моніторингу екологічної безпеки територіального рівня є забезпечення:

- дотримання вимог законодавства України у сфері екологічної безпеки в умовах функціонування регіону чи територіального утворення;

- контролю ефективності реалізації заходів забезпечення екологічної безпеки на мезо- та мікрорівні;

- виконання зобов'язань державної екологічної політики із врахуванням особливостей територіального розвитку.

Використовуючи системний підхід в дослідженні моніторингу екологічної безпеки, доцільно виокремити наступні об'єкти зазначеної системи:

- діяльність промислових підприємств регіону та їхня звітність у сфері природоохоронної діяльності;

- регіональна екологічна програма та екологічні програми підприємств регіону;

- документація, що регламентує природоохоронну діяльність промислових підприємств;

- проєктна документація на будівництво, реконструкцію, розширення, консервацію та ліквідацію виробничого об'єкта.

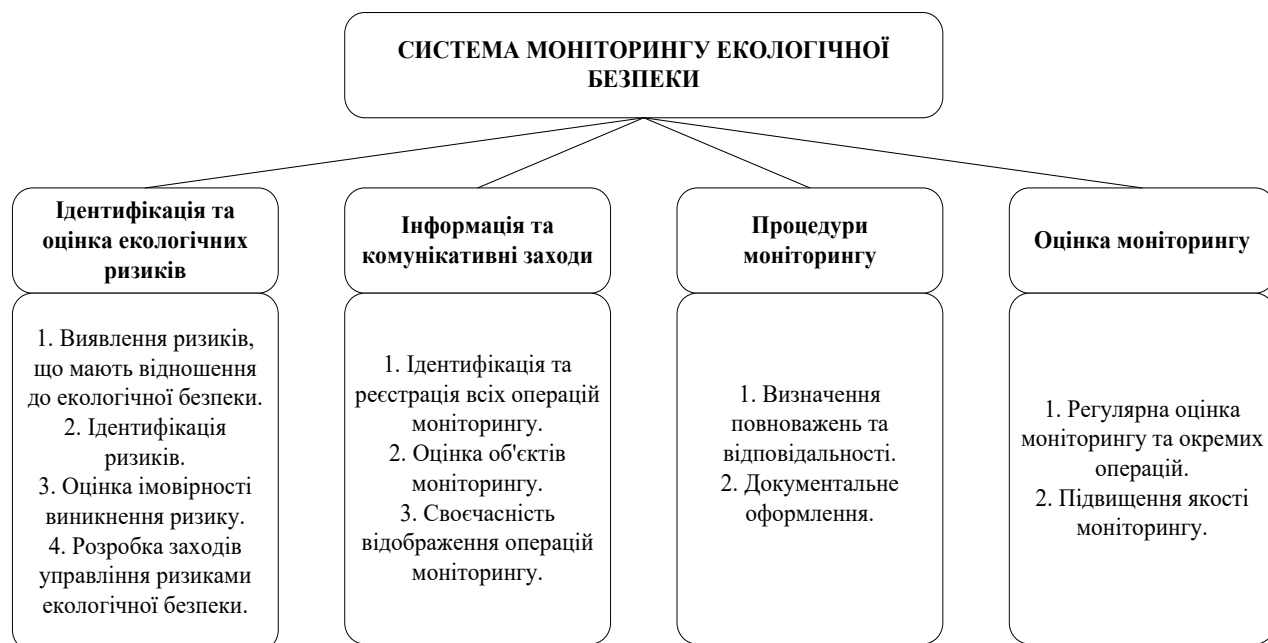

Рис. 1. Система моніторингу екологічної безпеки території

Джерело: складено автором

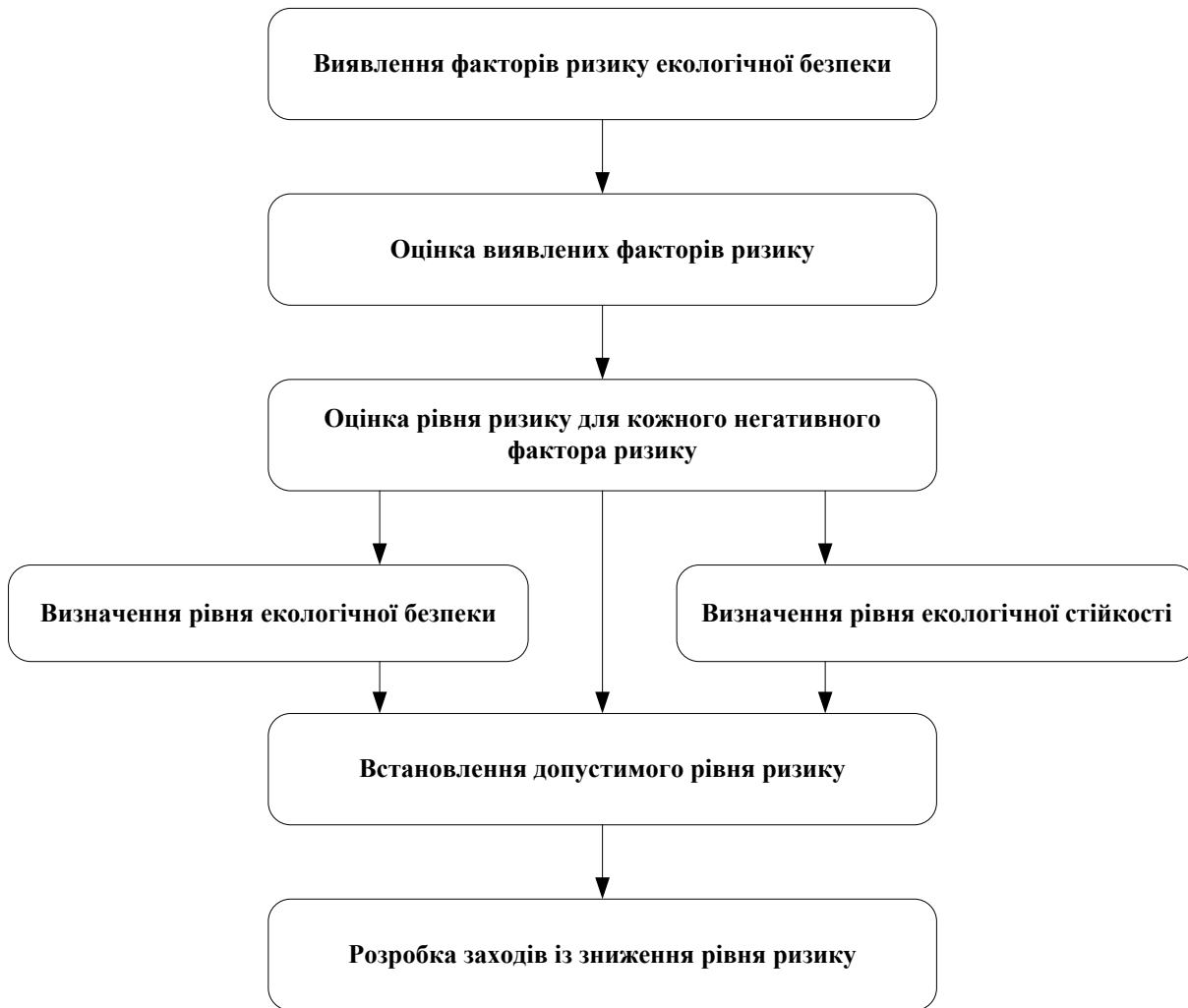

Рис. 2. Оцінка екологічних ризиків, обумовлених невизначеністю дії факторів екологічної безпеки

Джерело: розроблено автором

Ефективність системи моніторингу може бути досягнута шляхом її різнонаправленості, а аспекти чого пропонується виокремити наступні ключові напрямки моніторингу екологічної безпеки:

- моніторинг впливу виробничої діяльності промислових підприємств на навколишнє природне середовище;
- моніторинг платежів за негативний вплив на навколишнє природне середовище;
- моніторинг ефективності природоохоронних та середоохоронних споруд, обладнання та технологій;
- моніторинг екологічних ризиків промислових підприємств;
- моніторинг екологічної ефективності підприємств;
- моніторинг за інвестиційною діяльністю у сфері екологічної безпеки території.

Схема проведення аналізу ризиків екологічної безпеки, обумовлених невизначеністю впливу факторів навколишнього середовища, зображена автором на рис.2. Ефективне функціонування системи моніторингу екологічної безпеки сприяє визначенню чіткої сфери ризику, що в подальшому дає змогу розробити необхідні процедури та інструменти впливу з метою запобігання появі ризику екологічної безпеки або зниженню його негативного впливу на територіальне утворення.

Висновки. Розробка системи моніторингу екологічної безпеки території є одним із нагальних завдань у сфері реформування державного управління природоохоронною діяльністю та соціальному, економічному та екологічному розвитку території на основі підвищення екологічної стійкості функціонування економіки, раціонального використання природних ресурсів

та збалансованого поєднання екологічних, соціальних та економічних інтересів у суспільному розвитку. Формування зазначеної системи моніторингу дозволить ефективно розв'язати низку завдань, що стоять перед органами державної влади та місцевого самоврядування щодо оцінки ефективності та економічної обґрунтованості управлінських рішень у сфері впровадження доступних та екологічно чистих технологій, здійснення капітальних вкладень у природоохоронні заходи, пошуку резервів для підвищення ефективності виробництва, оптимізації екологічних витрат.

Список використаної літератури:

1. Герасимчук З. В., Олексюк А. О. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2007. 280 с.
2. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз, перспективи покращення. URL: <http://old.niss.gov.ua/book/Kachin/index.htm>.4.
3. Лутковська С.М. Сутність системи екологічної безпеки сталого розвитку в умовах глобальної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. No 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2020_4_32
4. Радченко О.В. Антропологічна природа ціннісної системи суспільства. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 2(21). С. 275–282.
5. Хвесик М., Голян В. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія. К. : Кондор, 2007. 480 с.
6. Черчик Л. М. Менеджмент якості навколишнього середовища. *Економічні інновації: Збірник наукових праць*. 2016. Випуск No 61. С. 377–383.
7. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> [accessed Jan 29 2023].
8. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
9. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торівлі України. Київ : Мінекономрозвитку, 2017. 174 с.

Marhasova V. H. Territorial dimension of environmental safety monitoring in the context of a system approach

The article substantiates the importance of developing a system of integrated environmental safety monitoring based on the analysis of existing risks with the aim of their timely prevention, reduction or maximum elimination of consequences and further development of management recommendations. The purpose of the article is to develop the theoretical foundations of the ecological safety monitoring system, taking into account the factor of territorial development. The main provisions of the state management of environmental safety in Ukraine and the stages of the environmental monitoring system forming have been considered. It has been claimed about the reformation of state management system of environmental safety in the context of the environmental monitoring measures implementation. It is associated with administrative transformations, rethinking the essence, scope and role of environmental safety control in the vital activities of society and the state. It has been noted that in order to ensure territorial environmental security, the activities of authorities and management should be aimed at identifying and classifying factors that destabilize security and controlling them, identifying threats, developing and implementing measures to overcome them. It has been claimed that the environmental safety monitoring of the territory differs from the national monitoring in that its tasks and priority directions are determined taking into account the ecological, economic and social characteristics of a specific territory. The monitoring system is capable of solving tasks determined by the state of ecology and the level of technogenic influences of a separate territory with the transfer of information to the regional level. It is substantiated that the effective functioning of the environmental safety monitoring system contributes to the definition of a clear area of risk, which subsequently makes it possible to develop the necessary procedures and influence tools in order to prevent the emergence of an environmental safety risk or to reduce its negative impact on the territorial formation. A system of environmental safety monitoring of the territory has been formed, the main goals, tasks and priorities have been defined. The structure of the algorithm for the analysis of environmental safety risks caused by the uncertainty of the influence of environmental factors has been developed.

Key words: ecology, environmental safety, monitoring, region, risks, territorial development.

УДК 35:574:32(477):342

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.16>

Ю. В. Шпак,

доктор наук з державного управління,
доцент, професор кафедри національної безпеки,
публічного управління та адміністрування,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0003-0922-2550

Л. В. Сергієнко,

кандидат наук з державного управління, доцент,
декан факультету національної безпеки,
права та міжнародних відносин,
Державний університет «Житомирська політехніка»
ORCID ID: 0000-0003-3815-6062

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В КРАНАХ ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ: АФРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД

У статті доведено важливість надійного землеволодіння для сталого управління земельними ресурсами, інвестицій у підвищення продуктивності, функціонування земельних ринків, які передають землю для її найкращого та найбільш продуктивного використання і доступу до кредитних ринків шляхом використання землі як застави. Досліджено, що в Африці звичайні інститути традиційно не забезпечують достатньо високий рівень безпеки володіння землею, щоб заохотити інвестиції. Визначено, що продаж землі може дозволити домогосподарствам, які хочуть перейти до несільськогосподарської економіки, мобілізувати власний капітал, який допоможе їм використати вигідні економічні можливості, проте вони менш ліквідні та можуть постраждати від недосконалості ринку кредитів та інших чинників. Доведено, що земельні ринки працюватимуть більш якісно, якщо чітка інформація про право власності на землю буде доступна за низькою ціною, а соціальні норми гарантуватимуть, що орендодавець, який тимчасово передає землю в оренду, не ризикуватиме втратою цього активу. Розглянуто основні проблеми функціонування ринку землі та шляхи їх вирішення в країнах Африки, які необхідно враховувати при вирішенні правових проблем в сфері земельної політики держави (чіткі обмеження на ринках оренди землі, включаючи ризик втрати землі, якщо землю здають в оренду, обмежена документація щодо прав або можливості їх реєстрації, проблема, яка особливо перешкоджає довгостроковим транзакціям, нехтування наявними правами у разі експропріації шляхом надання компенсації лише за поліпшення або значно нижче ринкової вартості земель). Проаналізовано зарубіжний досвід провадження режиму землеволодіння у Нігері, Малаві, Танзанії, Уганді, щоб продемонструвати, що такі ринки мають великий потенціал для підвищення продуктивності. Обрані для дослідження країни відрізняються не лише відносною забезпеченістю факторами виробництва, але й інституційною структурою. Визначено ключові напрямки вдосконалення земельних відносин у країнах, що розвиваються.

Ключові слова: ринок землі, договір купівлі-продажу, землі сільськогосподарського призначення, обіг земель, земельна реформа.

Постановка проблеми. Беручи до уваги те, що надійні права необхідні для створення основи для їх функціонування, ринки оренди землі показали свою ефективність і підвищення добробуту в усьому світі. Хоча їхній потенціал в Африці часто вважається більш обмеженим,

останні дослідження вказують на високі рівні варіацій між країнами та показують, що ця картина може повільно змінюватися у відповідь на світські тенденції. Проте низка факторів, включаючи передбачувану загрозу експропріації, нездатність жінок або інших груп отримати

гарантоване довгострокове право на землю, якою вони користуються, часткове або спеціальне впровадження програми сертифікації або обмеження на передачу, накладені для збереження сільської місцевості, припинення міської міграції на практиці можуть створювати перешкоди для їхньої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика формування та функціонування ринків землі, оцінки екологічних ризиків недбалого використання землі перебуває у центрі уваги як українських, так і закордонних науковців. Зокрема, дослідженнями функціонування ринків землі займалися чимало вітчизняних науковців: Саблук П.Т. [1], Хомутенко В.[3], Однорог М.А [2], Ступень М., Дума Ю. [4], Прутська О.О. [5], Дем'яненко М.Я, Алексейчук В.Н., Гудзь О.Є., Сомик А.В. [6], Федоров М.М. та інші. Вивченню сутності функціонування ринків землі в країнах Африки, їхньої структури та системоутворюючих чинників присвячено дослідження A.G. Adam [7], P. Adeniyi [8], Ali, D.A., Deininger [9], K., Duponchel M.[10] та ін. Хоча в роботах цих та інших авторів розглянуто різні аспекти реалізації земельної політики, залишається низка не повною мірою висвітлених питань, пов'язаних з особливостями політики функціонування ринків землі, зокрема з урахуванням досвіду в країн Африки та пошуком шляхів її удосконалення.

Метою статті є вивчення африканського досвіду забезпечення функціонування ринків землі.

Виклад основного матеріалу. У той час як Африку традиційно описують як багатоземельну, континент характеризується величезною неоднорідністю [1], значна частина землі, яка потенційно може бути доступна для розширення, зосереджена в кількох країнах [2], часто з низькою родючістю або доступом до інфраструктури [3]. Технологічні обмеження на здатність фермерів розширювати посівні площі та попит на африканську землю означають, що в багатьох ситуаціях фермерські домогосподарства повинні пристосовуватися до вищого рівня дефіциту землі через інвестиції та інтенсифікацію виробництва або більшу залежність від доходів поза сільськогосподарськими підприємствами, можливо, поряд із більшою участю на ринку оренди землі [4]. Тривалий високий рівень зростання населення також вказує на посилення дефіциту землі, як це було в Малі або Ефіопії [7]. Усі ці фактори свідчать про те, що економічний розвиток і структурна трансформація

передбачають спеціалізацію та переміщення частини робочої сили з аграрного сектора які, в свою чергу створюють неоднорідність населення та збільшують можливості для підвищення ефективності передачі землі.

Ринки продажу або оренди землі здебільшого відсутні у відносно багатих на землю африканських країнах, де обов'язковим обмеженням є праця, а не земля, а також у країнах з натуральною економікою де земля розподілена досить рівномірно, інтенсивність сільськогосподарського виробництва є низькою, а доступність несільськогосподарських видів діяльності обмежена. Ці процеси разом з диверсифікацією економіки та зростанням у несільськогосподарському секторі збільшують можливості для підвищення ефективності передачі землі за межі найближчих родичів (племені) та на періоди, які, ймовірно, будуть довшими, ніж лише один сезон. У багатьох наукових дослідженнях підтверджено, що в цьому випадку права власності на землю для заохочення довгострокових передач, що виходять за межі найближчих родичів або членів племені, можуть підвищити продуктивність землекористування та сприяти економічному розвитку та диверсифікації [5]. Земельні ринки працюватимуть більш якісно, якщо чітка інформація про право власності на землю буде доступна за низькою ціною, а соціальні норми гарантуватимуть, що орендодавець, який тимчасово передає землю в оренду, не ризикуватиме втратою цього активу. Це історично забезпечувало виправдання державних реєстрів. Неправильно визначені або незахищені права власності, включно з неспроможністю державних інституцій поважати та компенсувати існуючі права у разі експропріації для суспільних потреб, можуть зробити транзакції, що підвищують продуктивність, недоступними для всього або частини населення. Навіть якщо права чіткі та дотримані, неефективні інституції, які роблять реєстрацію транзакцій дорогим і громіздким, зменшуватимуть можливості для операцій на ринку землі, наприклад, створюючи перешкоди для участі на ринку [6]. Це може підірвати здатність отримати пов'язані з цим прибутки з точки зору продуктивності та розвитку фінансового ринку або зробити такі транзакції неформальними.

Емпіричні дослідження підтверджують це: історично склалося так, що реформи в Україні розширили можливості для оренди землі та сприяли міграції шляхом послаблення фінан-

сових обмежень та зменшення альтернативних витрат [7]. Нещодавно рандомізована реєстрація землі в Руанді допомогла значно покращити роботу та продуктивність ринку оренди землі, забезпечивши основу для зародження ринку іпотеки під заставу сільськогосподарської землі [8]. Сертифікація землі в Ефіопії позитивно вплинула на інвестиції та участь у ринку землі [9]. В Індії покращення доступу виробників до інформації шляхом комп'ютеризації земельних кадастрів допомогло збільшити кількість зареєстрованих угод і доступ до кредитів у міських, але не сільських районах [10]. У Китаї, де продажі заборонені, видача сертифікатів допомогла зменшити ризик повернення та перерозподілу орендованої землі, створила інституційні передумови для того, щоб домогосподарства брали участь у несільськогосподарській діяльності, а також підвищити ефективність [8].

Оскільки лізинг не потребує зміни власності на землю, власникам землі, навіть якщо вони відмовляться від самостійного обробітку землі, не доведеться відмовлятися від переваг володіння землею, включаючи можливість використовувати землю як заставу для кредитів, відкриття несільськогосподарських підприємств [7]. Навпаки, він забезпечує доступ до регулярних потоків доходу у формі ренти, яка, якщо конкурентні ринки допоможуть передати землю більш продуктивним виробникам, буде вищою за ту, яку власники можуть отримати від самостійного обробітку [9]. Домогосподарства, які беруть участь у несільськогосподарських ринках, з більшою ймовірністю пропонуватимуть землю на ринок оренди і обмеження на оренду землі можуть обмежити можливості для розвитку поза фермами, як в Ефіопії [7]. Вирівнювання доступу до землі через ринки оренди також спостерігається в Кенії, Уганді, Ефіопії, Східній Європі та Індії [9].

Продаж землі може дозволити домогосподарствам, які хочуть перейти до несільськогосподарської економіки, мобілізувати власний капітал, який допоможе їм використати вигідні економічні можливості, але вони менш ліквідні та можуть постраждати від недосконалості ринку кредитів та інших чинників. Дійсно, давно доведено, що асиметрична інформація та ризик призводять до рівноважного розподілу кредиту та використання застави як одного із способів зменшення такого раціонування кредиту [8]. Її нерухомість і відносна непорушність роблять землю ідеальною заставою. Однак масово вико-

ристовувати його для цього банки будуть лише за наявності недорогих засобів для достовірних висновків про право власності та відсутність інших обтяжень на ту чи іншу земельну ділянку. Така інформація зазвичай надається земельними реєстрами. Порівняно з орендою, купівля землі вимагатиме більше ресурсів, і рішення про купівлю також залежатимуть не лише від прибутків продуктивного використання землі, але й від очікуваних майбутніх змін цін на землю порівняно з цінами на інші активи. Крім того, відсутність страхування та високий коваріативний ризик можуть спричинити коливання цін, через що сільськогосподарська земля є дешевою під час кризи [10].

Країни в нашій вибірці відрізняються не лише відносно забезпеченістю факторами виробництва, але й інституційною структурою. Одна з поширених проблем полягає в тому, що інноваційне законодавство для документування прав часто створювалося без оцінки відповідних витрат або базових вимог, впровадження часто стикається зі значними проблемами. Крім того, у багатьох контекстах неявні чи явні обмеження прав можуть підривати сферу ефективного використання. Три проблеми, з якими часто доводиться стикатися, це (I) чіткі обмеження на ринках оренди землі, включаючи ризик втрати землі, якщо землю здають в оренду і, таким чином, сприймають як непотрібну або неефективно використану; (II) нехтування наявними правами у разі експропріації шляхом надання компенсації лише за поліпшення або значно нижче ринкової вартості, часто поєднується з широким тлумаченням державних повноважень у видатній сфері, що виходить за межі вузького надання суспільних благ; та (III) обмежена документація щодо прав або можливості їх реєстрації, проблема, яка особливо перешкоджає довгостроковим транзакціям.

У гірських районах Ефіопії, де землі дуже мало, було вжито низьку вартість і збалансовану гендерну ініціативу для забезпечення документації прав користувачів. Це зменшило транзакційні витрати та спростило передачу землі в контексті, коли продаж землі заборонено, а в багатьох регіонах заборонено здачу в оренду всього домогосподарства, щоб запобігти міграції із села в місто.³ Крім того, якщо земля переводиться з сільської місцевості на міську, невизнання прав власників у сільській місцевості може спричинити незахищеність володіння на окраїні міст [7]. З подібною проблемою стика-

ється Нігерія, де режим землеволодіння, заснований на державній власності, встановлений відповідно до Закону про землекористування 1978 року, сильно обмежує можливості для ліквідації будь-якої приватної власності на землю та створює далекосяжні можливості для державного втручання. Нігерія характеризується режимом, який створює високий рівень незахищеності володіння, підриває інвестиції та проводить підпільні операції. У Нігері вже давно доведено, що землеволодіння впливає на інвестиції, але просвітницьке законодавство для сприяння комплексному управлінню природними ресурсами мало впливає через обмежене впровадження [10]. Малаві не тільки дефіцит землі, але й має подвійну систему землеволодіння, де маєтки, багато з яких недостатньо використовуються або занепадають, існують поруч із землею традиційних установ. Законопроект про землю перебуває в парламенті більше десяти років [9]. Спадкування може відбуватися за патріархальною і матріархальною лініями. Хоча сам по собі доступ жінок до землі може не підвищити продуктивність, успадкування землі було визначено як критично важливий фактор розширення прав і можливостей жінок, включаючи їх доступ до розлучення [9]. У Танзанії Закон про сільську землю 1999 року надає всю сільську землю сільським радам, які уповноважені розробляти плани спільного землекористування як передумову для видачі свідоцтв про право власності. Окрім проблем із запровадженням, вимога схвалення на різних рівнях будь-якої передачі за участю осіб, які не проживають у селі, значно збільшує трансакційні витрати на передачу землі та зменшує передбачуваність [9]. В Уганді збіг прав між орендарями та орендодавцями на землях майло знижує продуктивність та інвестиції, а також ускладнює перекази. Зі складними процесами та надважкими структурами вартість земельного закону країни 1998 року була оцінена як непомірно висока, а реалізація ще не вийшла за межі пілотної стадії.

Висновки. Наведений вище аналіз свідчить про те, що ринки землі активніші та мають потенціал сприяти структурним перетворенням в Африці, ніж прийнято вважати. Аналітично це вказує на необхідність заміни традиційних поглядів на африканське сільське господарство на більш диференційований і емпірично обґрунтований погляд. Послідовні мікродані разом із розумінням інституційного контексту можуть допомогти визначити шляхи використання цього

потенціалу. У розглянутих тут випадках ефективність земельного ринку виглядає нижчою, якщо існують неявні чи явні обмеження на оренду землі, де уявні загрози безкомпенсованої експропріації зменшують суб'єктивну незахищеність права власності, і якщо існує політика щодо документування існуючих прав на землю, але вона не впроваджується або впроваджується у певний спосіб який виключає певні групи землевласників, зокрема жінок, або є недоступним для них.

Ключовими напрямками вдосконалення земельних відносин є більш послідовний запис історії придбання землі (для купівлі або продажу землі); визначення прав, якими володіють фізичні особи, включаючи ідентифікацію керівника ділянки та власника та, можливо, зв'язок із придбанням землі чи історією спадкування; надання пояснень щодо розбіжностей між орендованою та зданою в оренду землею (наприклад, шляхом постановки запитань для відстеження орендодавців для орендованих ділянок або орендарів для зданих в оренду ділянок); навчання обліковців розрізняти різні типи офіційних і неофіційних документів (включаючи карти), які могли бути отримані для документування права власності; нівелювання ризиків позбавлення володіння з компенсацією або без компенсації - незахищеність володіння; перехресна перевірка фактичних або гіпотетичних цін на землю для забезпечення їх реалістичності. Це має йти рука об руку із зусиллями щодо покращення спроможності аналізувати такі дані. Додаткові можливості для розуміння структурних перетворень в Африці та за її межами можна використати, зв'язавши дані домогосподарств із зображеннями дистанційного зондування та адміністративними даними.

З точки зору політики, наші результати означають необхідність доповнити акцент на управлінні землею та сертифікації прав ширшою перспективою, яка враховує обмеження на операції із землею, а також шляхи зростання попиту на землю несільськогосподарського призначення. урбанізації, промисловості та інфраструктури, а також від інвесторів загалом. Проведені дослідження африканського досвіду будуть вкрай корисні для України, особливо в контексті нівелювання ризиків пов'язаних експропріацією та рейдерськими захопленнями землі.

Список використаної літератури:

1. Саблук П.Т. Проблеми іпотеки землі в контексті фінансової безпеки. Проблеми формування іпотечного ринку в контексті фінансової безпе-

- ки України : зб. матеріалів «круглого столу», м. Київ, 30 верес. 2002 р. Київ : Міжвідом. коміс. з питань фін. безпеки при РНБОУ, Укр. агентство фін. поступу, 2002. С. 112–119.
2. Однорог М.А. Особливості інвестиційної діяльності в аграрному секторі. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. № 126 (частина II). С. 108–115.
 3. Хомутенко В., Волкова О. Ринок землі в Україні: передумови та наслідки. Економіст. 2011. № 11. С. 83–85.
 4. Ступень М., Дума Ю. Ринок земель в Україні: основні проблеми та перспективи розвитку. Економіст. 2015. № 4. С. 40–41. 169
 5. Прутська О.О. Формування ринку землі в Україні: реалії та перспективи. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки. Вінниця, 2010. № 4. С. 11–18.
 6. Іпотечне кредитування в аграрному секторі економіки України: монографія / за ред.: Дем'яненко М.Я., Алексейчук В.Н., Гудзь О.Є., Сомик А.В. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. С. 6–7.3.
 7. A.G. Adam Land tenure in the changing Peri-Urban areas of Ethiopia: the case of Bahir Dar City Int. J. Urban Reg. Res., 38 (6) (2014), pp. 1970-1984
 8. P. Adeniyi Improving Land Sector Governance in Nigeria: Implementation of the Land Governance Assessment Framework University of Lagos, Lagos (2011)
 9. D.A. Ali, Mathew Collin, Klaus Deininger, Stefan Dercon, Justin Sandefur, Andrew Zeitlin Small price incentives increase women's access to land titles in Tanzania J. Dev. Econ., 123 (2016), pp. 107-122
 10. Ali, D.A., Deininger, K., Duponchel, M., 2016. Using Administrative Data to Assess Impact and Sustainability of Rwanda's Land Tenure Regularization. Policy Research Working Paper, World Bank, Washington DC.

Shpak Yu. V., Sergiienko L. V. Features of the functioning of the land market in developing countries: the African experience

The article proves the importance of secure land tenure for sustainable land management, productivity investments, the functioning of land markets that transfer land to its best and most productive use, and access to credit markets through the use of land as collateral. It found that in Africa, conventional institutions have traditionally not provided a high enough level of security of land tenure to encourage investment. It is determined that selling land can allow households that want to transition to a non-agricultural economy to mobilize equity capital that will help them take advantage of profitable economic opportunities, but they are less liquid and may suffer from credit market imperfections and other factors. It has been proven that land markets will work better if clear information about land ownership is available at a low cost, and social norms ensure that a landlord who temporarily rents out land does not risk losing that asset. Considered the main problems of the functioning of the land market and ways of solving them in African countries, which must be taken into account when solving legal problems in the field of land policy of the state (clear restrictions on land rental markets, including the risk of losing land if the land is leased, limited documentation on rights or the possibility of their registration, a problem that particularly hinders long-term transactions, neglecting existing rights in case of expropriation by providing compensation only for improvements or well below the market value of the land). The foreign experience of the implementation of the land tenure regime in Niger, Malawi, Tanzania, Uganda is analyzed to demonstrate that such markets have great potential for increasing productivity. The countries chosen for the study differ not only in their relative supply of production factors, but also in their institutional structure. The key areas of improvement of land relations in developing countries are identified.

Key words: land market, sales contract, agricultural land, land turnover, land reform, leasing.

В. В. Ігнатенкоздобувач наукового ступеня кандидата наук
Національний університет цивільного захисту України

СИСТЕМА ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У статті представлені складові інституційного забезпечення механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Запропоновані у статті методи з підтримки процесів державної підтримки регулювання державної підтримки розвитку аграрного сектору активізує отримання позитивного ефекту. Для якісного функціонування аграрної сфери потрібна постійна дія такого обсягу активів, яка забезпечила б компенсацію витрат і отримання прибутків, достатніх як для простого так і для розширеного виробництва (це може бути виконано на основі додаткових механізмів державної підтримки аграрного сектору напрямом, що включає стан державної економіки та продовольчого ринку, характеристики діяльності виробників аграрного сектору та платоспроможний попит користувачів продовольчих товарів). Запропонована власна класифікація принципів державної підтримки розвитку аграрного сектору. При побудові авторської групи характеристик керувались вивченими специфічними особливостями аграрного сектору, такими як: функціонування суб'єктів аграрної діяльності на специфічному ресурсі – ділянці землі; формування найважливішого ресурсу для суспільства – товарів харчування; тісна залежність від природно-кліматичних факторів, що активізує високий щабель ризикованості галузі; вагоме коливання цін і відповідно прибутків в аграрному секторі та ін. Представлена система інституційного забезпечення механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору. Вивчаючи інституційне середовище процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору ми виділили дві складові: внутрішнє (ендогенне) й зовнішнє (екзогенне) середовище. Доведено, що раціональне застосування інструментів процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору дасть можливість отримати високої продуктивності в виробництві аграрного сектору, в результаті і конкурентоспроможності на внутрішньому і на зовнішньому ринках.

Ключові слова: аграрний сектор, державна підтримка, механізми, інституційне забезпечення, принципи, система.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток аграрного сектору та ринку аграрних продуктів як об'єктів регулювання являється однією з домінуючих умов продовольчої безпеки країни. Процес зміцнення ролі держави і її інституцій (інститутів) у державній підтримці аграрного сектору, в теперішніх умовах, рахується об'єктивною вимогою та мировою тенденцією. У більшості держав світу держава на постійній основі збільшує свою дію на фінансові взаємовідносини в виробництві аграрного сектору, що дозволяє ліквідувати можливі негативні чинники, залежні від розмірів виробництва. Це зумовлює доцільність змін у процесах державної підтримки розвитку аграрного сектору з урахуванням положень принципу системності його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управлінські аспекти інституційного забезпе-

чення розвитку аграрного сектору розроблялися такими науковцями: І. Гриник, В. Дергачев, В. Занько, С. Кушнір, П. Лайко, П. Саблук, Л. Щуревич, О. Ходаківська.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору та необхідного інституційного забезпечення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних підходів до інституційного забезпечення механізмів розвитку аграрного сектору України, як напрямку підтримки його лідерських позицій на міжнародному ринку агропромислової продукції.

Виклад основного матеріалу. Системний спосіб до функціонування програми державної підтримки направляє увагу представників

державної влади на гарантування створення інституціональних і інноваційних факторів трансформацій економічного потенціалу державної підтримки розвитку аграрного сектору, які повинні містити комплекс наступних методів: падіння податкових ставок; покращення в пільговому кредитуванні; моніторинг за змінами закупівельних й величині оптово-відпускних цін з додаванням фактичної собівартості товарів і затвердженого нормативного співвідношення; утворення сприятливих умов для представників аграрного сектору в періоді забезпечення їх енергоносіями; гарантування аграрного сектору адміністративно-правовою, економічною, соціальною та інформаційною безпекою; спрямованість антикризових заходів; нарощення участі представників державної влади у аграрних взаємовідносинах суб'єктів даного сектору.

Доцільність дослідження функцій системності в понятті функціонування механізмів підтримки державою аграрного сектору перш за все обумовлена міцним кореляційним зв'язком становищем аграрного сектору та характеристиками фінансової політики країни. Отже, розвинений механізм державної підтримки має можливість найбільш якісно розподіляти ресурси, активізуючи економічне зростання в країні, з одночасним стимулюванням нарощення обсягів аграрної сфери. У свою чергу, розвитку аграрного сектору можливе внаслідок активізації існуючих фінансових засобів, які під час реалізації, змінюють взаємообумовлені якісні зміни в державній політиці.

Серед домінуючих концепцій державної аграрної політики в Україні являється підтримка державою функціонування сільськогосподарських товаровиробників з ціллю утворення сприятливих умов для їх розвитку. Згідно Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва», забезпечення підтримки проводиться відповідно до Національної схеми підтримки малого підприємництва в державі, регіональних й місцевих схем. Ухвалених відповідно до законодавства. Національна програма активізації розвитку підприємництва в державі є сукупність заходів, націлених на виконання державної політики відносно вирішення задачі розвитку малого підприємництва [1].

Запропонований нами підхід до виконання механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору дає можливість:

– забезпечити потреби представників аграрного сектору у кредитних джерелах;

– побудувати ефективну систему оподаткування виробництва аграрного сектору;

– активізувати ефективну схему страхування учасників господарювання аграрної сфери;

– визначити шляхи розвитку програми фінансової підтримки аграрної галузі [2].

Вивчаючи інституційне середовище процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору ми виділили дві складові: внутрішнє (ендогенне) й зовнішнє (екзогенне) середовище. Екзогенне середовище містить можливості виходу державного аграрного сектору на світові ринки. Внутрішнє середовище являє собою сукупність утворень, які окреслюють відповідне середовище і в період функціонування керується особистими критеріями використовуючи стратегічну ціль аграрної галузі. Його раціональність прямо пропорційно пов'язана з вибором прибуткових надходжень фінансових активів та обчислення рівня дії на результати виконання задач процесів державного регулювання аграрної галузі (рис. 1).

Домінуюче значення для виконання механізмів державної підтримки розвитку аграрної сфери мають науково пояснювальні й об'єктивні властивості, на яких і формується подальша дія механізму. Їхнє постійне дотримання забезпечуватиме не присутність суб'єктивних втручань у функціонування ринкового механізму регулювання сфери аграрію. Також, властивості є основою для здійснення вибору певних форм, засобів та інструментів фінансового регулювання держави аграрної сфери/

Принцип (від лат. *principium* – начало, база) може бути визначений як загальне, керівний стан, основне, найсуттєвіше твердження, яке розглядається як правило. Саме принципи повинні використовуватись при утворенні й реалізації регуляторної аграрної політики держави. Згідно до запропонованої, ведучими вченими-економістами, поділу принципів державно-регуляторних взаємовідносин, їх можна віднести до таких груп:

– загальноекономічні чи універсальні характеристики. Сюди відносять згрупованих загальноприйнятих економічних властивостей;

– спеціальні принципи. Група додаткових принципів згідно до специфіки аграрної сфери;

– локальні принципи. Вони призначені забезпечити врегулювання певних напрямів економічного функціонування, таких як податкової і бюджетної;

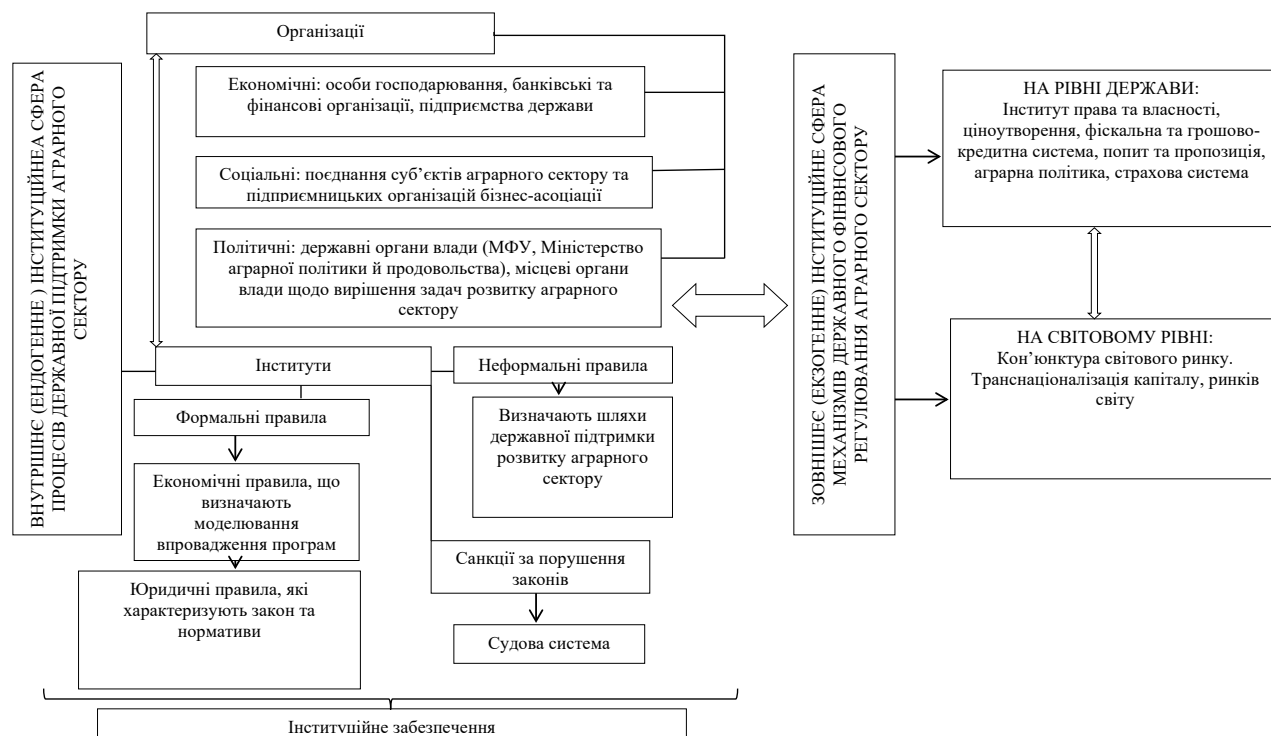

Рис. 1. Система інституційного забезпечення механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору

– адміністративно-процедурні. Характеристика цієї групи використовуються при плануванні, погодженні та ухваленні нормативних актів з регулювання відносин суспільства, а також при дослідженні регуляторного впливу на соціально-економічний стан [3-5].

Згідно проведених досліджень побудуємо власну класифікацію принципів процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору. При побудові авторської групи характеристик керуватимось вивченими специфічними особливостями аграрного сектору, такими як: ґрунтування функціонування суб'єктів аграрної діяльності на специфічному ресурсі – ділянці землі; формування найважливішого ресурсу для суспільства – товарів харчування; тісна залежність від природно-кліматичних факторів, що активізує високий щабель ризикованості галузі; вагоме коливання цін і відповідно прибутків в аграрному секторі та ін.

Згідно нашої думки, до принципів процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору варто віднести:

1. Принцип пріоритетності. Домінуюча роль аграрного сектору у гарантуванні продовольчої безпеки держави та зміна його інтересів і на внутрішньому та на зовнішньому ринках.

2. Принцип законності. Потреба чіткого поділу законотворців та об'єктів регулювання держави

аграрного сектору. Лобювання потреб олігархічних структур у галузі побудови умов господарювання не дає у повному обсязі запрацювати фінансово-кредитному процесу державної підтримки розвитку аграрного сектору на практиці. В свою чергу Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» №1877-15 з 24 червня 2004 р. [6] є базовим законодавчим актом з управління відносин в галузі механізмів державної підтримки розвитку аграрного сектору, а саме, виділяє основи політики держави у бюджетній та кредитній, інвестиційній і цінovій, страховій сферах державного регулювання відносно стимулювання виготовлення сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, гарантування продовольчої безпеки та виконання ефективної політики аграрної сфери.

3. Принцип гармонізації економічних інтересів сільськогосподарських виробників продукції та підприємств, які гарантують виготовлення кінцевої продукції аграрного сектору. Даний дисбаланс, який властивий даній галузі, веде до занепаду даної ланки виробництва, якість якої у певній мірі залежить від родючості землі та природно-кліматичних явищ. У даному випадку вимагають розробки певні компенсаційні процеси, які сприятимуть розв'язанню даної проблеми.

4. Принцип екологізації аграрного сектору. Україна в глобальному просторі аграрного сектору переважно представлена як сировинна держава, однак вирощування культур сільськогосподарського призначення без застосування відповідних технологій, які вимагають додаткових фінансових ресурсів, надзвичайно згубно впливає на ґрунти. Такі негативні чинники як зменшення кількості гумусу в ґрунтах, транспортування верхнього родючого шару землі, забруднення річок, об'ємна вирубка лісів та решти насаджень, «виснаження» земель через неконтрольоване багаторічне насадження на них відповідних культур як соняшник й ріпак, внаслідок їх відносно високий щабель рентабельності, може мати негативні наслідки. У контексті розв'язання даного питання формується потреба розробки державної Програми захисту і бережного відношення до невідновлювальних та майже невідновлювальних природних джерел України. Дана Програма, на нашу думку, повинна включити в себе: норми застосування природними джерелами, справедливі міри покарання внаслідок їх порушення та методи з їх відновлення. Виготовлення екологічно чистих органічних товарів харчування може бути потужною силою для виходу вітчизняного аграрного сектору на принципово новий щабель розвитку. В Україні існують всі умови для цього [7].

5. Принцип спеціалізації, диверсифікації й агропромислової інтеграції. Акценти державної підтримки розвитку аграрного сектору у просторовому розумінні потрібно розкласти на базі науково-практичного пояснення, кон'юнктури ринку, суспільного, технічного й ресурсного потенціалу, природних та кліматичних особливостей тощо. Виконання принципу спеціалізації, диверсифікації й агропромислової переміни у процесах державної підтримки розвитку державної підтримки розвитку аграрного сектору сприяє: якісній зміні складовій виробництва та експорту; інноваційно-інвестиційному розширенню; раціональному використанні економічного потенціалу; нарощення конкурентоспроможності на мирових ринках тощо.

6. Принцип системності та ієрархічності являється надзвичайно важливим, так як він дозволяє гарантувати постійність умов функціонування аграрного сектору.

7. Принцип оптимальності економічних ресурсів і їх відповідність одержаним результатам. Раціональність використання фінансових дже-

рел регулювання держави визначається з використанням спеціальної системи величин, яка сприяє виділенню результативності тих чи інших заходів держави та відповідних витрат на них. Співвідношення «витрати-результат» повинні стати одним із домінуючих критеріїв якості державного регулювання аграрного сектору.

8. Принцип прозорості. Всі об'єкти процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору повинні володіти рівним доступом до даних про законодавчі та регуляторні акти, схема їхнього виконання, діяльність органів, які гарантують виконання.

9. Принцип доступності розглядається як чіткість та однозначність для всіх об'єктів процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору дій уповноважених представників державної влади.

У ході вивчення визначено, що головним є не чисельність принципів, а їх чітке виконання та комплексне використання. Отже, при точному формуванні характеристик державного регулювання буде утворено оптимальне підґрунтя для майбутнього формування інших складових частин механізмів державної підтримки розвитку аграрної сфери.

Систематизувавши погляди головних науковців у галузі формування процесу державного регулювання аграрного сектору, нами запропоновано поділяти методи державного регулювання сектору аграрної діяльності за формою дії на прямі та непрямі.

Нами доведено, що держава керує цілим комплексом засобів впливу на фінансові та економічні дії в аграрному секторі. У науковому середовищі існує декілька підходів до поділу інструментів державного регулювання аграрного сектору, а саме:

- бюджетна складова інструментів (інвестування сільгоспвиробництва, капітальні вкладення, субсидування відсоткових ставок, лізинг у аграрному секторі);

- цінова група інструментів (ціни ринку, контрольні ціни, гарантовані ціни та захисні ціни, закупівельні й товарні інтервенції);

- податкова група інструментів (спрощена система оподаткування, податкові пільги, відстрочення податкових платежів та звільнення від сплати податків);

- соціальна група інструментів (підвищення життєвого рівня, медичне та культурне обслуговування, підвищення рівня освіти на селі);

- наукова група інструментів (базові наукові вивчення, підготовка фахівців, інноваційні пла-

ни розвитку та інформаційна підтримка аграрного сектору);

– кредитна група інструментів (кредитування по сезону, інвестиційне і іпотечне кредитування, вексельне кредитування, позикова кооперація на селі);

– зовнішньоекономічна група інструментів (покращення експорту товарів сільськогосподарського значення, нетарифне регулювання імпорту продукції сільськогосподарського значення, змішана схема захисту внутрішнього каналу);

– група регулювання прибутків (декларування цін, ухвалення граничного рівня прибутковості, еквівалентний обмін між галузями, підвищення прибутків сільського населення) [3-5]. Рациональне застосування інструментів процесів державної підтримки розвитку аграрного сектору дасть можливість отримати високої продуктивності в виробництві аграрного сектору, в результаті і конкурентоспроможності на внутрішньому і на зовнішньому ринках.

Висновки. Державна підтримка розвитку аграрного сектору це система скоординованих дій (напрямів, форм, методів, важелів, інструментів) органів державної влади щодо їх прямого та непрямого впливу на суб'єктів господарювання для досягнення ефективності функціонування аграрного сектору. Державна підтримка розвитку аграрного сектору полягає в проведенні комплексу заходів із організаційної та фінансово-кредитної підтримки його суб'єктів. Це має

сприяти впорядкованості дій економічних суб'єктів з урахуванням дотримання норм законодавства, інтересів органів влади, бізнесу та суспільства в цілому, а також підвищити зацікавленість усіх учасників аграрного сектору в забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Список використаної літератури:

1. Щуревич Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку аграрного сектору в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.
2. Дергачев В.А. Новые формы международной экономической регионализации. Економічні інновації. 2014. Вип. 57. С. 111-126
3. Гриник І.В. Проблеми і перспективи науково-го забезпечення трансферу інновацій в АПК. Методичні підходи створення інновацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред. В.П.Ситника, В.В.Кириченка. Х., 2008. С. 16-20.
4. Лайко П.А. Удосконалення інноваційної діяльності в АПК – вимоги часу. Економіка АПК. 2007. №12. С.85-91.
5. Khodakivska O. V. Ecologization of agrarian production: modern challenges and perspectives of development. Економіка АПК. 2015. № 5. С. 43–47
6. Закон України «Про державну підтримку сільськогосподарства України» №1877-15. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T041877>
7. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200-208.

Ignatenko V. The system of institutional support for mechanisms of state support for the development of the agrarian sector

The article presents the components of institutional support mechanisms of state support for the development of the agrarian sector. The methods proposed in the article to support the processes of state support, the regulation of state support for the development of the agrarian sector will intensify the positive effect. For the high-quality functioning of the agricultural sector, the permanent operation of such a volume of assets is required, which would ensure the compensation of costs and the receipt of profits sufficient for both simple and expanded production (this can be performed on the basis of additional mechanisms of state support for the agricultural sector in a direction that includes the state of the state economy and the food market, the characteristics of the activities of producers in the agrarian sector and the solvent demand of users of food products). A separate classification of the principles of state support for the development of the agricultural sector is proposed. When building the author's group of characteristics, we were guided by the studied specific features of the agrarian sector, such as: the functioning of subjects of agrarian activity on a specific resource – plots of land; formation of the most important resource for society – food products; close dependence on natural and climatic factors, which activates the high level of riskiness of the industry; significant fluctuations in prices and, accordingly, profits in the agricultural sector, etc. The system of institutional support for mechanisms of state support for the development of the agrarian sector is presented. Studying the institutional environment of processes of state support for the development of the agrarian sector, we distinguished two components: the internal (endogenous) and external (exogenous) environment. It has been proven that the rational application of the tools of the processes of state support for the development of the agrarian sector will provide an opportunity to obtain high productivity in the production of the agrarian sector, as a result of competitiveness in the domestic and foreign markets.

Key words: agricultural sector, state support, mechanisms, institutional support, principles, system.

УДК 353:5:351:82

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.18>**В. М. Щербак**кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ТРАНСРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглядаються позиції міжрегіональної співпраці між державами, які залишаються на рівні центрального урядування. Вивчено особливості трансрегіоналізму в сучасному світі, який вступає мережною структурою, що відкриває можливості користування ресурсами, ринками та можливостями фінансування. Встановлено ознаки зміни та адаптації законодавства, залучення нетрадиційних акторів для співпраці, полегшення доступу громадянам до трансрегіонального співробітництва. З'ясовано специфіку порядку денного трансрегіональної співпраці, яка полягає в збільшенні кількості контактів та розширенні всебічної економічної співпраці. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних наук публічного управління. Виявлено, що формальне членство в організації співробітництва формує початкове тло для подальшого співробітництва. Розкрито нагальність потреби оптимізації розподілу зусиль та функцій в рамках існуючої структури. Доведено необхідність звернення уваги на узгодження економічних інтересів не лише держави, але й приватних компаній і підприємств. З'ясовано значення інвентаризації наявних джерел надходжень міжнародної технічної допомоги. Увага приділяється ефективності перетворення публічного менеджменту трансрегіональної співпраці на ефективний командний механізм. З'ясовано значення розстановки сил в існуючих трансрегіональних структурах та організаціях. Встановлено вимоги щодо нарощування зусиль у розумінні циклічності економічних, соціальних культурних та політичних процесів на рівні регіонів різних держав. Доведено, що точкою відліку в цих технологіях має бути усвідомлення національних інтересів та чіткі орієнтири зростання економіки. Встановлено, що продовольча криза у світі, спричинена нападом Росії на Україну, висуває на порядок денний включення конкретних регіонів України до процесів забезпечення світової продовольчої безпеки. Розкрито досвід інституцій публічного врядування (регіональної влади, міністерств і відомств, лідерів локальних громад), для яких важливою є постійна комунікація та співпраця. З'ясовано, що актуальною є увага до механізмів пришвидшення ефективності ухвалення рішень та аналізу ситуації тощо. Доведено, що глобалізація економіки, ресурсів, ринків та капіталів на сучасному етапі спонукає до диверсифікації джерел прийняття рішень сучасними інститутами публічного врядування. Зроблено висновок про тісну інтеграцію регіональної публічної влади та інституцій місцевого врядування і локальних територіальних громад в рамках менеджменту співпраці між регіонами.

Ключові слова: трансрегіональне співробітництво, публічне врядування, економічна глобалізація, цифровізація економіки, мережні структури, децентралізація.

Постановка проблеми. Глобалізація створює умови для горизонтального регіонального співробітництва минаючи узгодження з урядовим рівнем дрібних або технічних питань. Політичні позиції співпраці між державами в багатьох випадках залишаються на рівні центрального урядування. При цьому динаміка сучасної глобальної економіки підвищує значення інформаційних та культурних обмінів, вимагає інших підходів для гнучкого управління трансрегіональною співпрацею. Трансрегіоналізм в сучас-

ному світі вступає мережною структурою, яка відкриває можливості користування ресурсами, ринками та можливостями фінансування.

Актуальним завданням для сучасної України є адаптація до світових тенденцій децентралізованої економічної співпраці, а також посилення зв'язків між громадянами різних держав та територій. Публічне врядування традиційного типу вимагає чітких нормативних та інструктивних засад для здійснення інноваційної діяльності. Натомість трансрегіоналізм висту-

пає широкою основою для координації різних відомчих підрозділів та інститутів врядування. Крім того, складаються умови для функціонального поєднання різних предметів відання публічного врядування. Умови російської агресії створюють для трансрегіоналізму нову актуальність та смислове підґрунтя. Воно стосується зміни та адаптації законодавства, залучення нетрадиційних акторів для співпраці, полегшення доступу громадянам до трансрегіонального співробітництва.

Аналіз публікацій. Низка українських науковців активно вивчає стан та перспективи трансрегіональної співпраці в контексті державно-управлінської перспективи. До прикладу, В. Василенко аналізує виділення рентної складової у міжрегіональних економічних нерівностях [1], І. Малюта встановлює особливості формування трансрегіональних мегаугод в межах сучасних інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні [3], С. Попович та А. Влащенко визначають структуру мережи штучних заповідних парків басейну Дністра у трансрегіональному вимірі [7], С. Федуняк та І. Бочар встановлюють безпекові аспекти трансрегіонального співробітництва Канади і США [10], С. Шергін розглядає дилему азійсько-тихоокеанського регіоналізму [11]. Водночас, попри значні наукові доробки, необхідно з'ясувати особливості та пріоритети публічного управління в галузі сучасного трансрегіонального співробітництва.

Метою статті є з'ясування трансрегіонального співробітництва як предмету сучасного публічного врядування. Завданням статті є виявлення особливостей та предметів відання публічного врядування в рамках трансрегіональної співпраці.

Основний зміст. Інституційні та нормативні засади трансрегіональної співпраці в Європі склалися на основі довготривалого з'ясування міждержавних пріоритетів та інтересів. Для сучасної України порядок денний трансрегіональної співпраці полягає у збільшенні кількості контактів та розширенні всебічної економічної співпраці. Нормативна база дає змогу зрозуміти, якими є ключові напрямки модернізації публічного врядування в цій сфері. Л. Савош, В. Кобрін, базуючись на основних положеннях Мадридської конвенції, а також реаліях транскордонного співробітництва, пропонують наступне визначення: «єврорегіон – це форма європейського транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади регіо-

нів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка оформляється у вигляді укладання юридично чинної угоди відповідно до внутрішнього законодавства цих країн і норм міжнародного права, метою якої є координація взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів в різних сферах життєдіяльності для вирішення спільних питань в інтересах населення, що проживає на його території по різні сторони державного кордону» [8, с.202].

Основи модернізації публічного менеджменту трансрегіональної співпраці пов'язані із поточною розстановкою сил та принципами функціонування структур співпраці. Формальне членство в організації міжрегіонального співробітництва формує початкове тло для подальшого співробітництва. Однак для країн, які перебувають за межами організації, вступ до «клубу обраних» є додатковим етапом зусиль. Як справедливо зазначають Л. Савош та В. Кобрін, «метою ОЕС є заохочення, підтримка й розвиток в інтересах населення транскордонного й міжтериторіального співробітництва між його членами в сферах загальної компетенції й у відповідності з національним законодавством відповідних держав. У протоколі визначено, що об'єднання єврорегіонального співробітництва – це форма органа транскордонного співробітництва у вигляді юридичної особи із правом на власний бюджет, що підпадає під законодавство тієї країни-члена Ради Європи, де розташована його штаб-квартира. ОЕС засновується шляхом укладання письмової угоди між його членами-засновниками» [8, с.203].

В сучасній Україні модернізація системи стимулювання трансрегіональної співпраці ґрунтується на вже відомих інститутах, які потребують координації. Такий підхід є цілком логічним в рамках існуючих умов. Водночас нагальною є потреба оптимізації розподілу зусиль та функцій в рамках існуючої структури. На думку В. Монастирного, «доцільно визначати “міжрегіональне співробітництво” як спільну діяльність регіональних органів державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, учасників господарських відносин і територіальних громад України, а можливо, і відповідних органів влади інших держав, спрямовану на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин з метою укладання будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей» [4, с.98].

Робота з покращення державного стимулювання трансрегіональні співпраці повинна враховувати існуючі умови економічного розвитку конкретних регіонів, що вимагає значної статистичної та аналітичної роботи. Водночас слід звертати увагу на узгодження економічних інтересів не лише держави, але й приватних компаній і підприємств. Згідно з В. Монастирним, «пріоритетним напрямом удосконалення державного регулювання економіки регіону, зважаючи на умови соціально-економічного розвитку регіонів України, є державна політика розвитку міжрегіонального співробітництва, метою якої є використання всіх можливих вітчизняних і міжнародних джерел фінансування» [8, с.99].

Наголос на вирівнюванні розвитку територій на сучасному етапі з'являється внаслідок просторово-географічної неоднорідності економічних активів, яка склалася внаслідок функціонування радянської системи господарювання. В сучасній Україні конкретним завданням є не вирівнювання розвитку регіонів, а підключення їх до глобальних ресурсів фінансування. Це передбачає інвентаризацію наявних джерел надходжень міжнародної технічної допомоги. В. Монастирний справедливо наголошує, що «збільшення обсягів фінансування та кількості проектів, що реалізуються в рамках єврорегіонів, сприятиме активізації транскордонного співробітництва з його європейськими суб'єктами та зростанню обсягів фінансової підтримки таких проектів з боку Європейського Союзу. Разом з тим виникає потреба у вдосконаленні механізмів регулювання саме міжнародної технічної допомоги як виду міжрегіонального співробітництва, що дасть можливість говорити про загальний розвиток співробітництва. Існуючі зараз диспропорції між східними, західними та центральними регіонами у вигляді нерівних умов отримання міжнародної технічної допомоги, спрямованої на реалізацію проектів регіонального співробітництва, не відповідають принципам і засадам регіональної політики держави» [4, с.101].

У дискусіях стосовно підвищення ефективності трансрегіонального співробітництва вагоме місце посідає питання обрання моделі економічної співпраці. Воно, знову ж таки, враховує розстановку сил в уже існуючих структурах та організаціях. Українські дослідники В. Третяк, О. Татарченко та Ю. Завойських обґрунтовано вказують на «велике значення пошуку моделі взаємовигідного міжрегіонального співробітни-

цтва, здатної зробити істотний вплив на успішність реформування регіональної економіки і внутрішніх трансформацій в регіонах – партнерах у сучасних умовах» [9, с. 149].

Введення нових понять до системи прийняття рішень щодо підвищення ефективності трансрегіонального співробітництва покликане надати нові перспективи розвитку системи. Також ідеться про нарощування зусиль у розумінні циклічності економічних, соціальних культурних та політичних процесів на рівні регіонів різних держав. В. Третяк, О. Татарченко, та Ю. Завойських стверджують, що «використання концепції життєвого циклу міжрегіонального співробітництва дозволяє надалі використовувати показники, що характеризують протікання кожної стадії, при створенні системи моніторингу і оцінки ефективності міжрегіонального співробітництва і враховувати їх при розробці рекомендацій по використанню різних моделей міжрегіонального співробітництва в сполученні із стадією його життєвого циклу» [9, с. 149].

Результативність та ефективність трансрегіональної співпраці залежить від здатності публічного врядування, яке орієнтоване на визначені державою завдання опанувати методи прогнозування та моделювання соціально-економічних процесів. Точкою відліку в цих технологіях має бути усвідомлення національних інтересів та чіткі орієнтири зростання економіки. Як слушно вказують В. Третяк, О. Татарченко, та Ю. Завойських, «визначення послідовності розвитку міжрегіонального співробітництва здійснюється виходячи із специфіки даного регіонального господарства. Запропонована принципова схема послідовного і постадійного розвитку міжрегіонального співробітництва дозволить мінімізувати нескоординованість діяльності регіонів і створити базу для подальшого моделювання міжрегіонального співробітництва» [9, с. 150].

Крім власне національних завдань модернізації публічного врядування важливим елементом є стан та пріоритети глобальних економічних відносин. Продовольча криза у світі, спричинена нападом Росії на Україну, висуває на порядок денний включення конкретних регіонів України до процесів забезпечення світової продовольчої безпеки. На думку М. Одінцова, «міжрегіональний обмін, міжнародна торгівля, гуманітарна допомога в екстремальних умовах дозволяє зміцнювати продовольчу безпеку, але

головною умовою її досягнення, безперечно, є розвиток власного регіонального агропромислового комплексу» [9, с. 141].

В контексті модернізації публічно-владного опікування транс регіональною співпрацею значну увагу слід приділяти механізмам інвестування до регіонального розвитку. Ця тема є однією з ключових в рамках ініціювання будь-яких трансрегіональних контактів. Досвід успішних кейсів інвестування має поширюватися та підтримуватися. І. Герасименко вірно підкреслює, що «на регіональному рівні інвестиції необхідні в першу чергу для забезпечення нормального функціонування та розвитку діяльності підприємств в майбутньому. Вони необхідні для того, щоб: забезпечити розширення виробництва; запобігати моральному і фізичному зносу основних засобів і підвищення технічного рівня виробництва; підвищення якості продукції підприємств; здійснення заходів щодо охорони навколишнього середовища; досягнення інших цілей підприємств» [2, с. 322].

Стимулювання рішень щодо зовнішніх інвестицій в економіку певних регіонів та держави в цілому включає комплексний аналіз джерел фінансування та перспективності проєктів. Тому для інституцій публічного врядування (регіональної влади, міністерств і відомств, лідерів локальних громади) важливою є постійна комунікація та співпраця. За цих умов кількість успішних інвестиційних проєктів буде збільшуватися. І. Герасименко доречно звертає увагу на те, що «реалізація регіональної інвестиційної політики в Україні з часу незалежності пов'язана із багатьма негативними тенденціями, які гальмують процеси припливу вітчизняного та зарубіжного капіталів. Це недостатня інвестиційна привабливість вітчизняної економіки для іноземних інвесторів, що зумовлює певні обмеження щодо надання інвестиційних кредитів (завдяки недостатності гарантій, недосконалості нормативно-законодавчої бази, а також внаслідок дії інших чинників підвищення ризику); низька доступність нових прогресивних технологій та відсутність практики використання сучасних форм управління інвестиційною діяльністю на макро- та мікроекономічному рівнях» [2, с. 323].

Таким чином, модернізація публічно-владної координації трансрегіональної співпраці вимагає аналізу інституційних умов та економічного порядку денного сучасного світу. Також ж актуальною увагою до механізмів пришвидшення ефективності ухвалення рішень та аналізу

ситуації тощо. Це вимагає аналізу законодавства та значної інституційної модернізації.

Висновки. Таким чином, трансрегіональна економічна, політична, соціокультурна співпраця утворюють можливості для інтенсифікації розвитку прикордонних регіонів та регіонів, які перебувають далеко за межами транскордонного контакту. Глобалізація економіки, ресурсів, ринків та капіталів на сучасному етапі спонукає до диверсифікації джерел прийняття рішень сучасними інститутами публічного врядування.

Типова централізована модель забезпечення ефективності транскордонної співпраці, яка ґрунтується на діяльності міністерств та відомств і вимагає значного часу на узгодження та просування рішень, вимагає істотної модернізації. На сучасному етапі предметам сучасної трансрегіональної співпраці може бути не лише економічна співпраця та спільні проєкти, але й взаємодія у сфері розвитку громадянського суспільства та культурних обмінів тощо.

Нагальною потребою є створення організаційних інструментів тісної координації різних профільних управлінських установ. А також ідеться про тісну інтеграцію регіональної публічної влади та інституцій місцевого врядування і локальних територіальних громад.

Бажаним є залучення до транснаціональної співпраці не лише інститутів публічного врядування, але й приватних компаній, громадських організацій окремих індивідів та груп. На часі деформалізація трансрегіональної співпраці із встановленням гнучких механізмів контролю за обсягами та природою подібної комунікації. На інститути публічного врядування сучасної України покладається широка інформаційна та аналітична робота з просування опцій для конкретних цільових груп трансрегіональної співпраці. В Україні особливим завданням є посилення такої співпраці для регіонів, які перебувають далеко від державного кордону. Зазначений аспект є перспективним для подальшого вивчення тематики, яку досліджує дана стаття.

Список використаної літератури:

1. Василенко В. М. Виділення рентної складової у міжрегіональних економічних нерівностях Прометей. 2013. № 1. 26-31.
2. Герасименко І. С. Розширення повноважень міжрегіональних державних структур у залученні інвестиційних ресурсів у регіональну економіку Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. 2012. Вип. 3. 317-324.

3. Малюта І. А. Сучасні інтеграційні процеси в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні: формування трансрегіональних мегаугод. Проблеми економіки. 2017. № 4. 24-30.
4. Монастирний В. М. Шляхи вдосконалення державного регулювання міжрегіонального співробітництва Актуальні проблеми державного управління. 2013. № 2. 97-104
5. Одінцов М. М. Формування міжрегіональної системи продовольчої безпеки Системи обробки інформації. 2010. Вип. 3. 140-141.
6. Пахомов С. Ю. Інституціонально-фінансове стимулювання міжгалузевих, внутрішньогалузевих і міжрегіональних взаємодій Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 9. 76-81.
7. Попович С. Ю. А. С. Власенко Мережа штучних заповідних парків басейну Дністра у трансрегіональному вимірі. Ukrainian journal of forest and wood science. 2019. Vol. 10. № 2. 64-71.
8. Савош Л. В. Міжрегіональне транскордонне співробітництво в Європі: від єврорегіонів до об'єднань єврорегіонального співробітництва. Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. 2012. Вип. 9(3). 201-206.
9. Третяк В. В., Татарченко О. М., Завойських Ю. А. Вибір організаційних форм реалізації міжрегіонального співробітництва. Часопис економічних реформ. 2014. № 1. 147-152.
10. Федуняк С. Бочар І. Безпекові аспекти трансрегіонального співробітництва Канади і США Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2011. Т. 23-24. 114-120.
11. Шергін С. О. Дилема Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2015. Вип. 22 (2). С. 36–49.

Shcherbak V. Transregional cooperation as an object of public administration: features and factors of modernization in modern conditions

Positions of interregional cooperation between states that remain at the level of central government are considered. Peculiarities of transregionalism in the modern world, which comes with a network structure that opens up opportunities for using resources, markets, and financing opportunities, are studied. Signs of changes and adaptation of legislation, involvement of non-traditional actors for cooperation, facilitation of citizens' access to transregional cooperation have been established. The specifics of the agenda of transregional cooperation, which consists in increasing the number of contacts and expanding comprehensive economic cooperation, have been clarified. The article uses professional methodical tools of modern sciences of public administration. It was found that formal membership in a cooperation organization forms the initial background for further cooperation. The urgency of the need to optimize the distribution of efforts and functions within the existing structure is revealed. The need to pay attention to the coordination of economic interests not only of the state, but also of private companies and enterprises has been proven. The value of the inventory of the available sources of international technical assistance income has been clarified. Attention is paid to the effectiveness of the transformation of public management of transregional cooperation into an effective team mechanism. The significance of the arrangement of forces in the existing transregional structures and organizations is clarified. Requirements for increasing efforts in understanding the cyclicity of economic, social, cultural and political processes at the level of regions of different states have been established. It has been proven that the starting point in these technologies should be awareness of national interests and clear guidelines for economic growth. It has been established that the food crisis in the world, caused by Russia's attack on Ukraine, puts on the agenda the inclusion of specific regions of Ukraine in the processes of ensuring global food security. The experience of public governance institutions (regional authorities, ministries and agencies, local community leaders), for which constant communication and cooperation is important, is revealed. It was found that attention to the mechanisms of speeding up the efficiency of decision-making and analysis of the situation, etc., is relevant. It has been proven that the globalization of the economy, resources, markets and capital at the current stage encourages the diversification of sources of decision-making by modern institutions of public governance. A conclusion was made about the close integration of regional public authorities and institutions of local government and local territorial communities within the framework of the management of cooperation between regions.

Key words: transregional cooperation, public governance, economic globalization, digitalization of the economy, network structures, decentralization.

Т. Л. Шестаковська

доктор наук з державного управління,
ректор Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права ЗВО
«Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

В. О. Колівошко

здобувач вищої освіти,
Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права ЗВО
«Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Базуючись на загальній концепції розвитку соціально-економічної системи, дана робота враховує передумови, принципи та системи реалізації цілей єдиної моделі, включаючи концепції інноваційного розвитку, інноваційні стратегії, інноваційну політику, управління інноваційною діяльністю, механізми та ін. Встановлено, що за умови збалансованого розвитку складових різного потенціалу може бути сформована ефективна модель управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України на основі адаптивності та здатності забезпечувати синергетичні ефекти, орієнтовані на природний потенціал. Визначено критерії оцінки ефективності моделей управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України, що характеризують досягнення економіки за певним рівнем техніки і технологій, рівнем економічного зростання, добробуту та здоров'я населення, інтелектуалізації суспільства, екологічної та економічної безпеки тощо. Визначено очікувані етапи децентралізації в Україні та їх вплив на розвиток соціальної інфраструктури: 1) децентралізація влади та ресурсів; 2) дотримання принципів децентралізації; 3) влада та ресурси будуть розподілені між традиційними публічними повноваженнями (державою та ринком); 4) запровадити новітню модель управління соціальною інфраструктурою. Пріоритетами та особливостями впровадження моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України є: 1) необхідність проведення науково-дослідних робіт, що сприяють поступовому розвитку використання можливостей емпіричних досліджень у поєднанні з ефективними системами управління, технологіями та комплементарною генетикою; 2) скорочення термінів фінансування досліджень із залученням позитивного досвіду розвинутих країн; 3) формування організаційно-інституційних структур, спрямованих на спрощення процесу формування та впровадження інновацій в соціальну інфраструктуру України.

Ключові слова: інновації, соціальна інфраструктура, управління, інноваційний потенціал, розвиток, модель, децентралізація.

Постановка проблеми. Сучасна тенденція соціально-економічної трансформації не зводиться до відповідних технологічних і ремісничих процесів, а полягає в їх надзвичайно складному симбіозі, який потребує узгодження перманентних суспільних потреб і потреб через ефективну переорієнтацію механізмів державного управління на інноваційний розвиток. Українська економіка як складна відкрита система має загальну закономірність розвитку під впливом екзогенних (процеси глобалізації та модернізації) та ендогенних (матеріальні блага, людські ресурси, товарні відносини тощо) флуктуаційних пара-

метрів. Негативні тенденції у функціонуванні соціальної інфраструктури України зумовлені сукупністю об'єктивних та суб'єктивних чинників, а саме: втратою лідерства країни на міжнародних ринках, низькою економічною свободою та ефективністю інноваційної діяльності, неефективністю соціально-економічних реформ тощо. Враховуючи зазначене, існує нагальна потреба усунення загрози деградації соціальної інфраструктури та використання потенційних можливостей забезпечення її інноваційного розвитку, вирішення цього питання передбачає формування резонансної моделі управління

інноваційною діяльністю. Розвиток досягається шляхом зміни свідомості суспільства та позиціонування сталості зростання соціальної інфраструктури України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у розробку науково-методичних положень та практичних аспектів інноваційного розвитку соціальної інфраструктури зробили вчені: В. Борщевський [1], І. Гриник [2], В. Дергачов [3], В. Лясенко, О. Прокопенко, В. Омеляненко [4], Т. Шестаковська [5] та ін. У методологічному плані погоджуємося з позицією В.В.Зянько [6, с.176] щодо нетотожності понять «модель інноваційного розвитку» та «модель розвитку інновацій». При цьому інноваційну модель розвитку відповідної системи пропонуємо розглядати як структуру, програму роботи та принципи побудови системи, стратегічні та тактичні цілі її розвитку, оцінку ресурсів, якими володіє система. Його розпорядження, механізми, задіяні в обробці наявних ресурсів, управління блоками та функціями елементів системи [6, с.103].

В.А. Дергачов змінює модель інноваційного розвитку як модель економічного розвитку, засновану на високих технологіях, й конкурентоспроможної продукції на зовнішньому ринку [3, с.116]. Теорію та практику процесу децентралізації системи управління досліджували В. Бакуменко, С. Попов [8], А.] та ін [10-11].

Мета статті. Метою даної роботи є дослідити науково-концептуальні основи формування моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України.

Виклад основного матеріалу. Основними інститутами інноваційного суспільства є інтегровані структури, які поєднують виробництво нових знань та їх комерціалізацію. У цілому модель управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури характеризується складною структурою, основними елементами якої є: генерація наукових знань; освітній та професійний рівень розвитку; наукові дослідження та комерціалізація інновацій; трансфер технологій та інновацій; захист інтелектуальної власності; інструменти коригування.

Серед ключових проблем інноваційного розвитку соціальної інфраструктури сучасного суспільства варто виділити: 1) низький рівень трансформації інноваційних технологій; 2) неефективність механізмів державної підтримки інноваційної діяльності та її фінансування; 3) недостатній моніторинг стану соціальної інфраструктури та інноваційної діяльності в Україні

раструктури та інноваційної діяльності в Україні [12]; 4) високий ризик інноваційної діяльності в соціальній інфраструктурі; 5) неефективний механізм захисту досягнень наукових досліджень. Для оцінки ефективності інноваційного розвитку соціальної інфраструктури законодавством передбачено набір показників із граничними значеннями, зокрема: 1) витрати на науку у ВВП, % (не менше 1,7-2,0); частка фірм, що впроваджують інновації; 3) кількість фахівців, які займаються науково-технічною роботою на 1000 осіб (не менше 9); 4) відношення кількості впроваджених об'єктів інтелектуальної власності до кількості реєстрацій [13].

Згідно з проведеними дослідженнями, до основних причин низького рівня інноваційної активності суб'єкта підприємницької діяльності та факторів впливу на соціальну інфраструктуру варто віднести: обмеженість фінансових ресурсів для впровадження інновацій в соціальній інфраструктурі, високу вартість кредитних ресурсів, обмеженість державних дотацій та програми підтримки розвитку інноваційного потенціалу бізнес сектору, ризики інноваційної діяльності, які в деяких випадках не надають можливості отримання винагороди за додаткові витрати.

Визначено, що модель управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури буде ефективною, якщо: суспільство та його інституції готові діяти за принципами інноваційного розвитку, відповідне інвестиційно-інноваційне середовище забезпечує інноваційний розвиток соціальної інфраструктури, як на макро-, так і на мікрорівні, формування системи управління та забезпечення впровадження інноваційних моделей розвитку соціальної інфраструктури, що передбачає розробку концепцій інноваційного розвитку, національної інноваційної політики на основі децентралізації, стратегії інноваційного розвитку, механізмів управління інноваційною діяльністю та задоволення об'єднання соціальних і економічних інтересів.

Глобалізація соціально-економічних процесів в Україні потребує формування нових методологічних підходів до формування моделей управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури в умовах децентралізації. Успішне впровадження децентралізації сприяє інноваційному розвитку соціальної інфраструктури шляхом:

– створення нових структур, які є ближчими до людей та відкритими до інновацій, підвищу-

ючи підзвітність та відповідальність державних структур;

- зменшення зловживань владою внаслідок децентралізації окремих функцій центральних органів влади;

- надання організованим територіальним групам населення можливості контролювати процес розвитку соціальної інфраструктури, тим самим покращуючи політичну стабільність;

- створення нових малих комунікаційних платформ для регіональної ринкової конкуренції та посилення економічної конкуренції.

Автори вважають, що в умовах децентралізації розробка загальної моделі управління та вибір необхідних стратегій інноваційного розвитку соціальної інфраструктури має базуватися на використанні позитивного світового досвіду з урахуванням природних особливостей України та соціально-економічні умови країни в цілому, враховуючи потреби споживачів і дотримуючись вимог національної безпеки (рис. 1).

У процесі вибору моделі інноваційного розвитку соціальної інфраструктури необхідно сформулювати механізм управління на основі вимог і критеріїв оцінки сучасної глобальної системи. У свою чергу, ми зазначаємо, що в умовах глобалізації тиск на всіх гравців глобальних процесів значно посилюється, тому конкурентна перевага є більш динамічною та гнучкою та має характеризуватися системною складністю та активною цільовою орієнтацією на забезпечення стійких інновацій та розвитку.

Модель управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України має базуватися на цілісній системі, яка враховуватиме різноманітні типи інновацій: продуктові, управлінські, процесні, організаційно-інформаційні, техніко-технологічні, біологічні. Тип інновації в економіці залежить від характеристик її діяльності та результатів її діяльності.

Загальна ефективність моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України в основному залежить від збалансованості можливостей усіх її складових як суб'єктів господарювання. Лише системний баланс моделей управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури сприяє врахуванню принципу адаптивності та здатності забезпечити синергетичний ефект від його реалізації. Природний потенціал – базовий потенціал, який впливає на формування інших видів потенціалу для забезпечення найбільш ефективного використання суміжних потенціалів тощо.

Тому соціальна інфраструктура є специфічною у впровадженні інноваційних моделей управління розвитком, оскільки чинниками її інституційного формування є біологічні активи, на які спрямовано соціальні інновації. Ці характеристики визначають методологічну основу дослідження та оцінки результатів інноваційного розвитку соціальної інфраструктури України.

Те, що модель управління, заснована на інноваційному розвитку соціальної інфраструктури, має забезпечити просування всієї країни до більш гуманного суспільства, на ефективність якого впливають фактори, що свідчать про рух до прогресивної форми функціонування. Ці фактори присутні в усіх соціальних сферах, тобто соціально-економічній, політичній, культурній, що логічно, оскільки гуманізація цивілізації полягає саме в їх гармонійному симбіозі. У разі такого позиціонування української економіки ефективність моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури вимірюється насамперед удосконаленням усіх її підсистем та внеском у загальний розвиток країни.

Однією з характеристик моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури є те, що вона маючи високу синергетичність і ефективність інновацій продовжує зростати. Крім того, не обійтися без мультиплікаційного ефекту від комерціалізації інновацій, оскільки економічні ефекти у виробництві супроводжуються позитивними змінами в розвитку освіти, культури та всієї соціальної інфраструктури. У результаті такої трансформації модель управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури і науково-технічним прогресом стала основним чинником найбільш раціонального використання трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, найбільш ефективного застосування соціально-економічних та інших механізмів управління [6].

Підтримуємо позицію вчених [1-6] про те, що ефективність функціонування та розвитку будь-якої соціально-економічної системи значною мірою залежить від вибору її ефективного режиму. У свою чергу, оцінка ефективності системи та її моделей повинна мати об'єктивний, комплексний і, по можливості, кількісний характер. Тому першочерговим завданням є визначення об'єктивних і однозначних критеріїв оцінки ефективності, які дадуть змогу порівняти різні за принципами, завданнями, ресурсами та механізмами управління моделі.

Рис. 1. Схема формування моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України*

*Джерело: розроблено авторами

Методологічно, виходячи з припущення, що основною метою інноваційної діяльності є накопичення синергії, з метою оцінки ефективності впровадження моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури України ми систематизували ефекти на такі групи: техніко-технічну, економічні, організаційні, соціальні, екологічні, біологічні, динамічні.

Сучасні теоретичні та емпіричні дослідження, проведені науковцями у сфері конкурентних відносин, дозволяють виявити ознаки зміни характеру конкуренції, до яких відносяться зростання попиту на інновації та активізація повторного використання інновацій, що призводять до збільшення рівень конкурентної поведінки гравців на ринках [9-11].

Враховуючи, що на даному етапі конкуренція відповідних ресурсів поступилася місцем конкуренції споживачів, зауважимо, що інновації є основою конкуренції та умовою конкурентоспроможності соціальної інфраструктури. Після встановлення конкурентоспроможності соціальної інфраструктури, взаємозв'язку між конкурентоспроможністю та її інноваційним розвитком, вважаємо за доцільне проводити оцінку ефективності використання потенціалу інноваційного розвитку соціальної інфраструктури через окремі категорії.

Зауважимо, що потенціал інноваційного розвитку соціальної інфраструктури є мінливим і залежить від ряду факторів, зокрема: динаміки соціально-економічного розвитку України та окремих суб'єктів господарювання, швидкості змін у глобальному просторі, рівня цивілізованості високорозвинутих країн, швидкості розвитку людського капіталу, залежність України в цілому від вимог глобалізації, насиченість і ступінь розвитку вітчизняних ринків товарів і послуг, обрані внутрішні та зовнішні стратегії розвитку соціальної інфраструктури. Крім того, пропонується оцінювати ефективність та рівень конкурентоспроможності використання потенціалу інноваційного розвитку соціальної інфраструктури з точки зору цілісності системи, зосереджуючись на реалізації кінцевих продуктів, стратегій чи завдань.

Висновки. Модель управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури є більш складною структурою, яка має великий вплив на соціальний розвиток, оскільки природні ресурси включають функції та виробничі процеси. Визначено, що така складність потребує дотримання комплексу вимог для ефективної

реалізації моделі управління соціальною інфраструктурою України, а саме: 1) готовність суспільства до інноваційного розвитку; 2) відповідне середовище для інновацій та інвестицій на всіх рівнях управління; 3) узгодженість понять розвитку соціальної інфраструктури, суспільства, інститутів, соціально-трудових, владних, земельних та інших відносин. Враховуючи, що метою інноваційного розвитку соціальної інфраструктури в Україні є покращення якості та умов життя, ефективність моделі управління інноваційним розвитком соціальної інфраструктури визначається низкою взаємопов'язаних факторів (техніко-технічних, соціально-економічних, екологічних, організаційних, біологічних, динамічних) з чіткою структурою відповідно до завдань і цілей розвитку соціальної інфраструктури.

Список використаної літератури:

1. Потенціал розвитку і перспективи відродження сільських територій в умовах сучасних реформ: науково-аналітична доповідь. під ред.. В. Борщевського. Львів, 2017. 43 с.
2. Гриник І.В. Проблеми і перспективи наукового забезпечення трансферу інновацій в АПК. Методичні підходи створення інновацій та трансферу об'єктів інтелектуальної власності у агровиробництво / під ред. В.П.Ситника, В.В.Кириченка. Х., 2008. С. 16-20.
3. Дергачев В.А. Новые формы международной экономической регионализации. *Економічні інновації*. 2014. Вип. 57. С. 111-126
4. Інституціональна модель інноваційної соціальної інфраструктури: колективна монографія / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенка, В. А. Омеляненко. НАН України, Ін-т соціальної інфраструктури пром-сті. Київ, 2019. 327 с.
5. Shestakovska T., Durglishvili N., Kushnir S. Competitiveness of the agrarian business in the context of maintenance of leadership positions on the market. In: Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research, 2018. ol. 217, pp177-184.
6. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія / В.В. Зянько. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 397 с.
7. Щуревич Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку соціальної інфраструктури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №10. С. 101-105.
8. Бакуменко В.Д., Попов С.А. Парадигма інноваційного розвитку суспільства: сучасні концепції

- реформування публічного управління. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 43. С. 21-28.
9. Мельничук А., Остапенко П. Децентралізація влади: реформа № 1 [аналітичні записки]. К. : ЦОП «Глобус» ФОП Кравченко Я.О. 2016. 35 с.
 10. Boggero Giovanni (Università degli Studi di Torino). Constitutional Principles of Local Self-Government in Europe. Leiden, Netherlands; Boston : Brill, 2017. 334 p.
 11. Faguet Jean-Paul. Decentralization and Governance. World Development. 2014. Vol. 53. P. 2-13.
 12. Володіна В.О., Єрохін С.А. Ефективність функціонування ринку інноваційних ідей в національній економіці. Актуальні проблеми соціальної інфраструктури. 2014. № 5. С. 67-75.
 13. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139-158.

Shestakovska T., Pronko A. Model of innovative development of social infrastructure of Ukraine

Based on the general concept of the development of the socio-economic system, this work takes into account the prerequisites, principles and systems for the implementation of the goals of the single model, including the concepts of innovative development, innovative strategies, innovative policy, management of innovative activities, mechanisms, etc. It was established that under the condition of balanced development of components of different potential, an effective model of management of innovative development of the social infrastructure of Ukraine can be formed based on adaptability and the ability to provide synergistic effects focused on natural potential. The criteria for evaluating the effectiveness of management models for the innovative development of the social infrastructure of Ukraine, which characterize the achievements of the economy according to a certain level of technology and equipment, the level of economic growth, well-being and health of the population, intellectualization of society, environmental and economic security, etc., are defined. The expected stages of decentralization in Ukraine and their impact on the development of social infrastructure are determined: 1) decentralization of power and resources; 2) compliance with the principles of decentralization; 3) power and resources will be distributed between traditional public powers (the state and the market); 4) introduce the newest model of social infrastructure management. The priorities and features of the implementation of the management model for the innovative development of the social infrastructure of Ukraine are: 1) the need to carry out research works that contribute to the gradual development of the use of empirical research opportunities in combination with effective management systems, technologies and complementary genetics; 2) shortening the terms of financing research with the involvement of positive experience of developed countries; 3) formation of organizational and institutional structures aimed at simplifying the process of formation and implementation of innovations in the social infrastructure of Ukraine.

Key words: innovation, social infrastructure, management, innovation potential, development, model, decentralization.

А. А. Телендій

аспірант

Міжрегіональної Академії управління персоналом

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-7436-7373>

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЦІЛІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена дослідженню сутності та цілей стратегічного планування регіонального розвитку, зокрема його теоретичному аналізу. Автор розглядає стратегічне планування, як важливий інструмент для досягнення сталого та збалансованого розвитку регіонів, який дозволяє визначити довгострокові цілі та ефективно спрямовувати зусилля на досягнення поставлених завдань. У статті проводиться аналіз теоретичних підходів до стратегічного планування регіонального розвитку. Підкреслюється важливість врахування особливостей регіонів, їх потенціалу та переваг, а також ідентифікації проблем, з якими стикаються регіони у сучасних умовах.

Автором зазначено, що стратегічне планування повинно базуватися на глибокому аналізі економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів регіонального розвитку. Автор наголошує на необхідності узгодженості та взаємодії між різними зацікавленими сторонами, такими як органи влади, бізнес, громадські організації та населення, для ефективної реалізації стратегічних цілей. У запропонованій статті детально розглядається процес формулювання стратегічних альтернатив розвитку регіону та визначення пріоритетних напрямків діяльності. Зазначається, що вибір стратегії розвитку повинен бути обґрунтованим та забезпечувати максимальну відповідність досягненню поставлених цілей регіону. Особлива увага приділяється важливості забезпечення ресурсного забезпечення для реалізації обраної стратегії. Висвітлюється роль фінансових, технологічних, людських та інших ресурсів у досягненні стратегічних цілей регіону та їх ефективного використання.

У підсумку статті наводиться загальний висновок, що стратегічне планування регіонального розвитку є ключовим інструментом для забезпечення сталого зростання та покращення якості життя населення. Виконання усіх етапів стратегічного планування допомагає регіонам стати більш конкурентоспроможними та адаптивними до змін у світовому середовищі. Такий підхід дозволяє регіонам максимально використовувати свій потенціал, забезпечити стале розвитку та зростання, а також впевнено рухатися вперед до досягнення своїх стратегічних цілей.

Ключові слова: стратегічне планування, регіональний розвиток, виклики, інструмент, розвиток, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. З розвитком сучасного суспільства виникають все більші виклики і завдання, пов'язані з ефективним управлінням регіональним розвитком. Різниця в рівнях економічного, соціокультурного та екологічного розвитку між різними регіонами стає основною причиною нерівномірності та недостатньої інтеграції окремих територіальних одиниць у загальнонаціональний розвиток. Це призводить до збільшення соціальних розривів, зниження конкурентоспроможності та обмеженого доступу до ресурсів для окремих регіонів. Крім того, глобалізація економіки та зміни у світо-

вому середовищі ставлять перед регіонами нові виклики і можливості. Розвиток технологій, демографічні зміни, екологічні проблеми, а також нестабільність світових ринків вимагають від регіонального управління гнучкості та адаптивності до змін.

У зв'язку з цим, стратегічне планування регіонального розвитку стає актуальною задачею для кожного регіону. Відповідне визначення довгострокових цілей, аналіз сильних та слабких сторін регіону, а також виявлення перспективних напрямків розвитку дозволяють забезпечити збалансований розвиток, знизити ризики

та негативні впливи, а також забезпечити сталість розвитку на майбутнє.

Проте, несвоєчасне або недостатньо обґрунтоване стратегічне планування може призвести до неефективного використання ресурсів, невдалих рішень та недосягнення запланованих цілей. Тому існує потреба у розробці і впровадженні систематичного, комплексного та науково обґрунтованого підходу до стратегічного планування регіонального розвитку, який враховуватиме специфіку кожного регіону та забезпечить досягнення сталості та конкурентоспроможності на рівні національного та міжнародного ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття, сутність та цілі стратегічного планування регіонального розвитку є предметом глибокого наукового дослідження. У контексті сучасних викликів глобалізації та європейської інтеграції, вчені, такі як Андрусяк Н., Берданова О., Вакуленко В., Валентюк І., Гурбик Ю., Корнієвський С., Курган П., Латинін М., Мельничук Л., Нечипуренко А., Пастух К., Сальнікова М., Ткачук А. та інші, зробили вагомий внесок у розуміння сутності та механізмів стратегічного планування регіонального розвитку.

Висновки їх досліджень дозволяють краще зрозуміти основні аспекти стратегічного планування, розробляти оптимальні стратегії розвитку регіонів та вдосконалювати державне управління з метою підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку. Їх дослідження допомагають розробляти комплексні стратегії розвитку, сприяючи забезпеченню збалансованого та гармонійного росту регіонів, а також впровадженню відповідальних підходів до їх подальшого розвитку.

Метою статті є розкриття теоретичних аспектів стратегічного планування регіонального розвитку, з'ясування його сутності, визначення основних цілей та важливості для досягнення сталого та збалансованого розвитку регіонів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах стратегічне планування регіонального розвитку визнається як ключовий інструмент для досягнення сталого і збалансованого росту на рівні регіону, місцевості або округу. Поняття стратегічного планування включає у себе систематичний аналіз та прогнозування розвитку регіону з урахуванням його потенціалу, ресурсів, переваг та обмежень.

Необхідно підкреслити, на сьогоднішній день регіони стикаються з рядом зроста-

ючих викликів, що вимагають прискорених та ефективних відповідей. По-перше, глобалізація економіки призводить до змін у структурі виробництва та торгівлі, що може впливати на конкурентоспроможність регіонів та їх спроможність пристосовуватись до нових умов. По-друге, демографічні зміни, такі як старіння населення та міграція, впливають на працездатність та розміщення робочої сили, що може викликати нестабільність на ринку праці. По-третє, екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища та зміна клімату, стають все більш актуальними і вимагають від регіонів прийняття екологічно відповідальних рішень. По-четверте, розвиток технологій і цифрова трансформація вимагають від регіонів адаптуватись до нових технологічних та інноваційних вимог. Крім того, нестабільність світових ринків та геополітичні турбулентності можуть створювати небезпеку для економічного зростання регіонів [6]. Виклики, з якими стикаються регіони, є складними та багатограними, і вимагають комплексного підходу до їх вирішення для забезпечення сталого розвитку та процвітання регіональних економік.

Так, варто відзначити, що стратегічне планування є ключовим інструментом, який допомагає регіонам ефективно впоратися із викликами сучасного світу. Основна мета стратегічного планування регіонального розвитку полягає в досягненні сталого економічного, соціокультурного та екологічного зростання регіону. Зосередження на створенні таких умов і механізмів, які забезпечують розвиток економіки регіону, стійке зростання і покращення якості життя населення, є центральною метою стратегічного планування [2].

Крім того, важливим аспектом стратегічного планування є урахування соціокультурних галузей, зокрема, підтримка розвитку культури, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та інших сфер життєдіяльності населення. Значна увага приділяється екологічним аспектам розвитку регіону, тобто збалансованому використанню природних ресурсів, збереженню довкілля та зменшенню негативного впливу на довкілля. Це допомагає створити здорове та стійке середовище для мешканців регіону та забезпечує збалансований розвиток не лише економіки, але й природного середовища [7]. Забезпечення узгодженості та взаємодії між різними зацікавленими сторонами є ключовим аспектом ефективного стратегічно-

го планування регіонального розвитку. Органи влади, бізнес, громадські організації та населення мають різні інтереси та перспективи щодо розвитку регіону, і тільки через відкритий діалог і співпрацю можна досягти збалансованого та ефективного рішення. Взаємодія сторін дозволяє враховувати потреби різних груп населення, підприємств та громадських ініціатив, а також забезпечує підтримку відповідних інфраструктурних та соціокультурних проєктів [5]. Такий комплексний підхід сприяє ефективному досягненню стратегічних цілей регіонального розвитку.

Одним із головних аспектів стратегічного планування регіонального розвитку є забезпечення ресурсного забезпечення для реалізації обраної стратегії. Фінансові, технологічні, людські та інші ресурси є основою для реалізації стратегічних цілей регіону. Ефективне використання ресурсів вимагає компетентного планування, контролю та координації дій різних сторін. Забезпечення доступу до інноваційних технологій та залучення інвестицій допомагають реалізовувати амбіційні проєкти та розвивати ключові галузі регіональної економіки [3]. Крім того, необхідно стежити за ефективним використанням людських ресурсів, сприяти розвитку талановитих кадрів та враховувати соціальні аспекти залучення працівників.

Аналізуючи всі вищезазначені аспекти стратегічного планування регіонального розвитку, стає зрозумілим, що воно є комплексним підходом, який поєднує в собі розуміння потреб, інтересів та особливостей різних зацікавлених сторін: населення, бізнесу, органів влади, громадськості та інших. Його основна мета – створення оптимального шляху розвитку регіону, який забезпечує сталість, баланс та інтеграцію, забезпечуючи при цьому ефективне використання ресурсів та досягнення максимальних результатів для кожної територіальної одиниці. Принагідно звернути увагу на те, що основними етапами стратегічного планування регіонального розвитку є:

– аналіз стану регіону: перший крок у стратегічному плануванні – це збір і аналіз інформації про регіон. Цей аналіз охоплює різні аспекти, такі як економіка (ВВП, зайнятість, структура економіки), соціокультурний контекст (демографія, освіта, охорона здоров'я, культура), інфраструктура (транспортні зв'язки, комунікації, енергетика), а також стан навколишнього середовища та природних ресурсів. Цей аналіз дозволяє зрозуміти сильні та слабкі сторони

регіону, виявити потенціал та можливості для розвитку, а також ідентифікувати проблеми, які потребують уваги [9];

– визначення місця регіону в загальнодержавному контексті: регіональний розвиток не здійснюється відокремлено від загальнодержавного розвитку. Тому важливим етапом є визначення місця регіону в ширшому контексті країни або регіону. Це означає з'ясування, яка роль регіону відіграє в економічному, соціокультурному та політичному житті країни, які у нього переваги, які сектори господарства чи соціокультурні аспекти важливі для загальнонаціонального розвитку [10];

– виявлення переваг та конкурентних переваг: на основі аналізу регіону і його місця в загальнодержавному контексті визначаються переваги та конкурентні переваги. Переваги – це потенційні можливості, які можуть бути використані для досягнення стратегічних цілей. Наприклад, регіон може мати певні природні ресурси, географічне положення, висококваліфіковану робочу силу або інші переваги. Конкурентні переваги – це ті переваги, що відрізняють регіон від інших і дозволяють йому конкурувати успішно з іншими регіонами [4];

– ідентифікація проблем та загроз: не менш важливим етапом є виявлення проблем та загроз, з якими стикається регіон. Це можуть бути економічні, соціокультурні, екологічні проблеми або інші чинники, які можуть гальмувати розвиток регіону або впливати на його стійкість. Важливо розуміти ці проблеми, щоб врахувати їх при формулюванні стратегічних рішень та забезпечити їх ефективне вирішення;

– формулювання стратегічних альтернатив розвитку: на основі аналізу проблем, переваг та конкурентних переваг розробляються різні стратегічні альтернативи розвитку регіону. Ці альтернативи можуть включати різні сценарії розвитку, пріоритети та підходи до досягнення поставлених цілей [8];

– визначення пріоритетних напрямків діяльності та ресурсів: після формулювання стратегічних альтернатив розвитку визначаються пріоритетні напрямки діяльності та необхідні ресурси для реалізації обраної стратегії. Це включає визначення головних заходів, проєктів, програм та ініціатив, які будуть реалізовані для досягнення стратегічних цілей, а також визначення необхідних коштів, технологій, кадрів та іншого ресурсного забезпечення [1].

Загалом, виконання всіх цих етапів допома-

гає створити комплексну та ефективну стратегію регіонального розвитку, спрямовану на забезпечення сталого зростання, вирішення проблем та забезпечення конкурентоспроможності регіону в масштабах країни та світової арени.

Отож, у підсумку можна сказати, що стратегічне планування регіонального розвитку є важливим інструментом для досягнення сталого та збалансованого розвитку на рівні регіону. Основною метою стратегічного планування є забезпечення ефективного використання ресурсів та розвитку потенціалу регіону з урахуванням потреб та інтересів різних зацікавлених сторін. Стратегічне планування передбачає аналіз стану регіону, виявлення переваг та конкурентних переваг, а також ідентифікацію проблем та загроз, що стикаються з регіоном. На основі цього аналізу формулюються стратегічні альтернативи розвитку, визначаються пріоритетні напрямки діяльності та ресурси, необхідні для реалізації обраної стратегії. Зростаючі виклики, з якими стикаються регіони у сучасному світі, зумовлюють потребу в збалансованому та сталому розвитку на рівні територіальних одиниць. Стратегічне планування допомагає регіонам визначити свої переваги, шляхи оптимального розвитку та ініціювати необхідні зміни для досягнення поставлених цілей.

Процес стратегічного планування регіонального розвитку потребує глибокого аналізу, узгодженості та взаємодії між всіма зацікавленими сторонами. Він є динамічним і має адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі та нових викликів. Лише шляхом ефективного стратегічного планування регіонального розвитку регіони можуть забезпечити сталість, збалансованість та впевнено рухатися вперед до досягнення своїх цілей і забезпечення кращого майбутнього для своїх мешканців.

Висновки. Таким чином, висновок полягає в тому, що стратегічне планування регіонального розвитку є невід'ємною складовою успішного розвитку будь-якого регіону. Цей процес допомагає визначити мети та завдання на довгострокову перспективу, а також вибрати оптимальний шлях розвитку, урахувавши переваги, можливості та обмеження регіону. Аналіз стану регіону, виявлення проблем та перспектив, а також формулювання стратегічних альтернатив дають можливість регіонам планувати свою діяльність з урахуванням реалістичних можливостей і забезпечити стаке і збалансоване зростання. Правильно розроблена стра-

тегія розвитку дозволяє досягти ефективного використання ресурсів, стимулює інвестиції та інновації, покращує якість життя населення та забезпечує конкурентоспроможність регіону як в масштабах країни, так і на міжнародному рівні. Враховуючи постійні зміни у світовому середовищі, стратегічне планування має бути гнучким та орієнтованим на інновації, що дозволить регіонам зберігати конкурентоспроможність і досягати сталого розвитку в довгостроковій перспективі.

Список використаної літератури:

1. Андрусак Н.О. Конкурентоспроможність регіону в умовах глобалізації. Держава та регіони. *Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 4. С. 151-158. URL: file:///C:/Users/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%8F/Downloads/drep_2018_4_22.pdf
2. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. К.: 2017. 121 с. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/04_Strateg_Plan-PRN-5.pdf
3. Гурбик, Ю., Сальнікова, М., Курган, П. Суть, принципи та етапи стратегічного планування на підприємстві. *Економіка та суспільство*. Випуск № 20, 2019. С. 60-69. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/9/8>
4. Корнієвський С. В. Вплив регіональної конкуренції та міжрегіональної інтеграції на формування політики регіонального розвитку. Регіональне управління та місцеве самоврядування. *Публічне управління та митне адміністрування*. Випуск № 4 (27), 2020. С. 86-93. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/4243/1/16%20%D0%A1.%20%D0%92.%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>
5. Латинін, М. А. Теоретичні основи державного управління регіональним розвитком. Науковий вісник: *Державне управління*. Випуск № 1, 2018. С. 57–66. URL: <https://nvdu.undic.org.ua/index.php/nvdu/article/view/11/7>
6. Мельничук Л. М. Концептуальні основи державного управління соціальним розвитком регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*: журнал. 2016. № 17. С. 86-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_17_16
7. Могилю, О. Механізми державного управління регіональним розвитком в умовах європейської інтеграції. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. *Політичні науки та публічне управління*. Випуск № 2 (62). 2022. С. 101-105. URL: <http://journals.maup.com>.

- ua/index.php/political/article/view/2143/2641
8. Нечипуренко А. В. Теоретичні основи державного управління регіональним розвитком. *Економіка та держава* : журнал. 2016. № 2. С. 101-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есде_2016_2_24
 9. Пастух К. В. Стратегічне управління: конспект лекцій для студентів бакалавріату всіх форм навчання спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 60 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287725583.pdf>
 10. Регіональне управління: навч. посіб. М. М. Іжа, Л. Л. Приходченко, С. Є. Саханенко та ін.; за заг. ред. Л. Л. Приходченко. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. 652 с. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/obl_ru_navpos.pdf

Telendii A. A. Concept, essence, and objectives of strategic planning for regional development: a theoretical analysis

The article is dedicated to exploring the essence and objectives of strategic planning for regional development, with a particular focus on its theoretical analysis. The author considers strategic planning as a crucial tool for achieving sustainable and balanced regional growth, enabling the identification of long-term goals and effective direction of efforts towards their attainment. The article conducts an analysis of theoretical approaches to strategic planning for regional development. Emphasis is placed on the importance of considering regional characteristics, potentials, advantages, as well as identifying challenges faced by regions in contemporary circumstances.

The author highlights that strategic planning should be based on in-depth analysis of economic, social, environmental, and other aspects of regional development. It is stressed that coherence and collaboration among various stakeholders, such as governmental bodies, businesses, civil organizations, and the public, are essential for the effective implementation of strategic goals. The article delves into the process of formulating strategic alternatives for regional development and defining priority areas of activity. It is noted that the chosen development strategy should be well-founded and align closely with the region's objectives.

Special attention is given to the significance of ensuring adequate resource provision for the implementation of the selected strategy. The role of financial, technological, human, and other resources in achieving strategic regional objectives and their effective utilization are illuminated.

In conclusion, the article suggests that strategic planning for regional development is a key instrument for ensuring sustainable growth and improving the quality of life for the population. By executing all stages of strategic planning, regions can enhance their competitiveness and adaptability to changes in the global environment. This approach enables regions to fully harness their potential, ensure sustained development and growth, and confidently progress towards achieving their strategic goals.

Key words: *strategic planning, regional development, challenges, instrument, growth, competitiveness.*

УДК 328.18:005.35

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.21>

С. Т. Селютін

кандидат економічних наук,
доцент Чернігівського інституту інформації бізнесу і права
Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

А. Ю. Стах

кандидат економічних наук,
доцент Чернігівського інституту інформації бізнесу і права
Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА БІЗНЕСУ

У даній статті розглядається концепція корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) як механізму взаємодії між державними інституціями та бізнес-структурами. Основна увага приділяється аналізу ролі КСВ у стабілізації соціально-економічного розвитку, підвищенні добробуту суспільства та впровадженні стандартів сталого бізнесу. Розглянуто ключові зобов'язання бізнесу в рамках КСВ, а також роль держави у формуванні умов та стимулів для їх реалізації. Надано огляд сучасних викликів, з якими стикаються компанії та уряди в контексті КСВ, включно з потребою інтеграції соціальної відповідальності у стратегічне планування, забезпечення прозорості діяльності, та розробки уніфікованих стандартів оцінки КСВ. Представлені перспективи, що відкриваються за рахунок технологічного прогресу та глобалізації, а також важливість міжсекторального партнерства для зміцнення КСВ-практик. Особлива увага приділена не лише економічній вигоді, яку КСВ може принести компаніям, а й соціальному впливу, що виходить за межі безпосередніх фінансових результатів, підвищуючи рівень життя громад і сприяючи розвитку інклюзивних та стійких громад. Акцентовано увагу на інноваційному потенціалі КСВ для вирішення глобальних викликів, таких як кліматичні зміни, соціальна нерівність та економічна нестабільність. Висвітлено приклади успішних КСВ-ініціатив, що вже реалізовані провідними компаніями, а також малого та середнього бізнесу, що підкреслює значимість таких дій для всіх учасників ринку. У висновках підкреслюється, що успіх в імplementації КСВ залежить від здатності держави та бізнесу співпрацювати в рамках чітко визначеної стратегії та взаєморозуміння значущості довгострокових інвестицій у соціальний розвиток. Розгорнута взаємодія державних інституцій, приватного сектору та громадянського суспільства стає вирішальною у створенні ефективної та відповідальної системи КСВ.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, взаємодія держави та бізнесу, сталий розвиток, соціальна відповідальність бізнесу, соціально відповідальне інвестування, корпоративна етика, соціальний вплив, громадська відповідальність, екологічна стійкість.

Постановка проблеми. У сучасному динамічному світі, де швидкість змін та глобалізація невідпинно зростають, питання корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) набуває особливої актуальності. В умовах, коли бізнес займає одну з провідних ролей у світовій економіці, його вплив на соціальні процеси, довкілля та культуру стає вирішальним. Тому сьогодні більш ніж коли-небудь раніше, суспільство очікує від компаній не лише високих фінансових результатів, але й етичної поведінки та відпо-

відального ставлення до світу навколо. КСВ трансформує традиційне розуміння ролі бізнесу в суспільстві, ставлячи на перше місце такі цінності, як сталість, етика та соціальна відповідальність. Завдяки КСВ, компанії починають працювати не тільки на користь акціонерів, але й на благо спільнот, в яких вони функціонують, надаючи підтримку у вирішенні соціальних проблем та зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище. Держава, в свою чергу, виявляє інтерес до КСВ як до інструменту

підвищення ефективності соціальної політики та залучення приватного сектору до вирішення глобальних та місцевих викликів. Особливо це стає важливим в умовах обмежених бюджетних ресурсів та потреби оптимізації державних витрат. Український контекст надає ще більшу актуальність цій темі. Економіка країни, яка переживає період трансформацій та реформ, потребує нових моделей взаємодії між бізнесом та державою, що сприятимуть сталому розвитку та інтеграції в світову економіку. Водночас суспільні запити на соціальну справедливість, екологічну чистоту та доброчесність змушують бізнес відходити від вузькокорпоративних інтересів до більш глобальних та відповідальних стратегій. Таким чином, розгляд корпоративної соціальної відповідальності як механізму взаємодії держави та бізнесу є надзвичайно важливим для пошуку оптимальних шляхів розвитку української економіки, підвищення добробуту громадян і впровадження принципів сталого розвитку у всі сфери життєдіяльності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сфері дослідження корпоративної соціальної відповідальності в Україні є науковці, які зробили значний внесок у вивчення цієї тематики, а саме: О. Гігерієва (досліджувала, як КСВ може впливати на конкурентоспроможність компаній), О. Замікула (займається питаннями соціальної відповідальності бізнесу, корпоративного управління, і роль цих аспектів у сталому розвитку), А. Колот (вивчав соціальну відповідальність у контексті соціальної політики та управління персоналом), Т. Рибак (дослідження охоплюють стратегічне управління та КСВ в контексті модернізації української економіки), Л. Назарук (зосереджена на аналізі КСВ та її впливі на стале соціально-економічне розвиток регіонів) [1-5] та інші.

Мета статті полягає в оцінці впливу держави на бізнес для підтримки соціально відповідальної поведінки і як бізнес, у свою чергу, може використовувати КСВ для взаємодії з державою та суспільством.

Виклад основного матеріалу. Роль держави в рамках концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) є багатогранною і може виражатися в різних формах взаємодії з бізнесом. Держава формує правові рамки, в яких компанії ведуть свою діяльність. Через законодавство влада може створювати обов'язки для бізнесу щодо дотримання стандартів соціальної та екологічної відповідальності. Наприклад,

встановлення вимог до звітності про викиди шкідливих речовин, соціальні програми для працівників чи вимоги до корпоративного управління. Держава може застосовувати податкові стимули, щоб заохотити компанії до впровадження КСВ. Це може включати податкові кредити для компаній, які інвестують у соціальні проекти або екологічні інновації. Також держава може надавати дотації чи гранти для підтримки певних напрямків КСВ. Державні регулятори можуть виступати як наглядові та контролюючі органи, що забезпечують дотримання компаніями екологічних та соціальних стандартів. Регуляторна діяльність включає не тільки встановлення правил, але й моніторинг їх виконання та накладення санкцій за порушення [1].

Через систему державних закупівель влада може віддавати перевагу компаніям, що дотримуються принципів КСВ. Використовуючи критерії соціальної та екологічної відповідальності при виборі постачальників, держава стимулює компанії до соціально відповідальної поведінки. Державні органи можуть також виступати як інформатори та освітні агенти, забезпечуючи підвищення обізнаності про КСВ серед бізнес-спільноти та широкої публіки. Організація семінарів, воркшопів, кампаній, а також публікація досліджень та кращих практик є частиною цієї діяльності.

Відповідальність бізнесу в контексті корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) полягає в прийнятті компаніями відповідальності за вплив їхньої діяльності на суспільство, економіку та довкілля. Ця концепція виходить за рамки простого дотримання законодавства, оскільки компанії, що приймають принципи КСВ, зобов'язуються йти далі мінімальних вимог і активно сприяти соціальному прогресу та сталому розвитку.

Основні аспекти відповідальності бізнесу [2-3]:

1. Економічна відповідальність. Бізнес повинен бути прибутковим, адже без прибутку не може існувати жодна компанія. Економічний успіх є основою для всіх інших аспектів КСВ.

2. Законодавча відповідальність. Компанії мають виконувати всі вимоги законодавства у країнах, де вони працюють, включно з трудовим правом, захистом довкілля, податковими законами тощо.

3. Етична відповідальність. Бізнеси мають діяти не лише в рамках закону, але й відповідно до моральних стандартів і засад чесності та справедливості.

4. Філантропічна відповідальність. Компанії можуть володіти ресурсами, які дозволяють їм вносити вклад у суспільне життя, наприклад, через благодійність, культурні заходи, освіту, медицину тощо.

5. Екологічна відповідальність. Сучасний бізнес відповідальний за зменшення свого впливу на довкілля, зменшення викидів, раціональне використання ресурсів та впровадження екологічно сталих технологій.

Вплив КСВ на відповідальність бізнесу:

- поведінка зі стейкхолдерами. КСВ зміцнює відносини з клієнтами, постачальниками, співробітниками та місцевими громадами, що може позитивно вплинути на репутацію і успіх компанії.

- ризикоменеджмент. Бізнес, який активно працює над КСВ, може ефективніше виявляти та управляти ризиками, пов'язаними зі своєю діяльністю.

- інновації. КСВ може стимулювати інноваційність, оскільки компанії прагнуть розробляти нові продукти та послуги, які забезпечують сталий розвиток та враховують соціальні потреби.

- ринкова конкуренція. Відповідальний бізнес може здобути конкурентні переваги, оскільки споживачі все більше цінують компанії з відповідальним ставленням до суспільства та довкілля.

- привабливість для інвесторів. Інвестори та кредитори схильні віддавати перевагу стабільним і соціально відповідальним компаніям, які демонструють довгострокову перспективу зростання та мінімізації ризиків [4].

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) може мати різні форми і реалізуватися через різноманітні ініціативи та проекти. Ось кілька конкретних прикладів КСВ, які можуть бути впроваджені компаніями:

1. Екологічні ініціативи.

1.1. Зменшення викидів CO₂. Компанії можуть інвестувати в енергоефективні технології, перехід на відновлювані джерела енергії, або реалізацію програм зменшення викидів шкідливих речовин.

1.2. Переробка відходів. Розробка програм з переробки і повторного використання матеріалів, зменшення обсягу виробничих відходів.

1.3. Стійке використання ресурсів. Впровадження принципів сталого використання ресурсів, наприклад, шляхом використання сертифікованої деревини або інших матеріалів, отриманих зі сталих джерел.

2. Соціальні Проекти.

2.1. Програми для співробітників. Створення умов для розвитку та навчання співробітників, програми лояльності, гнучкі графіки роботи для збалансування професійного і особистого життя.

2.2. Підтримка місцевих спільнот. Інвестиції у розвиток місцевих громад, такі як будівництво шкіл, лікарень, або підтримка соціально вразливих груп.

2.3. Благодійність і спонсорство. Фінансування або спонсорство культурних та освітніх заходів, благодійних організацій, а також програм для захисту навколишнього середовища.

3. Етична Бізнес-Практика.

3.1. Прозорість діяльності. Забезпечення високого рівня корпоративної прозорості, публікація звітів про вплив діяльності компанії на суспільство та довкілля.

3.2. Чесна конкуренція. Ведення бізнесу на принципах чесної конкуренції, без корупції та нечесних практик.

3.3. Повага прав людини. Дотримання міжнародних норм і стандартів щодо прав людини в усіх аспектах діяльності, включаючи ланцюжки постачання [5].

Приклади неалізованих проєктів.

1. Google: Велика інвестиція в енергію вітру та сонця, що дозволяє компанії в значній мірі використовувати відновлювану енергію в своїх дата-центрах.

2. IKEA: Зобов'язання до 2030 року стати "кліматично позитивною" компанією, шляхом зменшення більше викидів парникових газів, ніж викидає IKEA в ході своєї діяльності.

3. Unilever: План сталого розвитку, який включає поліпшення здоров'я та благополуччя споживачів, зменшення впливу на довкілля, та підвищення життєвого рівня у своїй виробничій ланцюжку.

Ці приклади показують, що КСВ може мати різні форми та бути вигідною не лише для суспільства та довкілля, але й для самого бізнесу, зміцнюючи його репутацію та сприяючи стійкому розвитку.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) як механізм взаємодії держави та бізнесу є важливим аспектом сучасної економічної політики. Вона передбачає не тільки відповідальність бізнесу перед суспільством, але й певну участь держави в регулюванні та стимулюванні КСВ. Ось декілька шляхів взаємодії між державними інститутами та бізнес-середовищем через КСВ.

Створення регуляторного середовища. Держава може виступати як регулятор, встановлюючи законодавчу базу для КСВ. Це можуть бути як мінімальні стандарти поведінки для компаній, так і стимули для тих, хто інтегрує КСВ в свою стратегію більш активно [6]:

- законодавство. Введення норм, які вимагають від компаній звітувати про їхню соціальну та екологічну діяльність.

- податкові пільги. Податкові інcentиви для компаній, які інвестують у соціальні та екологічні проекти.

- державні субсидії. Фінансова підтримка проектів, які сприяють сталому розвитку та соціальному благополуччю.

Сприяння Партнерствам. Держава може сприяти створенню партнерств між бізнесом і неурядовими організаціями, академічними інститутами та місцевими громадами:

- платформи для діалогу. Створення форумів та платформ, де представники бізнесу, держави та суспільства можуть обговорювати і координувати зусилля у сфері КСВ.

- спільні проекти. Заохочення спільних проектів між бізнесом і державою, які вирішують конкретні соціальні або екологічні проблеми.

Моніторинг і Оцінка. Держава відіграє ключову роль у моніторингу і оцінці КСВ-діяльності компаній:

- стандартизація звітності. Встановлення стандартів звітності, що дозволяють оцінювати та порівнювати соціальну та екологічну діяльність компаній.

- незалежний аудит. Підтримка незалежного аудиту КСВ-програм і проектів.

Освітня роль. Уряди можуть брати на себе відповідальність за підвищення обізнаності щодо важливості КСВ, особливо серед малого та середнього бізнесу:

- інформаційні кампанії. Розробка та проведення інформаційних кампаній про важливість і переваги КСВ.

- навчання та тренінги. Організація семінарів та тренінгів для бізнесу з питань впровадження КСВ.

Формування Культури Відповідальності. Держава може сприяти формуванню культури корпоративної відповідальності, яка підтримуватиметься на всіх рівнях суспільства:

- нагороди та відзнаки. Вручення державних нагород та відзнак компаніям, які відзначаються високим рівнем КСВ.

- публічне визнання. Публічне визнання та підтримка компаній, що ефективно впроваджують КСВ-ініціативи [4].

Взаємодія держави та бізнесу через КСВ може значно покращити соціальне та екологічне середовище, а також сприяти економічному розвитку країни, формуючи сталий бізнес-ландшафт і підвищуючи якість життя громадян.

Виклики та перспективи, пов'язані з корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ), мають різноманітний характер і вимагають уваги як зі сторони бізнесу, так і держави.

Виклики. Інтеграція КСВ у бізнес-моделі. Багато компаній все ще сприймають КСВ як додаткове навантаження, а не як інтегральну частину своєї діяльності. Необхідно переконати бізнес, що відповідальна поведінка може бути не тільки соціально корисною, але й економічно вигідною.

Вимірювання ефективності. Відсутність єдиної методології оцінки ефективності КСВ ускладнює процес її моніторингу та аналізу. Потрібні чіткі критерії та індикатори для оцінки впливу КСВ-ініціатив.

Баланс між прибутком і відповідальністю. Знаходження балансу між прагненням до збільшення прибутку та виконанням соціальних зобов'язань залишається складним завданням для багатьох компаній.

Забезпечення прозорості. Існує потреба у забезпеченні прозорості КСВ-ініціатив. Компанії повинні відкрито звітувати про свою КСВ-діяльність, а держава – контролювати її адекватність.

Різнорманітність стандартів. Різні країни і регіони мають відмінні стандарти КСВ, що ускладнює міжнародним компаніям уніфікацію своїх підходів.

Перспективи. Розвиток стандартів та норм. Існує тенденція до уніфікації стандартів КСВ, що може сприяти кращій координації та зрозумілості КСВ-зусиль на міжнародному рівні.

Технологічний прогрес. Цифрові технології, такі як блокчейн та великі дані, можуть забезпечити більшу прозорість та ефективність у вимірюванні впливу КСВ.

Розширення участі стейкхолдерів. Залучення ширшого кола зацікавлених сторін до обговорення та реалізації КСВ може сприяти більшій соціальній згуртованості та ефективності ініціатив.

Соціальне підприємництво. Зростання соціального підприємництва та нових бізнес-моде-

лей, що базуються на КСВ, відкриває нові можливості для вирішення соціальних проблем.

Міжсекторальне партнерство. Партнерство між державою, бізнесом, науковими інститутами та громадськістю може підвищити інноваційний потенціал та розширити вплив КСВ.

У подоланні викликів та реалізації перспектив значну роль відіграють не тільки індивідуальні дії компаній, але й системні зусилля, направлені на створення стимулюючого середовища, що охоплює законодавчу підтримку, фінансові інcentиви, освітні програми та міжнародну кооперацію. Усе це разом може сприяти розвитку відповідального бізнесу, що здатен забезпечити сталий розвиток та високий рівень життя в суспільстві.

Висновки. У висновках статті про корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) як механізм взаємодії держави та бізнесу можна підсумувати наступне:

1. Інтегральна роль КСВ. КСВ виявилася важливим інструментом, який сприяє соціально-економічному розвитку, зміцненню репутації компанії та підвищенню довіри споживачів і інвесторів.

2. Баланс інтересів. КСВ допомагає знайти золоту середину між досягненням корпоративних цілей і вирішенням соціальних питань, забезпечуючи більш стабільне та справедливе суспільство.

3. Потреба у спільних зусиллях. Ефективна КСВ вимагає спільних зусиль держави, бізнесу та громадянського суспільства для досягнення сталого розвитку та соціального благополуччя.

4. Розвиток нормативної бази. Необхідність у подальшому розвитку законодавства та стандартів КСВ, що визначають чіткі вимоги до корпоративної поведінки і забезпечують її прозорість та підзвітність.

5. Стимули та ініціативи. Державні ініціативи та стимули можуть істотно впливати на швидкість і глибину інтеграції КСВ у діяльність компаній.

6. Освіта та підвищення обізнаності. Роль освіти та підвищення обізнаності є ключовою для формування культури КСВ на всіх рівнях, від малих підприємств до великих корпорацій.

7. Міжнародна кооперація. Глобалізація та міжнародна торгівля вимагають координованих міжнародних зусиль для просування КСВ, що включає обмін кращими практиками та стандартизацію підходів.

8. Нові перспективи. Враховуючи постійну еволюцію технологій та зміну соціальних норм, КСВ буде продовжувати адаптуватися та розвиватися, пропонуючи нові шляхи для вирішення актуальних проблем.

У підсумку, КСВ є стратегічним інструментом, що забезпечує вигоди для бізнесу та суспільства. Вона вимагає зростаючої уваги та вдосконалення, адже від її ефективності залежить не тільки благополуччя сучасних суспільств, але й сталість майбутнього покоління.

Список використаної літератури:

1. Гігерієва О. І. Стратегії корпоративної соціальної відповідальності та їх вплив на конкурентоспроможність підприємств. Вісник економіки, 2015. № 3. С. 45-50.
2. Замікула О. В. Соціальна відповідальність бізнесу: теоретичні аспекти та практика впровадження в Україні. Наукові записки, 2017. Випуск 4. С. 150-155.
3. Колот А. М. Соціальна відповідальність в контексті реформування соціально-трудових відносин. Економіка України, 2018. № 2. С. 30-39.
4. Рибак Т. Ю. Корпоративна соціальна відповідальність як елемент стратегічного управління в умовах модернізації економіки України. Економічний часопис, 2016. № 1-2. С. 112-117.
5. Назарук Л. В. Корпоративна соціальна відповідальність і сталий розвиток регіонів. Регіональна економіка, 2019. № 3. С. 85-92.
6. Коляда І. А. Партнерство держави та бізнесу: механізми та перспективи розвитку. Економічний простір, 2020. № 148, 22-34.

Selyutin S. T., Stakh A. Yu. Corporate social responsibility as a mechanism of interaction between the state and business

This article examines the concept of corporate social responsibility (CSR) as a mechanism of interaction between state institutions and business structures. The main focus is on the analysis of the role of CSR in the stabilization of socio-economic development, increasing the welfare of society and the implementation of sustainable business standards. The key obligations of business in the framework of CSR are considered, as well as the role of the state in forming conditions and incentives for their implementation. An overview of the current challenges faced by companies and governments in the context of CSR is provided, including the need to integrate social responsibility into strategic planning, ensure transparency of activities, and develop unified CSR assessment standards. The perspectives opened by technological progress and globalization, as well as the impor-

tance of cross-sector partnerships for strengthening CSR practices, are presented. Special attention is paid not only to the economic benefits that CSR can bring to companies, but also to the social impact that goes beyond immediate financial results, improving the quality of life of communities and contributing to the development of inclusive and sustainable communities. The focus is on the innovative potential of CSR to address global challenges such as climate change, social inequality and economic instability. Examples of successful CSR initiatives already implemented by leading companies, as well as small and medium-sized businesses, are highlighted, which emphasizes the importance of such actions for all market participants. The conclusions emphasize that success in the implementation of CSR depends on the ability of the state and business to cooperate within the framework of a clearly defined strategy and mutual understanding of the importance of long-term investments in social development. Expanded interaction between state institutions, the private sector and civil society becomes crucial in creating an effective and responsible CSR system.

Key words: *corporate social responsibility, interaction between the state and business, sustainable development, social responsibility of business, socially responsible investing, corporate ethics, social impact, public responsibility, environmental sustainability.*

УДК 342.951:351.762(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.22>

Н. М. Корчак

доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри публічної політики

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ АЗАРТНИХ ІГОР ТА ЛОТЕРЕЙ В УКРАЇНІ

Ця стаття розглядає етичні аспекти регулювання азартних ігор та лотерей в Україні. У контексті недавньої легалізації азартних ігор в країні, стаття аналізує комплексні етичні виклики, пов'язані з цією індустрією, включаючи залежність від азартних ігор, соціальну відповідальність, моральність та економічну справедливість. Автор описує історичний розвиток азартних ігор в Україні, від традиційних народних ігор до сучасної регульованої індустрії, зосереджуючи увагу на нормативно-правовій базі, що регулює цю діяльність. Особлива увага приділяється аналізу нового законодавства, прийнятого в 2020 році, та його впливу на гральний бізнес та суспільство. Проведено порівняльний аналіз міжнародного досвіду у сфері азартних ігор, виділяючи основні підходи та практики з різних країн, які можуть бути застосовані в Україні для досягнення балансу між економічним розвитком та соціальною відповідальністю. Представлені рекомендації щодо етичного регулювання азартних ігор та лотерей, що включають заходи щодо відповідального грального поведіння, регулювання реклами, захисту прав споживачів, та використання податкових доходів для соціальних цілей. Стаття підкреслює важливість постійного моніторингу та адаптації регулятивного середовища, враховуючи динамічний характер азартних ігор та швидкий розвиток технологій, особливо в онлайн-сегменті. Особлива увага приділяється потребі забезпечення прозорості та чесності в індустрії азартних ігор, включаючи захист від махінацій та забезпечення справедливих ігрових умов для всіх учасників. Автор також висвітлює значення соціальної відповідальності для операторів азартних ігор, наголошуючи на необхідності їх активної участі в програмах профілактики залежності та підтримці соціально важливих ініціатив. Важливим аспектом є також забезпечення соціальної справедливості, де доходи від азартних ігор повинні сприяти поліпшенню загального благополуччя суспільства, а не лише збільшувати прибутки операторів. Успішне та етичне регулювання азартних ігор в Україні вимагає злагодженої роботи усіх зацікавлених сторін – законодавців, регуляторів, грального бізнесу, громадськості та міжнародних партнерів. Тільки через спільні зусилля можливо досягти балансу між розвитком цієї індустрії та захистом суспільства від її потенційно негативних впливів. Стаття надає цінний внесок у формування політики в цій важливій сфері, вносячи важливі рекомендації та сприяючи розвитку відповідальної гральної індустрії в Україні.

Ключові слова: азартні ігри, лотереї, етика, регулювання, соціальна відповідальність, законодавство, залежність.

Постановка проблеми. Азартні ігри та лотереї завжди були частиною культурного та соціального життя людини, від давніх часів до сучасності. У сучасному світі, ці діяльності стали важливою складовою національних економік, в тому числі й в Україні. Однак, поряд з економічними перевагами, азартні ігри та лотереї несуть із собою ряд соціальних та етичних проблем. Ці виклики включають питання залежності, соціального благополуччя, моральності, та регулювання цієї сфери. У кон-

тексті України, де азартні ігри були легалізовані відносно недавно, після багатьох років заборони, питання етичного регулювання набуває особливої актуальності. Тема етичних аспектів регулювання азартних ігор та лотерей в Україні є вкрай актуальною враховуючи високий ризик залежності та інших соціальних проблем, що можуть виникнути внаслідок азартних ігор, важливо розробити систему, яка забезпечувала б рівновагу між доходами від гральної індустрії та захистом громадян. Азартні ігри

є значним джерелом доходу для бюджету країни, але потребують ретельного регулювання, щоб забезпечити прозорість та чесність ведення бізнесу. Україна переживає період становлення законодавства у сфері азартних ігор, що створює потребу в аналізі та оптимізації нормативно-правових актів, щоб вони відповідали етичним стандартам. Урахування міжнародного досвіду та практик дозволить Україні запобігти помилкам інших країн та впровадити ефективні методи контролю та регулювання. Таким чином, дослідження етичних аспектів регулювання азартних ігор та лотерей в Україні є необхідним для забезпечення збалансованого розвитку цієї сфери, що враховує інтереси держави, бізнесу, та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вчені, такі як Г. Атаманчук, О. Безпалова, Г. Бех, В. Білоус, О. Дмитрик, В. Дорогих, Д. Мулявка, Н. Сазанова, Е. Смирнова, А. Стаценко, внесли значний внесок у вирішення вказаної проблеми. Проте деякі важливі аспекти у галузі грального бізнесу залишилися поза увагою дослідників. Згідно з пунктом 1 частини 1 статті 1 Закону України "Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор", азартна гра визначається як будь-яка гра, в умовах участі у якій гравець вносить ставку, що дозволяє йому отримати виграш (приз), ймовірність та розмір якого частково або повністю залежать від випадковості, а також від знань і майстерності гравця. Це визначення вказує на основні характеристики азартних ігор, таких як ймовірність, випадковість, добровільна участь та можливість отримання матеріального виграшу.

Мета статті полягає в аналізі етичних аспектів регулювання азартних ігор та лотерей в Україні, виявленні Стаття покликана виявити ключові етичні виклики, які постають перед українським суспільством та державою у контексті розвитку гральної індустрії, а також запропонувати рекомендації для ефективного та справедливого регулювання цієї сфери.

Виклад основного матеріалу. Азартні ігри та лотереї мають глибоке історичне коріння в Україні, яке охоплює різні історичні періоди, культурні впливи та соціально-економічні зміни. У традиційному українському суспільстві азартні ігри часто були пов'язані з народними святами та обрядами. Ігри з кістками, карти, та інші форми розваг були популярні серед різних верств населення. Це була форма розваги, але також і засіб соціальної взаємодії. Під час періоду поді-

лу території України між Російською імперією та Австро-Угорщиною, азартні ігри стали більш регульованими. У цей час вони стали асоціюватися з елітними клубами та залами. У Радянському Союзі азартні ігри були офіційно заборонені, оскільки вони вважалися суперечними комуністичній ідеології. Проте неофіційно ігри на гроші продовжували існувати в підпіллі. Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році в Україні спостерігався стрімкий розвиток грального бізнесу. Це було пов'язано з відсутністю строгого регулювання та зростанням економічної свободи. Азартні ігри стали важливою частиною нічного життя міст, але часто асоціювалися з нечесністю та злочинністю. У 2009 році український уряд ввів повну заборону на азартні ігри після трагічної пожежі в одному з гральних закладів в Дніпропетровську, що призвела до людських жертв. Цей крок спричинив закриття багатьох закладів та переміщення індустрії в "тінь" [1].

У 2020 році український парламент прийняв закон, який легалізував азартні ігри, але з введенням строгих правил та обмежень. Це було спрямовано на боротьбу з тіньовим гральним ринком, захист споживачів та залучення інвестицій. Цей історичний огляд показує, що азартні ігри та лотереї в Україні пройшли складний шлях розвитку, від традиційних народних розваг до сучасної регульованої індустрії. Ці зміни відображають як загальні соціально-економічні трансформації в країні, так і зміну ставлення до азартних ігор з боку держави.

Азартні ігри, будучи важливою частиною світової економіки, одночасно породжують низку етичних дилем, які вимагають ретельного аналізу та відповідного регулювання, особливо у контексті України, де гральний ринок переживає етап активної трансформації.

1. Залежність від азартних ігор. Однією з найбільш нагальних проблем є ризик розвитку гральної залежності серед населення. Ця залежність може призвести до серйозних фінансових, соціальних та психологічних проблем, включаючи знищення сімейних відносин, фінансове руйнування, та навіть самогубство.

2. Соціальна відповідальність операторів ігор. Важливим етичним питанням є ступінь відповідальності, яку повинні нести оператори азартних ігор. Це включає запровадження механізмів для запобігання залежності, захисту молоді та вразливих груп населення, а також забезпечення чесності та прозорості ігрових процесів.

3. Моральність азартних ігор. Існує дискусія щодо моральності азартних ігор як таких. Деякі вважають, що азартні ігри в суті своїй є негативним явищем, яке сприяє жадібності та іншим соціально шкідливим поведінкам. Інші стверджують, що азартні ігри є формою розваги, яка не несе шкоди, якщо практикується відповідально.

4. Економічна справедливість. Азартні ігри часто критикують за нерівномірний розподіл виграшів та збитків, де незначна кількість гравців виграє великі суми, тоді як більшість гравців зазнають збитків. Це порушує питання економічної справедливості та впливу азартних ігор на нерівність.

5. Вплив на економіку та соціальне благо. Існує дебат щодо того, чи азартні ігри сприяють економічному розвитку чи шкодять йому. З одного боку, азартні ігри залучають інвестиції, створюють робочі місця та генерують податкові доходи. З іншого – вони можуть сприяти зростанню злочинності та соціальних витрат на лікування залежності та інших соціальних проблем.

6. Регулювання та законодавство. Ефективне регулювання азартних ігор є важливим етичним аспектом. Це включає в себе баланс між захистом прав гравців, запобіганням зловживань, та стимулюванням економічного розвитку [2-3].

Розгляд цих етичних дилем вимагає глибокого розуміння як економічних, так і соціальних аспектів азартних ігор, та розробки комплексного підходу до їх регулювання, який би враховував інтереси всіх зацікавлених сторін (табл.1).

Міжнародний досвід у сфері регулювання азартних ігор може бути корисним для України у виробленні ефективної та відповідальної

політики в цій галузі. Різні країни реалізували широкий спектр підходів, які можуть слугувати прикладами та надати цінні уроки.

В США регулювання азартних ігор відбувається на рівні штатів, що дозволяє гнучко підходити до локальних особливостей. Важливим аспектом є співпраця з корінними американцями, які володіють та управляють численними казино. Є механізми захисту гравців, такі як програми відповідального гравального поведіння [4].

Країни ЄС підходять до регулювання азартних ігор з великою увагою до захисту споживачів і запобігання зловживань. Велика увага приділяється боротьбі з гравальною залежністю, в тому числі через освітні програми та обмеження реклами. Популярність онлайн-ігор вимагає особливого регулювання в цифровому просторі.

Сінгапур використовує строгий підхід до регулювання казино, включаючи високі вступні платежі для місцевих жителів, щоб обмежити їх доступ. Введено ефективні механізми контролю та перевірки, щоб запобігти зловживанням.

Австралія відома своїми інноваційними підходами до регулювання азартних ігор, особливо щодо машин для азартних ігор (слот-машин). Велика увага приділяється дослідженню гравальної поведінки та розробці стратегій зменшення шкідливого впливу азартних ігор.

Японія довгий час мала строгі обмеження на азартні ігри, але нещодавно відкрила шлях для створення інтегрованих курортів з казино. Цікавим аспектом є культурне прийняття деяких форм азартних ігор, таких як пачінко, при одночасному суворому регулюванні [5].

Таблиця 1

Етичні аспекти регулювання азартних ігор та лотерей в Україні

Аспект	Аргументи за	Аргументи проти	Заходи
Відповідальність	Заохочує відповідальну гру через правила та обмеження	Може призвести до залежності та ризикованої поведінки	Програми допомоги гравцям, обмеження на ставки та депозити
Прозорість	Гарантує чесність та прозорість ігор	Може використовуватися для шахрайства та відмивання грошей	Ліцензування та контроль операторів, публічна звітність
Соціальний вплив	Сприяє розвитку економіки та туризму	Може призвести до злочинності та соціальних проблем	Заходи з запобігання шкоди, адресні податки
Державний контроль	Забезпечує надходження податків до бюджету	Може призвести до корупції та зловживань	Незалежні органи регулювання, контроль за дотриманням правил
Реклама	Заохочує участь в азартних іграх	Може бути нечесною та маніпулятивною	Обмеження на рекламу, заборона на рекламу для неповнолітніх
Доступність	Забезпечує доступ до розваг для всіх	Може призвести до проблем у людей з низьким доходом	Обмеження на доступ до азартних ігор, програми допомоги

Джерело: побудовано автором

Україна може взяти на озброєння успішні стратегії інших країн, адаптувавши їх під власні соціальні, культурні та економічні умови. Особлива увага має бути приділена запобіганню гральної залежності, захисту молоді та вразливих груп, а також забезпеченню прозорості та чесності ігрового процесу. Необхідно враховувати особливості онлайн-грального простору, який стає все більш популярним та потребує окремого регулювання.

Нормативно-правова база України щодо регулювання азартних ігор та лотерей пройшла значні зміни, особливо після прийняття закону, який легалізував азартні ігри в 2020 році. Основні положення та характеристики цієї правової бази включають Закон "Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор" (2020 рік). Цей закон встановлює правові рамки для організації та проведення азартних ігор в Україні. Він визначає типи дозволених азартних ігор, включаючи казино (як наземні, так і онлайн), ставки на спорт, покер, слот-машини, та лотереї. Закон також встановлює вимоги до ліцензування, податкових ставок, та відповідального грального поведіння.

Відповідно до закону, було створено спеціалізований орган для регулювання азартних ігор – Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей (КРАІЛ). Комісія відповідає за надання ліцензій, контроль за діяльністю операторів, та забезпечення дотримання законодавчих норм. Закон передбачає різні види ліцензій для різних типів азартних ігор [6].

Встановлено строгі фінансові обмеження та вимоги до капіталізації для гральних операторів. Введено систему штрафів за порушення законодавства. Закон включає положення, спрямовані на захист прав гравців та запобігання гральній залежності. Вимоги до ідентифікації гравців, встановлення вікових обмежень, та пропагування програм відповідального грального поведіння. Азартні ігри підлягають спеціальному податковому регулюванню, включаючи податки на доходи від азартних ігор та ліцензійні збори.

Це законодавство відображає зусилля України зі створення прозорої та відповідальної системи регулювання азартних ігор, забезпечуючи при цьому нові можливості для економічного зростання та захисту прав споживачів. Однак, ефективність та повнота реалізації цих положень ще підлягає аналізу та оцінці в умовах

динамічної гральної індустрії та її впливу на суспільство.

Етичне регулювання азартних ігор є важливим завданням, оскільки ця сфера впливає на багато аспектів суспільства. Ось кілька рекомендацій щодо етичного регулювання азартних ігор:

1. Запровадження комплексних програм з відповідального грального поведіння. Розробка та впровадження програм, які зосереджуються на освіті гравців, інформуванні про ризики залежності від азартних ігор, та наданні підтримки тим, хто зіштовхнувся з проблемами гральної поведінки. Співпраця з організаціями охорони здоров'я для розробки та реалізації ефективних стратегій профілактики та лікування гральної залежності. Ось декілька ключових аспектів, на які слід звернути увагу при розробці та запровадженні таких програм: освіта та інформування (це включає навчання гравців про ризики ігрової залежності та важливість встановлення лімітів часу та грошей, які можна витратити на ігри); інструменти самоконтролю (надання гравцям інструментів для встановлення лімітів на час гри та суму ставок, можливості самоізоляції (тимчасово відмовитися від ігор), а також легкий доступ до історії їхніх ставок та витрат); виявлення та інтервенція (розробка механізмів для раннього виявлення ознак проблемного грального поведінки та надання допомоги, включаючи направлення до фахівців з лікування залежності); співпраця з організаціями підтримки (співпраця з організаціями, що спеціалізуються на допомозі людям з ігровою залежністю, може включати фінансування цих організацій, сприяння їхній діяльності та розміщення інформації про ресурси підтримки на своїх платформах); дотримання правил та регуляцій (забезпечення дотримання всіх відповідних законів та регуляцій, пов'язаних з азартними іграми. Це може включати ліцензування, відповідність стандартам чесності гри, захист даних та конфіденційності); відповідальний маркетинг (проведення маркетингових кампаній з урахуванням принципів відповідального грального поведінки, уникнення спонукання до надмірного грального поведінки або залучення неповнолітніх) [7].

2. Строге регулювання реклами та маркетингу азартних ігор. Встановлення чітких обмежень щодо реклами азартних ігор, особливо в контексті захисту молоді та інших вразливих груп населення. Заборона використання стимулюючих та обманних практик у рекламі азартних

ігор. Строге регулювання реклами та маркетингу азартних ігор є ключовим елементом в забезпеченні відповідального гравального поведінка та запобіганні ігрової залежності. Це може включати наступні заходи: обмеження на час та місце реклами (встановлення чітких правил щодо часу та місця, де може з'являтися реклама азартних ігор. Наприклад, заборонити рекламу у денний час або під час спортивних подій, які дивляться молоді люди); заборона на залучення неповнолітніх та вразливих груп (повна заборона на рекламні кампанії, які цілеспрямовано звертаються до неповнолітніх або вразливих груп населення); обмеження на використання стимулюючих повідомлень (заборонити рекламні повідомлення, які стимулюють надмірне гравальне поведінка, наприклад, обіцянки великих вигравів або натяки на "легкі гроші"); відповідальні повідомлення (вимагати, щоб реклама азартних ігор містила повідомлення про відповідальну гру та інформацію про ризики залежності); прозорість й чесність (забезпечення, що реклама не містить оманливих або неправдивих інформацій, які можуть ввести в оману гравців щодо шансів на виграв); моніторинг та звітність (встановлення систем моніторингу та звітності для перевірки дотримання рекламних стандартів, з можливістю накладення штрафів або інших санкцій за порушення); участь громадськості та саморегулювання (залучення громадськості та галузевих організацій до процесу регулювання, що може включати розробку кодексів поведінки та стандартів для рекламодавців). Ці заходи допомагають забезпечити баланс між дозволом на рекламу азартних ігор та захистом громадськості від потенційно шкідливих впливів такої реклами.

3. Посилення контролю та прозорості ігрових операцій. Впровадження сучасних технологічних рішень для моніторингу та аудиту ігрових операцій, забезпечення чесності та прозорості ігор. Розробка та впровадження стандартів і процедур, які запобігають зловживанням та махінаціям у сфері азартних ігор.

4. Ефективне використання податкових доходів від азартних ігор. Направлення частини доходів від азартних ігор на програми соціального захисту, охорони здоров'я та освіти, особливо ті, які спрямовані на профілактику гравальної залежності та інших соціальних проблем.

5. Забезпечення соціальної відповідальності гравального бізнесу. Зобов'язання операторів

азартних ігор до ведення соціально відповідальної діяльності, включаючи підтримку програм з профілактики залежності та соціальних ініціатив. Впровадження механізмів саморегуляції в індустрії азартних ігор.

6. Постійний моніторинг та оцінка ефективності законодавства. Регулярний перегляд та оновлення законодавчих актів з метою адаптації до змін у гравальній індустрії та суспільстві. Організація досліджень та збір даних про вплив азартних ігор на суспільство, для інформованого прийняття рішень.

Ці рекомендації покликані забезпечити баланс між здоровим розвитком гравальної індустрії та захистом суспільства від потенційно шкідливих впливів азартних ігор. Вони сприяють створенню ефективного та етично відповідального регулювання, яке враховує інтереси всіх зацікавлених сторін.

Висновки. Аналіз етичних аспектів регулювання азартних ігор та лотерей в Україні виявляє низку ключових висновків, які мають важливе значення для розвитку цієї галузі у відповідальний та збалансований спосіб: Азартні ігри та лотереї несуть із собою складні етичні виклики, включаючи проблеми залежності, соціальної відповідальності та економічної справедливості. Важливо знайти баланс між розвитком індустрії та захистом вразливих груп населення. Ефективне законодавче регулювання є ключовим для забезпечення прозорості, чесності та соціальної відповідальності в гравальному бізнесі. Це включає строге ліцензування, контроль реклами, та захист прав споживачів. Інформування громадськості та надання доступу до ресурсів для боротьби з гравальною залежністю є критично важливими для зниження соціальних витрат азартних ігор. Україна може виграти від адаптації та інтеграції кращих міжнародних практик та стандартів у власну систему регулювання азартних ігор. Гравальний бізнес повинен активно займатися соціальною відповідальністю, включаючи підтримку програм з профілактики залежності та внесок у соціальний розвиток. Нормативно-правова база та політики у сфері азартних ігор повинні регулярно оновлюватися, щоб відповідати змінам у галузі та суспільстві. Враховуючи ці висновки, Україна має унікальну можливість створити здорове та відповідальне гравальне середовище, що забезпечує економічні переваги, одночасно мінімізуючи соціальні ризики. Це вимагає злагодженої роботи законодавців, регуляторів, гравального бізнесу та громадськості.

Список використаної літератури:

1. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 липня 2020 р. № 768- IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20/conv#n419>
2. Філютович-Герасименко В.С. Адміністративно-правові засади протидії незаконному гральному бізнесу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 12 с.
3. Ставлення українців до легалізації азартних ігор у грудні 2019 року: соціологічне опитування. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=909&page=1>
4. Мулявка Д.Г. Гармонізація правового регулювання азартних ігор в Україні та ЄС. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 61. URL: http://lsej.org.ua/1_2016/18.pdf
5. Мазярчук В., Пірнікоза П. Економічні аспекти легалізації гального бізнесу в Україні. Офіс з фінансового та економічного аналізу. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/FEAO_Gambling_A5_04_print.pdf
6. Манзюк В.В., Заборовський В.В. Динаміка становлення гального бізнесу в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 237-240.
7. Після початку розслідування БЕБ гральний бізнес вже сплатив в чотири рази більше податків ніж за весь минулий рік URL: <https://cutt.ly/ewgVz99X>

Korchak N. M. Ethical aspects of gaming and lottery regulation in Ukraine

This article examines the ethical aspects of the regulation of gambling and lotteries in Ukraine. In the context of the recent legalization of gambling in the country, the article analyzes the complex ethical challenges associated with this industry, including gambling addiction, social responsibility, morality and economic justice. The author describes the historical development of gambling in Ukraine, from traditional folk games to a modern regulated industry, focusing on the regulatory framework governing this activity. Special attention is paid to the analysis of the new legislation adopted in 2020 and its impact on the gambling business and society. A comparative analysis of international experience in the field of gambling was conducted, highlighting the main approaches and practices from different countries that can be applied in Ukraine to achieve a balance between economic development and social responsibility. Recommendations for the ethical regulation of gambling and lotteries are presented, including measures for responsible gambling behavior, regulation of advertising, protection of consumer rights, and use of tax revenues for social purposes. The article highlights the importance of constant monitoring and adaptation of the regulatory environment, given the dynamic nature of gambling and the rapid development of technology, especially in the online segment. Particular attention is paid to the need to ensure transparency and fairness in the gambling industry, including protection against fraud and ensuring fair playing conditions for all participants. The author also highlights the importance of social responsibility for gambling operators, emphasizing the need for their active participation in addiction prevention programs and supporting socially important initiatives. An important aspect is also the provision of social justice, where gambling revenues should contribute to the improvement of the general well-being of society, and not just increase the profits of the operators. Successful and ethical regulation of gambling in Ukraine requires the coordinated work of all stakeholders – legislators, regulators, gambling businesses, the public and international partners. Only through joint efforts is it possible to achieve a balance between the development of this industry and the protection of society from its potentially negative effects. The article makes a valuable contribution to policymaking in this important area, making important recommendations and contributing to the development of a responsible gambling industry in Ukraine.

Key words: gambling, lotteries, ethics, regulation, social responsibility, legislation, addiction.

УДК [364:332.1]:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.23>

І. М. Смирнов

аспірант кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-4935-4777

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглядаються теоретичні основи особливостей надання соціальних послуг до введення військового стану та після його впровадження. Охарактеризовано нормативно-правове забезпечення процесу надання соціальних послуг в умовах війни. Визначено, що початок повномасштабного вторгнення зумовив необхідність змін законодавства у сфері надання соціальних послуг до яких країна загалом виявилася неготовою, особливо це стосується систем соціальних послуг, в процесі дослідження були охарактеризовані проблеми у сфері нормативно-правового забезпечення.

Проведено оцінку ефективності та якості процедур надання соціальних послуг та визначення потреби людей/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або втікають від війни в територіальних громадах Чернігівської області, аналізувалися думки дорослого населення віком від 18 років, яке проживає в області та перебуває у складних життєвих обставинах і потребує доступу до соціальних послуг. Аналізуючи результати опитування надавачів соціальних послуг, виявлено перелік установ найбільш необхідних для жителів громад та найбільш актуальні соціальні послуги.

Виявлено, що першочергово необхідно переглянути порядок визначення потреби у соціальній допомозі під час воєнного стану. Особливу увагу необхідно приділити оновленню сервісів даних осіб, які потребують допомоги під час воєнного стану, особливо у відсталих населених пунктах зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують різноманітних соціальних послуг, а активні міграційні процеси вимагають системного визначення реальних потреб цих громадян.

За результатами опитування та враховуючи умови воєнного стану, продемонстровано, що проведені дослідження дає чітке розуміння того, що першочергову допомогу мають отримувати особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах та населення, яке тікає від війни. Ключовими було виявлено проблеми, такі як відсутність належної системи організації надання соціальних послуг, інформування населення про види надання соціальних послуг та заклади, що надають супутні послуги, що підтверджено результатами опитування.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальна послуга, територіальна громада, децентралізація, військовий стан, соціальний працівник.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний розвиток України як незалежної соціальної держави проходить в умовах соціально-економічної кризи, військового стану, що змушує публічне управління шукати шляхи оптимізації та модернізації соціальних видатків та підвищення ефективності системи соціального забезпечення. Важливою складовою соціального захисту населення є послуги. Сьогодні актуальним є економія та раціональне використання бюджетних коштів шляхом розробки та впровадження дієвих та ефективних механізмів державного управління системою надання соціальних послуг.

Важливим є той факт, що в умовах децентралізації на територіальні громади, особливо в сучасних умовах, покладено вирішення значної частини соціальних проблем, зокрема питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення тощо. Тому сьогодні особливої актуальності набуває обговорення питань надання та доступу до отримання якісних соціальних послуг людям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціального захисту в територіальних громадах в Україні наразі є ключовою пробле-

мою для досліджень вітчизняних вчених, в своїх працях це питання досліджували: Гергола С.В., Дубинич К.В., Кадикало О.І., Комар-Стаховська К.П., Кравченко М.В., Стащук О.В. та інші.

Незважаючи на наявність значної кількості досліджень з даного питання, на сьогодні необхідно досліджувати особливості реалізації політики надання соціальних послуг в територіальних громадах в умовах війни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Останнім часом Україна пройшла через тяжкий етап розвитку: криза, революція, пандемія та війна. Всі проблеми становлять загрозу не лише для країни, але й для всієї нації та ще раз підтверджують важливість ефективної управлінської діяльності, яка стала новою парадигмою публічного управління. Адже завдання публічного управління полягає не лише у забезпеченні функціонування та розвитку держави, а й у формуванні ефективної державної політики, в першу чергу в соціальній сфері та пошук найбільш оптимального з точки зору вектору розвитку цієї сфери. Система надання соціальних послуг в Україні нині перебуває у вкрай складній ситуації, оскільки війна, яка несе пряму загрозу національній безпеці, у розпалі. Тому дослідження проблем, що впливають на ефективність надання соціальних послуг в територіальних громадах в умовах війни, сьогодні є особливо актуальним.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей проблем та перспектив надання соціальних послуг в територіальних громадах в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Надання соціальних послуг є важливою функцією будь-якої країни. Проте під час війни кількість громадян, які потребують підтримки, зростає в декілька разів. Так, за перші півтора роки війни кількість інвалідів зросла на 300 тис. осіб, сягнувши загальної кількості 3 млн. осіб. Російська агресія проти України спричиняє значні людські та матеріальні втрати.

Багатьом українцям довелося зіткнутися з руйнуванням інфраструктури та втратою основних засобів для життя, включаючи будинки, транспортні засоби та роботу. Величезна кількість громадян була змушена покинути власні домівки. З огляду на те, що війна триває, кількість людей, які потребують допомоги, може продовжувати зростати.

Відповідно до чинного законодавства «Про соціальні послуги», соціальна послуга – це

заходи, спрямовані на попередження складних життєвих обставин, їх подолання або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них знаходяться [1]. Під складною життєвою обставиною розуміють ситуацію, яка негативно впливає на життя, здоров'я, розвиток і функціонування особи/сім'ї і яку особа не може подолати самостійно. Ці обставини можуть включати втрату роботи, втрату житла або іншу шкоду внаслідок пожежі, стихійного лиха, лиха, військових дій, терористичних актів, збройного конфлікту або тимчасової окупації.

Щоб отримати безкоштовні соціальні послуги, необхідно було звернутися до Управління соціального захисту населення, яке аналізує потреби та направляє людину до відповідних надавачів послуг. Водночас відповідно до закону [1] відповідальність за оцінку, планування та надання соціальних послуг покладається на органи місцевого самоврядування. Крім того, Закон України «Про соціальні послуги» визначає 18 основних соціальних послуг, які надаються саме на рівні громади. Варто зазначити, що не всі громадяни мають право на безоплатне отримання соціальних послуг, щоб отримати безкоштовні послуги, проводиться попередній аналіз і враховуються різні фактори, такі як рівень доходу та наявність близьких/родичів.

Самі соціальні послуги, до війни, надавалися за процедурою (кейс-менеджмент), яка включала кілька етапів, зокрема: аналіз звернення особи щодо центру надання соціальних послуг; оцінка індивідуальних/сімейних потреб у соціальних послугах; визначення середньомісячного сукупного доходу заявника; прийняття рішення про надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб особи/сім'ї. Для прийняття рішення про надання соціальних послуг відповідним структурам дається 10 робочих днів. Процедури змінюватимуться лише у разі одноразового або екстреного надання соціальної послуги (тобто негайно, зазвичай протягом доби, якщо є загроза для отримувачів соціальної послуги).

Стало зрозуміло, що завершити всі формальні процедури не встигнуть після 24 лютого 2022 року, і Мінсоцполітики на початку березня 2022 року розробило рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. Йшлося про спрощення та оптимізацію окремих процедур надання соціальних послуг. Однією з ключових методичних порад територіальним громадам було надання

соціальних послуг в екстреному (кризовому) порядку, а не за повними процедурами. Такий вид надання послуг дозволяє прийняти рішення протягом 24 годин з моменту повідомлення про відповідну заяву, звернення та необхідність надання супроводу особі.

Крім того, 14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила зміни до Закону «Про соціальні послуги», якими спрощено деякі норми для оптимізації надання соціальних послуг, серед яких було визначено:

- посилення повноважень місцевої влади, тобто у разі оголошення надзвичайного або воєнного стану надається можливість визначити порядок організації та деталі надання соціальних послуг на території громади. Однак це не повинно суперечити логіці та правовим нормам;

- соціальні послуги під час воєнного стану надаються у надзвичайних (кризових) ситуаціях;

- усі соціальні послуги надаються безоплатно людям (незалежно від рівня доходів), які постраждали від пожежі, стихійного лиха, лиха, військових дій, терористичного акту, збройного конфлікту чи тимчасової окупації;

- визначення валового доходу громадянина змінено на визначення низького доходу. Відтепер середньомісячний сукупний дохід громадянина визначатиметься за кварталами, а не за останні півроку, як раніше.

Крім того, у серпні 2023 року набув чинності наказ Міністерства соціальної політики «Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративних районів/територіальних громад у сфері соціальних послуг», який визначає організацію визначення потреб населення в соціальних послугах під час воєнного чи надзвичайного стану та в перехідний період після його закінчення. Порядок враховує всі зміни, прийняті в попередніх нормативно-правових актах.

За перші шість місяців війни після введення воєнного стану попит на соціальну допомогу зріс у 2-4 рази. Видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу становили від 3% до 13%. Кількість соціальних послуг, що надаються одночасно, прямо не корелює з розміром соціальних витрат на душу населення в регіоні. Це пояснюється тим, що більшість соціальних видатків йде на заробітну плату, коливається від 79% до 98% від загальної суми. В середньому на організацію та надання соціальних послуг витрачається менше 10% соціальних витрат [3, с.12].

Загалом початок повномасштабного вторгнення зумовив необхідність змін законодавства у сфері надання соціальних послуг до яких країна загалом виявилася неготовою, особливо це стосується систем соціальних послуг. Крім того, залишаються проблеми у сфері нормативно-правового забезпечення:

- нерівний доступ громадян до соціальних послуг. Дослідження показують, що до 2022 року кількість людей, які надають соціальні послуги, може коливатися від тисяч до сотень тисяч у різних регіонах, що призводить до зниження якості соціальних послуг [3, с.12];

- брак ресурсів, особливо це стосується як кадрового, так і матеріального забезпечення (житло, службовий транспорт, технічне оснащення). У деяких громадах ці проблеми існували ще до початку повномасштабної війни. Водночас дослідження показують, що незважаючи на гостру нестачу соціальних працівників, вакансій на такі посади мало. Це пояснюється так званім феноменом «прихованої вакансії», коли в організації є вакансія, інформація про яку не є загальнодоступною. З одного боку, це може статися, якщо керівництво очікує, що особа (наприклад, особа, яка отримала статус ВПО) зможе повернутися на свою посаду. З іншого боку, якщо керівництво намагається взяти на роботу родичів чи знайомих, така практика може мати певні корупційні мотиви. Крім того, обов'язки відсутнього працівника можуть бути розподілені між іншими працівниками (наприклад, особа може координувати та безпосередньо надавати процеси надання соціальних послуг);

- проблема низької оплати праці соціальних робітників, адже середня зарплата соціального працівника сьогодні становить близько 9 тис. грн. Однак розмір зарплати різниться в залежності від громади і може становити менше 6 тис. грн. Враховуючи соціальну значимість і фізичне навантаження цієї роботи, низька заробітна плата не стимулює людей працювати в цій сфері;

- низька участь недержавного сектору в наданні соціальних послуг, хоча Мінсоцполітики офіційно реалізує таку політику співпраці, не всі громади користуються наявними механізмами та можливостями. В Україні надавачами соціальних послуг є переважно державні або автономні установи та підприємства. Тому вирішення цієї проблеми потребує активної співпраці як з боку органів влади, так і з боку державного сектору.

Необхідно переглянути порядок визначення потреби у соціальній допомозі під час воєнного стану. Адже згідно з порядком щомісячний аналіз надання соціальних послуг фізичним особам проводиться лише для екстрених служб. Водночас дані для інших сервісів під час воєнного стану не оновлюватимуться, у відсталих населених пунктах зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, які потребують різноманітних соціальних послуг, а активні міграційні процеси вимагають системного визначення реальних потреб цих громадян.

Для оцінки ефективності та якості процедур надання соціальних послуг та визначення потреби людей/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або втікають від війни в територіальних громадах Чернігівської області, було проведено дослідження. У дослідженні аналізувалися думки дорослого населення віком від 18 років, яке проживає в області та перебуває у складних життєвих обставинах і потребує доступу до соціальних послуг.

У рамках даного соціологічного дослідження було опитано 100 респондент, з яких 50 представників суб'єктів надання соціальних послуг та 80 отримувачі соціальних послуг (з них 55 жінок та 25 чоловіків). Опитування проводилося під час з 10 травня 2022 року по 15 серпня 2022 року в на територіях 10 громад області.

Серед опитаних респондентів (користувачів соціальних послуг) найбільшою виявилася потреба в натуральній допомозі, це стосується отримання продуктів харчування, засобів особистої гігієни, одягу, взуття та інших предметів першої необхідності, які переважно надаються одноразово або тимчасово (рис. 1).

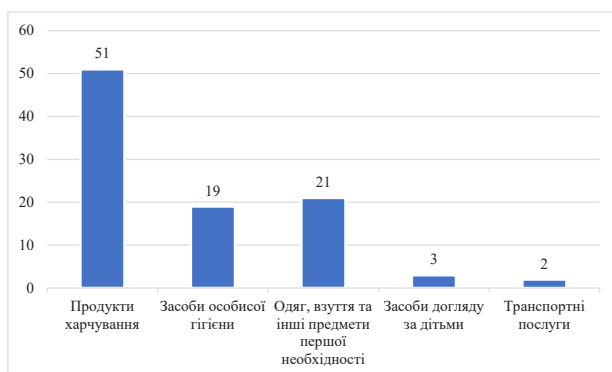

Рис. 1. Результати відповідей респондентів на питання «Якої допомоги Ви потребуєте першочергово?»

*побудовано автором за результатами опитування

Відповіді на запитання про те, що б вони хотіли покращити для підвищення якості соці-

альних послуг, були різними, але респонденти часто наголошували, що потрібно:

- збільшення гуманітарної допомоги;
- надання житла (безкоштовне/соціальне/тимчасове, включаючи бажання його отримати);
- розширення мережі соціальних установ;
- збільшення кількості працівників, які надають соціальні послуги;
- поширення інформації про громадські організації, що надають соціальні послуги;
- покращення матеріально-технічної бази закладів та установ, які надають соціальні послуги;
- методична підтримка з боку центральних органів влади.

На думку надавачів соціальних послуг, найбільше населення у громаді потребують установ (рис. 2).

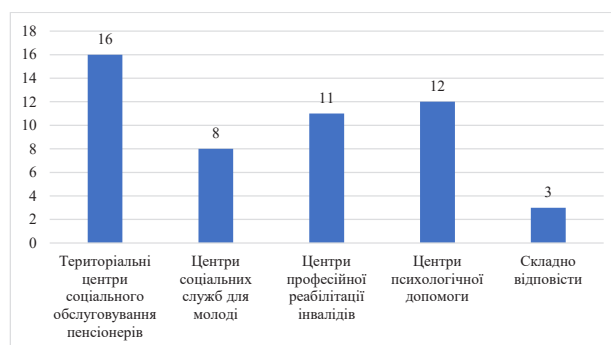

Рис. 2. Результати відповідей респондентів на питання «Яких установ надання соціальних послуг найбільше потребують жителі Ваших територіальних громад?»

*побудовано автором за результатами опитування

На думку респондентів-надавачів соціальних послуг, найбільшою потребою населення є отримання матеріальної підтримки, а попит на соціальну допомогу є низьким (рис. 3).

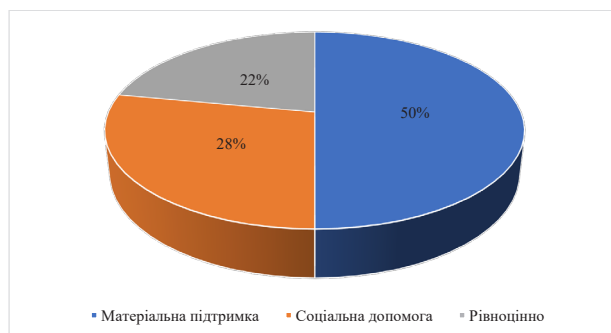

Рис. 3. Результати відповідей респондентів на питання «Якої послуги потребують жителі Ваших територіальних громад?»

*побудовано автором за результатами опитування

Отже, за результатами опитування та враховуючи умови воєнного стану, можна зробити висновок, що отримані результати дають чітке розуміння того, що першочергову допомогу мають отримувати особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах та населення, яке тікає від війни. Ключовими було виявлено проблеми, такі як відсутність належної системи організації надання соціальних послуг, інформування населення про види надання соціальних послуг та заклади, що надають супутні послуги, що підтверджено результатами опитування.

Також виявлено, що громадяни потребують більшої гуманітарної допомоги, безкоштовного житла, що може проявлятися в контексті того, що ці особи навряд чи будуть активно адаптуватися до нових умов життя.

Висновки. Очікуваним результатом реформ у сфері надання соціальних послуг, навіть в умовах війни, має стати підвищення якості життя та забезпечення реалізації конституційних прав населення шляхом організації системи соціального обслуговування, яка відповідає потребам населення. Мета – отримати доступні, якісні та адресні соціальні послуги. Не мають бути винятком із цього правила й нещодавно впроваджені зміни: передача повноважень з надання соціальних послуг територіальним громадам. Проте дослідження показали, що для забезпечення своєчасного та безперешкодного доступу громадян до всіх гарантованих державою соціальних послуг існує низка питань, які потребують подальшого вивчення та вирішення.

Список використаної літератури:

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Голос України*. 27.04.2019. (№ 82).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2193-IX. *Голос України*. 14.04.2022. (№ 82).
3. Кадикало О.І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 10–14.
4. Дубич К. В. Механізми державного управління якістю соціальних послуг в Україні. *Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України*. 2014. Вип. 1. С. 114–129.
5. Стащук О.В., Гергола С.В., Комар-Стаховська К.П. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. *Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25-ій річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія»*, м. Одеса, 25 листопада 2022 р. Одеса, 2022. С. 6-8.
6. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>
7. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 6. С. 80–84.

Smyrnov I. M. Features of the provision of social services in territorial communities in the conditions of war

The article examines the theoretical basis of the peculiarities of the provision of social services before and after the introduction of martial law. The regulatory and legal provision of the process of providing social services in war conditions is characterized. It was determined that the beginning of a full-scale invasion caused the need for changes in the legislation in the field of providing social services, for which the country was generally unprepared, especially in the case of social service systems, during the research, problems in the field of regulatory and legal support were characterized.

An assessment of the effectiveness and quality of the procedures for providing social services and determining the needs of people/families who are in difficult life circumstances or fleeing from the war in the territorial communities of the Chernihiv region was carried out, and the opinions of the adult population aged 18 and over who live in the region and are in difficult life situations were analyzed circumstances and needs access to social services. Analyzing the results of the survey of social service providers, the list of institutions most needed by the residents of communities and the most relevant social services was revealed.

It was found that the procedure for determining the need for social assistance during martial law should be revised as a matter of priority. Special attention should be paid to updating the services of these persons who need assistance during martial law, especially in backward settlements, the number of internally displaced persons who need various social services has increased, and active migration processes require a systematic determination of the real needs of these citizens.

According to the results of the survey and taking into account the conditions of martial law, it is demonstrated that the conducted research gives a clear understanding that priority assistance should be given to individuals/families who are in difficult life circumstances and the population fleeing from war. Key problems were identified, such as the lack of a proper system for organizing the provision of social services, informing the population about the types of social services provision and institutions providing related services, which was confirmed by the results of the survey.

Key words: social security, social service, territorial community, decentralization, martial law, social worker..

УДК 351.005:8

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2022.3.24>**М. О. Лілеєв**викладач Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права
ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ОЦІНКА ВПЛИВУ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРОЕКТИ БУДІВНИЦТВА ДОРІГ І АВТОСТРАД

Ця стаття досліджує вплив публічної політики на проекти будівництва доріг і автострад, висвітлюючи як роль держави формує планування, фінансування, виконання та соціально-екологічні аспекти цих великомасштабних інфраструктурних ініціатив. Аналіз зосереджений на чотирьох основних аспектах: стратегічному плануванні інфраструктурних проектів, моделях фінансування, впливі на екологічну стійкість та забезпеченні соціальної справедливості. Особлива увага приділяється тому, як урядові політики впливають на інтеграцію стандартів сталого розвитку і включення громадянськості у процеси прийняття рішень. Стаття використовує дані з різних країн для ілюстрації, як різні підходи до публічної політики можуть впливати на успішність та стійкість дорожніх проектів, а також обговорює потенційні політичні рекомендації для підвищення ефективності майбутніх інфраструктурних ініціатив. Цей аналіз має на меті надати політикам, планувальникам та розробникам політик інструменти для вдосконалення управління інфраструктурними проектами, забезпечуючи їх відповідність сучасним вимогам сталого розвитку та справедливості. Стаття також аналізує роль прогностичних моделей та інновацій в плануванні інфраструктурних проектів. Вона демонструє, як передові технології та дані можуть використовуватися для точнішого прогнозування впливу дорожніх проектів, зокрема в контекстах міста та регіонів, що розвиваються. Це дозволяє урядам ефективніше реагувати на динамічні потреби міського розвитку та покращувати мобільність місцевого населення. Значне місце в статті відведено механізмам залучення громади до процесу прийняття рішень. Розглядаються успішні приклади публічних слухань та інших форм громадської участі, які сприяли підвищенню соціальної справедливості та забезпечили врахування потреб і вимог різних соціальних груп при реалізації дорожніх проектів. Ця стаття стане корисною для політиків, планувальників, громадських активістів та дослідників, які шукають глибоке розуміння взаємодії між публічною політикою та розвитком інфраструктури, а також шляхів її оптимізації для відповіді на сучасні виклики.

Ключові слова: публічна політика, інфраструктурні проекти, будівництво доріг, соціальна справедливість, публічно-приватне партнерство.

Постановка проблеми. Будівництво доріг та автострад відіграє критичну роль у розвитку національної інфраструктури, сприяючи економічному зростанню та соціальній інтеграції. Ці проекти не лише забезпечують необхідне сполучення між різними регіонами країни, але й стимулюють розвиток прилеглих територій, створюючи нові можливості для бізнесу та туризму. Проте, вплив цих проектів на довкілля, економіку та суспільство в цілому безпосередньо залежить від публічної політики, яка їх регулює. Тому дослідження впливу цих політик є актуальним і необхідним для оптимізації процесів планування та реалізації дорожніх проектів. З огляду на зростаючу потребу в сталому розвитку, особлива увага приділяється еколо-

гічним та соціальним аспектам будівництва дорожньої інфраструктури. Питання якості повітря, землекористування, збереження біорізноманіття, та доступу до транспортних послуг для всіх верств населення стають важливими факторами, які мають бути враховані при плануванні та виконанні таких проектів. Розуміння того, як публічна політика може максимізувати позитивний вплив і мінімізувати потенційні негативні наслідки, стає ключовим для забезпечення сталого розвитку та відповідального управління ресурсами. Також, з огляду на складність та значимість інвестицій в дорожню інфраструктуру, питання прозорості, ефективності використання бюджетних коштів та відповідальності у реалізації проектів виходить на передній план.

Політичні рішення, що формують ці процеси, впливають на економічні перспективи країни, її зовнішні та внутрішні зв'язки, а також на добробут її громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Публічне управління дорожнім будівництвом привернуло увагу вітчизняних та міжнародних дослідників з публічного адміністрування, економіки та права для аналізу. Серед визначних учених, які займалися цією проблематикою, можна відзначити А. Веремчука, О. Назаркевича, О. Непомнящого, І. Садловську та інших. Проблеми у сфері публічного управління будівництвом детально аналізуються у роботах таких вчених, як З. Бурик, С. Драган, Т. Заяць, Л. Згалат-Лозинська, М. Корбецький, Т. Нахкур, О. Непомнящий, Ю. Прав, Є. Рудніченко, М. Садовяк, І. Федун, Ю. Шаров, Т. Шестаковська, С. Шостак.

Мета статті. Всебічний аналіз та оцінка впливу публічної політики на процеси планування, фінансування, виконання та експлуатацію проектів будівництва доріг і автошляхів.

Виклад основного матеріалу. Публічна політика відіграє вирішальну роль у формуванні майбутнього інфраструктурних проектів, включно з будівництвом доріг та автошляхів. Вона визначає не тільки технічні аспекти проектів, але й їхню соціальну та економічну доцільність. Нижче розглянемо ключові аспекти ролі публічної політики у плануванні цих інфраструктурних проектів.

1. Визначення пріоритетів інфраструктури. Публічна політика визначає, які інфраструктурні проекти отримують пріоритет у розвитку та які території будуть залучені в ці плани. Уряди розробляють національні та регіональні плани розвитку, в яких визначають ключові дорожні проекти, необхідні для забезпечення сталого розвитку економіки та покращення мобільності населення. Ці рішення базуються на аналізі транспортних потоків, економічних потреб регіонів та прогнозах розвитку транспортної інфраструктури.

2. Забезпечення законодавчої та нормативної бази. Публічна політика створює правову основу для планування, виконання, обслуговування та фінансування дорожніх проектів. Вона включає розробку стандартів безпеки, екологічних норм, вимог до якості будівельних матеріалів і технологій. Такі правила забезпечують високу якість та тривалість служби дорожньої інфраструктури.

3. Формування бюджетних призначень. Уряди розподіляють державні кошти та інші ресурси для реалізації дорожніх проектів. Політика в області бюджетування визначає, скільки фінансових ресурсів буде відведено на нове будівництво та ремонт існуючих доріг, а також які проекти отримають фінансування у першу чергу.

4. Сприяння публічно-приватному партнерству. Публічна політика також може включати механізми для залучення приватних інвестицій через публічно-приватні партнерства (PPP). Це сприяє залученню додаткового капіталу та інновацій у сектор дорожнього будівництва, знижуючи тягар для державних бюджетів і збільшуючи ефективність проектів [1-2].

5. Врахування соціальних і екологічних чинників. Сучасна публічна політика наголошує на необхідності інтеграції соціальних та екологічних аспектів в процес планування та реалізації дорожніх проектів. Це включає забезпечення доступності інфраструктури для всіх верств населення та мінімізацію впливу будівництва на довкілля.

Завдяки цій комплексній ролі, публічна політика є критичним інструментом, який визначає якість та результативність інфраструктурних проектів, забезпечуючи їх відповідність як актуальним потребам суспільства, так і довгостроковим стратегічним цілям країни (таблиця 1).

Фінансування інфраструктурних проектів, зокрема будівництва доріг і автошляхів, є однією з ключових функцій публічної політики. Цей аспект включає в себе не тільки розподіл державних коштів, але й залучення приватного капіталу, використання міжнародних грантів та кредитів. Розглянемо основні моделі та механізми фінансування, які застосовуються у цій сфері.

Державне фінансування. Найбільш традиційним джерелом фінансування дорожніх проектів є державний бюджет. Уряди виділяють кошти на нове будівництво та ремонт існуючих доріг в рамках національних програм розвитку інфраструктури. Ці витрати часто плануються на основі довгострокових інфраструктурних стратегій та потреб в підтримці економічного зростання та регіонального розвитку.

Публічно-приватне партнерство (PPP). Публічно-приватні партнерства стають все більш популярними, оскільки дозволяють залучити приватні інвестиції для фінансування масштабних інфраструктурних проектів. У цьому випадку приватні компанії беруть на себе

Таблиця 1

Фактори впливу публічної політики на проекти будівництва доріг і автострад

Фактор	Позитивний вплив	Негативний вплив	Нейтральний вплив
Фінансування	Збільшення бюджетних асигнувань на будівництво доріг може призвести до: * Зменшення заторів на дорогах * Збільшення безпеки дорожнього руху * Створення нових робочих місць * Стимулювання економічного зростання	Збільшення податків або державного боргу може призвести до: * Зменшення витрат на інші важливі програми * Інфляції	Бюджетні асигнування на будівництво доріг залишаються на тому ж рівні.
Регулювання	Більш суворі екологічні норми можуть призвести до: * Зменшення забруднення довкілля * Збереження природних ресурсів	Більш суворі екологічні норми можуть призвести до: * Збільшення вартості будівництва доріг * Збільшення часу, необхідного для завершення проектів	Ніякого впливу на довкілля.
Процедури затвердження	Спрощення процедур затвердження може призвести до: * Зменшення часу, необхідного для початку проектів * Зменшення адміністративних витрат	Спрощення процедур затвердження може призвести до: * Зменшення можливості громадськості впливати на проекти * Збільшення ризику корупції	Ніякого впливу на тривалість або вартість проектів.
Громадська участь	Більш активна участь громадськості може призвести до: * Кращого розуміння потреб громади * Збільшення підтримки проектів	Більш активна участь громадськості може призвести до: * Збільшення часу, необхідного для завершення проектів * Збільшення вартості проектів	Ніякого впливу на якість проектів.
Підтримка інновацій	Інвестування в нові технології може призвести до: * Збільшення ефективності будівництва доріг * Зменшення впливу на довкілля * Збільшення безпеки дорожнього руху	Інвестування в нові технології може призвести до: * Збільшення вартості будівництва доріг * Збільшення ризику невдачі	Ніякого впливу на вартість або безпеку проектів.

Джерело: систематизовано автором

частину фінансування, будівництво та управління проектом, в обмін на право збору платежів з користувачів або інші форми компенсації від держави [3].

Міжнародні гранти та кредити. Для фінансування великих інфраструктурних проектів також можуть використовуватися міжнародні кредити та гранти від багатосторонніх фінансових установ, таких як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, та інші. Ці ресурси часто призначені для підтримки проектів, які сприяють сталому розвитку та включенню новітніх технологій.

Приватні інвестиції. Іноді приватні інвестори можуть фінансувати дорожні проекти цілком за власні кошти, особливо в тих випадках, коли очікується висока рентабельність інвестицій через комерційну вигоду (наприклад, високий трафік транспорту).

Інноваційні фінансові інструменти. Також уряди можуть використовувати інноваційні фінансові інструменти, такі як інфраструктурні облігації або фонди інфраструктурного розвитку, які дозволяють мобілізувати кошти з ринку капіталів для підтримки дорожніх проектів.

Ці різні моделі та механізми фінансування вимагають уважного регулювання і контролю з боку держави, щоб забезпечити прозорість, ефективність використання коштів та соціальну справедливість проектів. Вони також мають враховувати ризики та потенційні віддачі для забезпечення сталого розвитку та відповідального управління державними ресурсами.

Екологічна стійкість стає все більш важливою у контексті глобальних змін клімату та підвищення екологічної свідомості суспільства. Будівництво доріг і автострад має значний вплив на навколишнє середовище, від вирубки лісів до зміни водних потоків і підвищення рівня шуму, що вимагає від урядів втручання через публічну політику для забезпечення екологічної стійкості. Ось основні напрями, в яких публічна політика може впливати на екологічну стійкість інфраструктурних проектів [4-5]:

1. Оцінка впливу на довкілля (ОВД). Проведення ОВД є обов'язковим елементом планування будь-яких масштабних інфраструктурних проектів. Цей процес дозволяє ідентифікувати потенційний вплив проекту на довкілля ще до початку його реалізації та розробити заходи

для мінімізації негативного впливу. Публічна політика визначає критерії та стандарти, за якими проводиться ОВД, та забезпечує контроль за їх дотриманням.

2. Використання екологічно чистих технологій. Політика може стимулювати використання інноваційних, екологічно чистих технологій у будівництві та обслуговуванні доріг. Це включає все від використання вторинних матеріалів у будівельній індустрії до застосування сучасних методів зниження шуму і запобігання забрудненню повітря від транспортних засобів.

3. Захист біорізноманіття. У публічній політиці можуть бути передбачені заходи для захисту біорізноманіття в районах, прилеглих до нових дорожніх проектів. Це може включати створення екологічних коридорів, захист місць проживання рідкісних та зникаючих видів, а також рекультивацію земель після завершення будівництва.

4. Сприяння сталому транспорту. Політика також може включати заходи, спрямовані на підтримку та розвиток сталих транспортних рішень, таких як громадський транспорт і транспортні мережі для велосипедів і пішоходів, щоб зменшити залежність від автомобільних перевезень та знизити загальний вплив транспорту на довкілля.

5. Регулювання експлуатаційних стандартів. Забезпечення експлуатації доріг згідно з високими екологічними стандартами є ще однією важливою функцією публічної політики. Це включає контроль за емісіями від автомобільного транспорту, забезпечення дотримання норм з викидів та сприяння застосуванню альтернативних видів палива.

Через ці ініціативи публічна політика не тільки зменшує потенційний негативний вплив дорожніх проектів на довкілля, але й сприяє створенню стійкої інфраструктури, яка відповідає потребам сучасного суспільства та збереженню навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Публічна політика відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості у рамках інфраструктурних проектів. Вона може впливати на доступність та справедливість інфраструктури для всіх верств населення, особливо в контексті будівництва доріг і автострад. Ось декілька способів, через які публічна політика може впливати на соціальну справедливість [6]:

1. Рівний доступ до транспортних послуг. Політика може забезпечувати, що нові дорожні інфраструктури доступні для всіх груп насе-

лення, включаючи малозабезпечені та вразливі верстви. Це означає планування доріг та автострад таким чином, щоб вони служили широкому спектру користувачів, включаючи пішоходів, велосипедистів і користувачів громадського транспорту, а не тільки водіїв автомобілів.

2. Компенсації та переселення. Часто будівництво нових доріг вимагає переселення людей, що може впливати на їх життя і доступ до ресурсів. Публічна політика повинна включати чіткі механізми компенсації та підтримки для тих, хто змушений залишити свої домівки або землю через інфраструктурні проекти, забезпечуючи їм справедливе відшкодування та допомогу в переселенні.

3. Вплив на зайнятість та економічний розвиток. Будівництво доріг може стимулювати місцевий економічний розвиток і створення робочих місць. Публічна політика може направляти ці зусилля так, щоб вони сприяли соціальній справедливості, наприклад, через створення робочих місць для місцевих жителів і підтримку малого та середнього бізнесу в регіоні.

4. Забезпечення участі громади. Соціальна справедливість також означає залучення громад до процесу планування та реалізації дорожніх проектів. Публічна політика повинна включати механізми для консультацій з громадою і забезпечення їх впливу на проектні рішення, що безпосередньо впливають на їх життя.

5. Запобігання дискримінації. Публічна політика повинна забезпечувати, що інфраструктурні проекти не призводять до дискримінації за будь-якими ознаками, такими як раса, стать, соціальний статус чи місце проживання. Це включає рівний доступ до ресурсів і послуг, які надаються в рамках або як результат інфраструктурних проектів.

Забезпечення соціальної справедливості в рамках публічної політики щодо інфраструктурних проектів вимагає комплексного підходу, який бере до уваги різні соціальні, економічні та екологічні аспекти, щоб забезпечити рівні можливості та вигоди для всіх громадян.

Висновки. Публічна політика відіграє вирішальну роль у плануванні, фінансуванні, виконанні та контролі за проектами будівництва доріг та автострад. Її вплив простягається на багато аспектів - від економічного розвитку до екологічної стійкості та соціальної справедливості. Публічна політика встановлює пріоритети для інфраструктурних проектів та розподіляє необхідні ресурси для їх реалізації, що має критичне значення для забезпечення збалансованого

розвитку різних регіонів країни. Публічна політика відкриває шлях для різноманітних моделей фінансування, включаючи публічно-приватні партнерства, що дозволяє оптимізувати використання державних та приватних ресурсів для реалізації великомасштабних проектів. Публічна політика сприяє інтеграції екологічних стандартів і практик у проекти будівництва, що допомагає мінімізувати негативний вплив на довкілля та підвищує екологічну стійкість регіонів. Політика гарантує, що проекти виконуються з урахуванням потреб усіх верств населення, забезпечуючи рівний доступ до інфраструктурних послуг та вигод, а також захист прав тих, кого торкаються переселення та інші негативні соціальні наслідки. Важливим аспектом публічної політики є залучення громад та громадськості до процесу планування та виконання проектів, що сприяє прозорості та підвищує загальне прийняття і підтримку проектів.

Результати цього аналізу підкреслюють важливість публічної політики як інструменту для гарантування, що інфраструктурні ініціативи не тільки сприяють економічному зростанню, але й відповідають сучасним екологічним вимогам та соціальним очікуванням. Вони також вказують на необхідність постійного перегляду та адаптації публічних політик для відповідності змінним умовам та потребам суспільства.

Список використаної літератури:

1. Зеленков А. В., Нестеренко Г. В. Управління проектами дорожньо-будівних робіт. Економіка та управління підприємством машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Харків: ХАІ, 2011, № 1(13). С. 57–65.
2. Лещинський В. П. Ефективне і стабільне функціонування будівельного комплексу як чинник економічного зростання та впровадження сучасної моделі сталого розвитку регіону. Науковий вісник будівництва. 2016. Т. 86, № 4. С. 80–88.
3. Садловська І. П. Стратегічне управління національною транспортною інфраструктурою України: монографія. Київ: ПП «Сердюк В. Л.», 2011. 356 с.
4. Климчук М. М., Ільїна Т. А., Поколенко В. О. Формування механізму управління ризиками будівельних проектів на засадах компенсаторної технології «Tax Increment Financing». Бізнес Інформ. 2019. №3. С. 369–374.
5. Прав Ю. Г. Аналіз теоретико-методичних підходів до визначення механізмів державного регулювання у галузі будівництва. Аспекти публічного управління. 2019. Т. 7, № 5. С. 57–63.
6. Дмитрієва, О. І. Законодавче забезпечення розвитку транспортної інфраструктури України. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: зб. наук. пр. Харків: ХНАДУ. 2019. №2 (23). С. 31–45.

Lileiev M. O. Assessment of the impact of public policy on road and freeway construction projects

This article examines the impact of public policy on road and freeway construction projects, highlighting how the role of the state shapes the planning, financing, implementation, and socio-environmental aspects of these large-scale infrastructure initiatives. The analysis focuses on four main aspects: strategic planning of infrastructure projects, financing models, impact on environmental sustainability and ensuring social justice. Particular attention is paid to how government policies influence the integration of sustainable development standards and the inclusion of the public in decision-making processes. The paper uses data from different countries to illustrate how different public policy approaches can affect the success and sustainability of road projects, and discusses potential policy recommendations to improve the effectiveness of future infrastructure initiatives. This analysis aims to provide policy makers, planners and policy makers with tools to improve the management of infrastructure projects, ensuring that they meet today's demands for sustainable development and equity. The article also analyzes the role of forecasting models and innovations in the planning of infrastructure projects. It demonstrates how advanced technology and data can be used to more accurately predict the impact of road projects, particularly in developing urban and regional contexts. This allows governments to respond more effectively to the dynamic needs of urban development and improve the mobility of the local population. A significant place in the article is devoted to mechanisms of community involvement in the decision-making process. Successful examples of public hearings and other forms of public participation are considered, which contributed to increasing social justice and ensured that the needs and demands of various social groups were taken into account during the implementation of road projects. This article will be useful for policy makers, planners, public activists and researchers who seek a deep understanding of the interaction between public policy and infrastructure development, as well as ways to optimize it to meet today's challenges.

Key words: public policy, infrastructure projects, road construction, social justice, public-private partnership.

